

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ: ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΤΜΗΜΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΠΜΣ «ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΔΟΜΟΣΤΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ
ΚΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Αποκατάσταση και επανάχρηση παλαιών στρατιωτικών αρτοποιείων
στο λόφο Φρουρίου Λάρισας**

Συγγραφέας: Αλέξανδρος Μ. Ζουριδάκης ΑΜ.4
Επιβλέπων: Καθηγητής: Ν. Σαμαράς ΤΜΧΠΠΑ ΠΘ

Αθήνα Φεβρουάριος 2024

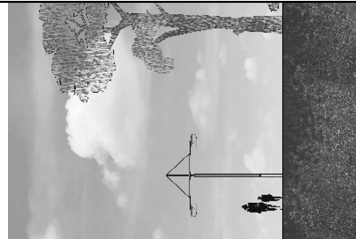
UNIVERSITY OF WEST ATTICA

SCHOOL: Engineering

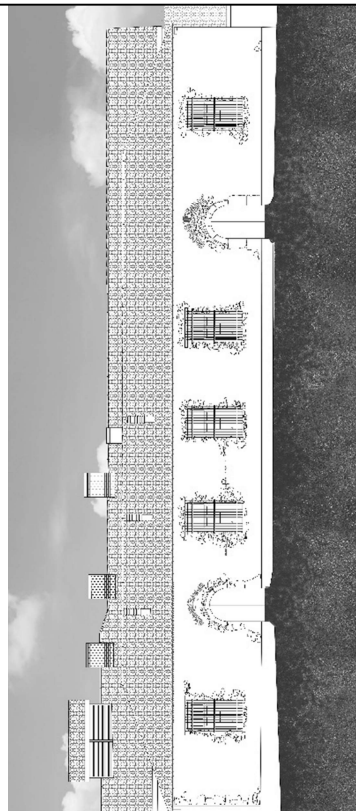
DEPARTMENT Civil Engineering

ARCHITECTURAL AND STRUCTURAL RESTORATION OF HISTORICAL BUILDINGS

POSTGRADUATE PROGRAM (MSc/MBA)

**Restoration and reuse of old military bakeries on “frouirion” hill, Larissa
Greece**

**Student: Alexandros Zouridakis Registration Number:.4
Supervisor: N. Samaras DPRD UTH**

Athens February 2024

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ: ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΤΜΗΜΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

**ΠΜΣ «ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΔΟΜΟΣΤΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ
ΚΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ**

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής συμπεριλαμβανομένου και του Εισηγητή

Η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία εξετάστηκε επιτυχώς από την κάτωθι Εξεταστική Επιτροπή:

A/α	ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
1	Νικόλαος Σαμαράς	Λέκτορας ΤΜΧΠΠΑ ΠΘ	
2	Γεώργιος Βαρελίδης	Καθηγητής ΤΠΜ ΠΑΔΑ	
3	Πνευματικός Νικόλαος	Καθηγητής ΤΠΜ ΠΑΔΑ	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο κάτωθι υπογεγραμμένος Ζουριδάκης Αλέξανδρος του Εμμανουήλ, με αριθμό μητρώου 4 φοιτητής του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών ΑΔΟΑΠ του Τμήματος Πολιτικών Μηχανικών της Σχολής Μηχανικών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Ο Δηλών

Ζουριδάκης
Αλέξανδρος

Περιεχόμενα

Ανάλυση μεθοδολογία	5
Γενικά στοιχεία	6
Ιστορικά και πολεοδομικά στοιχεία	7
Η Ιστορία του λόφου	12
Αρχαίοι - κλασικοί χρόνοι.....	17
Μνημεία της αρχαίας Λάρισας στο λόφο του Φρουρίου	18
Α' αρχαίο θέατρο	19
Η αποκάλυψη του θεάτρου	25
Παλαιοχριστιανική - βυζαντινή περίοδος (3ος - 13ος αι. μ.Χ.)	27
Παλαιοχριστιανική βασιλική.....	28
Παλαιοχριστιανικά λουτρά.....	30
Βυζαντινά νεκροταφεία	30
Οθωμανική περίοδος (14ος - 19ος αι. μ.Χ.).....	30
Μπεζεστένι	31
Οθωμανικό λουτρό (χαμάμ)	35
Η αγορά της «Τετάρτης»	37
Το ρολόι της πόλης δίπλα στα στρατιωτικά αρτοποιεία	39
Το κτήριο των παλιών φυλακών «πυριτιδαποθήκη».....	46
Αντιπαραβολή με τα στρατιωτικά αρτοποιεία όμοιας εποχής.....	46
Στρατιωτικά αρτοποιεία στην Ελλάδα στις αρχές του 1900.....	48
Στρατιωτικό αρτοποιείο Αθηνών στην Πλάκα.....	48
Στρατιωτικό αρτοποιείο στο Γουδί	50
Τα Στρατιωτικά αρτοποιεία στην Λάρισα.....	53
Ιστορικά στοιχεία	53

Δομική και τοπογραφική Περιγραφή του συγκροτήματος των αρτοποιείων και η χρήση του σήμερα.	55
Αρχιτεκτονική ανάλυση και τεκμηρίωση	58
<i>Λιθόκτιστο κτήριο</i>	58
<i>Κτήριο Φούρνων</i>	65
<i>Παθολογία κτηρίου</i>	71
<i>Δομικά προβλήματα</i>	72
<i>Αναλυτική περιγραφή παθολογίας</i>	73
<i>Ιστορικό επεμβάσεων</i>	74
<i>Πρόταση αποκατάστασης</i>	75
<i>Γενική περιγραφή της επέμβασης</i>	76
<i>Αναλυτική περιγραφή των επεμβάσεων</i>	78
<i>Οροφές</i>	83
<i>Περιβάλλον χώρος</i>	85
<i>Πρόταση επανάχρησης</i>	87
<i>Βασικές αρχές ανάδειξης και επανάχρησης</i>	87
<i>Ανάλυση της προτεινόμενης χρήσης</i>	89
<i>Η δημιουργία δυο μουσείων</i>	92
<i>Βιβλιογραφία</i>	94
<i>Μελέτες</i>	94
<i>Διαδικτυακές σελίδες</i>	95
<i>Παράρτημα σχεδίων</i>	96

Εισαγωγή

Η στροφή προς την τοπική ιστορία στις μέρες μας είναι κάτι παραπάνω από επιβεβλημένη. Τα τελευταία χρόνια, η δυνατότητα να ταξιδεύει κανείς σε χώρες του εξωτερικού είναι εύκολη, οι εικόνες που αντικρίζει κάποιος, επισκεπτόμενος ένα διατηρημένο ιστορικό κέντρο, είναι κάτι παραπάνω από δυνατές, με τους υλικούς μάρτυρες, τον περιβάλλοντά χώρο, τα κτήρια, τα αντικείμενα μέσα σε αυτά, να συνθέτουν τα συστατικά της ζωής.

Η εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας αφορά την αποκατάσταση και την επανάχρηση των παλαιών στρατιωτικών αρτοποιείων στη πόλη της Λάρισας. Συγκριμένα στον λόφο ακροπόλεως (λόφος Φρουρίου) σε μια μοναδικά ιστορική θέση, με στοιχεία που μας μαρτυρούν την διαχρονική κατοίκηση της πόλης από την προϊστορική περίοδο, γειτνιάζοντας, νότια σε ένα απόλυτα χρονολογημένο ελληνιστικό επίπεδο με το αρχαίο θέατρο, βόρεια με την βυζαντινή του Αγίου Αχιλλείου, τα οθωμανικά λουτρά και την οθωμανική αγορά, το Μπεζεστένι.

Τα στρατιωτικά αρτοποιεία αποτελούνται από ένα συγκρότημα κτηρίων, δυο κυρίως και δύο βοηθητικών κτηρίων. Οι χρήσεις που προτείνονται και αναλύονται είναι η δημιουργία πειραματικού μουσείου άρτου και ενός ψηφιακού μουσείου λόφου ακροπόλεως, που θα συμπεριλάβει όλα αυτά τα σημαντικά μνημεία της περιοχής και τέλος η «κατασκευή» ενός ρολογιού, που ήταν διαχρονικό χαρακτηριστικό της θέσης αυτής.

Η επιλογή του θέματος είναι απόρροια μιας μακρόχρονης ενασχόλησης, που έχω αναπτύξει γύρω από το θέμα της αποκατάστασης και επανάχρησης κτηρίων. Το συγκεκριμένο κτήριο ήταν μονόδρομος μιας και προ οκταετίας που εργάστηκα στα εργαστήρια ως συντηρητής αρχαιοτήτων που διατηρούσε εκεί η ΙΕ εφορεία κλασικών αρχαιοτήτων είχα την τύχη να γνωρίσω τον χώρο. Θέλω να ευχαριστήσω την Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λάρισας κ. Σταυρούλα Σδρόλια καθώς και τον κ. Γιώργο Τουφεξή για την άδεια που μου παραχώρησαν καθώς και για την παροχή σχετικών πληροφοριών. Θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Νίκο Σαμαρά, που με την καθοδήγησή του και τις καίριες παρατηρήσεις του συνεισέφερε σημαντικά στην ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας.

Ανάλυση μεθοδολογία

Η πρώτη φάση της εργασίας είναι έρευνα, αποτελείται από μια ιστορική αναδρομή και πολεοδομική ανάλυση της περιοχής, καθώς και ιστορικά στοιχεία από τα σπουδαία μνημεία που έχει ο λόφος.

Η δεύτερη φάση αφορά την αποτύπωση και τεκμηρίωση του παλαιότερου λιθόκτιστου κτηρίου, που βρίσκεται νοτιοανατολικά, την αποτύπωση και τεκμηρίωση του μεταγενέστερου κτηρίου, βορειοδυτικά, που προσκολλήθηκε πάνω στο λιθόκτιστο, στο οποίο και φιλοξενείται και ένα μέρος του εξοπλισμού του παλαιού αρτοποιείου. Τέλος, συμπεριλαμβάνει την αποτύπωση ενός βοηθητικού κτηρίου, που βρίσκεται νότια των δυο παραπάνω κτισμάτων. Από τη συστηματική αποτύπωση προέκυψαν η οικοδομική ανάλυση του κτηρίου, με την μερική παθολογία του δομικού συστήματος, καθώς και η οργάνωση παραγωγής του άρτου.

Η τρίτη φάση αφορά τη νέα χρήση, την νέα σύνθεση και την διαμόρφωση του κτηρίου των φούρνων σε διαδραστικό μουσείο άρτου, με έμφαση στην προώθηση των τοπικών σιτηρών-αλεύρων, με σκοπό την αναψυχή και την ενημέρωση. Επίσης τη διαμόρφωση του λιθόκτιστου κτηρίου σε μουσείο του λόφου, που θα περιλαμβάνει το σύνολο των μνημείων του λόφου και τα ιστορικά τεκμήρια, που μαρτυρούν την διαχρονική του κατοίκηση. Μελλοντικά, θα μπορούσε να δημιουργηθεί μια ενότητα, με τον σχεδιασμό του περιβάλλοντα χώρου του κτηρίου, εντάσσοντας το αρχαίο θέατρο, το Μπεζεστένι, τον Μύλο του Παππά, και τα υπόλοιπα μνημεία του λόφου, σε ένα ανοιχτό διαχρονικό μουσείο, που θα λειτουργεί συμπληρωματικά μαζί με το υπάρχον μουσείο σιτηρών και αλεύρων στον Μύλο του Παππά. Παράλληλα, συλλέγονται ιστορικά στοιχεία του παλιού ρολογιού της πόλης, ώστε να «κατασκευαστεί» ένα νέο ρολόι, που θα σηματοδοτήσει την έναρξη μιας νέας περιόδου για τον λόφο.

Γενικά στοιχεία

Η Λάρισα βρίσκεται στο κέντρο της εύφορης θεσσαλικής πεδιάδας και είναι η πρωτεύουσα του ομώνυμου νομού. Ο κύριος οδικός άξονας Ε75 διέρχεται πλησίον της πόλης, ενώ και ο σιδηρόδρομος εντάσσεται στο σύνολο της. Είναι παραποτάμια πόλη, καθώς ο Πηνειός ποταμός διασχίζει ένα μεγάλο τμήμα της πόλης, με τεράστια ιστορία. Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2021, η πόλη έχει πληθυσμό 164,381 κατοίκους και καταλαμβάνει 1900 εκτάρια. Το όνομα της πόλης, «Λάρισα», έχει τις ρίζες του, στην αρχαιότητα, με προέλευση πελασγική, καθώς σημαίνει ισχυρά οχυρωμένη ακρόπολη ή λόφος. Ομοίως το ίδιο όνομα είχε η ακρόπολη του Άργους¹.

Εικόνα 1. Η θέση της Λάρισας στην δορυφορική λήψη της Ελλάδας (Πηγή: Google Earth).

¹wikipedia

Ιστορικά και πολεοδομικά στοιχεία

Σύμφωνα με τεκμηριωμένα ιστορικά στοιχεία, η θέση της αρχαίας παραποτάμιας Λάρισας επιλέχθηκε για κατοίκηση κατά τους προϊστορικούς χρόνους. Η κατοίκηση του πρώτου οικισμού χρονολογείται στην νεολιθική εποχή και βρισκόταν στον αρχαίο «λόφο» της Ακρόπολης, ή αλλιώς οχυρωμένη περιοχή, και σύμφωνα με τελευταία στοιχεία που έρχονται στο φως, πιθανόν και ο ίδιος ο λόφος να είναι ανθρωπογενής παρέμβαση. Η πόλη ιδρύθηκε από τον Λαρισό, γιό του Πελασγού, κατά την Πελασγική περίοδο, και άρχισε να ακμάζει τον 8ο αιώνα π.Χ. Στο τέλος του 7ου αιώνα π.Χ., η Λάρισα αναφέρεται ως πλούσια πόλη, και εξελίσσεται σε πόλη με ακρόπολη, ενώ κατά την ιστορική περίοδο, η πόλη αναπτύσσεται και γίνεται σημαντικός οικονομικός και πολιτικός παράγοντας στην Ελλάδα.

Τον 5ο αιώνα π.Χ. «έκοψε» δικά της νομίσματα, και ήταν βασικό μέλος του Θεσσαλικού Νομισματοκοπείου, το οποίο ιδρύθηκε γύρω στο 470 π.Χ. και διατηρήθηκε μέχρι τις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ. Κατά την κλασική και ελληνοιστική περίοδο, η Λάρισα αναπτύχθηκε ως γεωργικό και διοικητικό κέντρο. Μεταγενέστερα επαναλαμβάνει το κλασικό μοντέλο πόλης, με τη μορφή μιας πόλης που απλώνεται συνεχώς γύρω από το λόφο της Ακρόπολης². Στην Ακρόπολη βρίσκονταν ο ναός της Πολιάδος Αθηνάς,³ το θέατρο (Α'), η αγορά, και ο ναός του Κερδώου Απόλλωνα. Κατά τους βυζαντινούς χρόνους, ο ναός του Αγίου Αχιλλείου, του προστάτη της πόλης, αντικατέστησε τον ναό της Αθηνάς.

Μέχρι το 196 π.Χ., η πόλη βρισκόταν υπό την κυριαρχία των Μακεδόνων. Στη συνέχεια πέρασε στα χέρια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, οπότε παρουσίασε και πάλι μια εκπληκτική άνθηση της γραφής και της τέχνης. Τα ρωμαϊκά ευρήματα επιβεβαιώνουν την παρουσία υπονόμων και πολυτελών κατοικιών. Η τελευταία περίοδος ακμής ήταν η βυζαντινή περίοδος, όταν η πόλη αποτέλεσε σημαντικό διοικητικό κέντρο του "Θέματος Ελλάδος"⁴. Τον 6ο αιώνα μ.Χ., η πόλη οχυρώθηκε από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό και ορίστηκε πρωτεύουσα της επαρχίας της Θεσσαλίας. Στη συνέχεια, η δύναμή της παρουσίασε μεγάλες διακυμάνσεις, καθώς κατακτήθηκε και καταστράφηκε από διάφορους λαούς (Γότθους, Βησιγότθους, Βούλγαρους, Νορμανδούς, Φράγκους, Αλβανούς και Καταλανούς). Κατά τη διάρκεια μιας σύντομης περιόδου ανακατάκτησης από τον βυζαντινό αυτοκράτορα, η πόλη απέκτησε μια κλασική βυζαντινή αστική οργάνωση και σημαντικά εμπορικά προνόμια.

² Αξενίδου, Θ. (1947), Η Πελασγίς Λάρισα και η αρχαία Θεσσαλία (Κοινωνική και Πολιτική Ιστορία), Τόμος Β' Οι μακεδονικοί και ρωμαϊκοί χρόνοι, Τυπογραφείο Σιδέρη, Αθήνα, σελ: 5

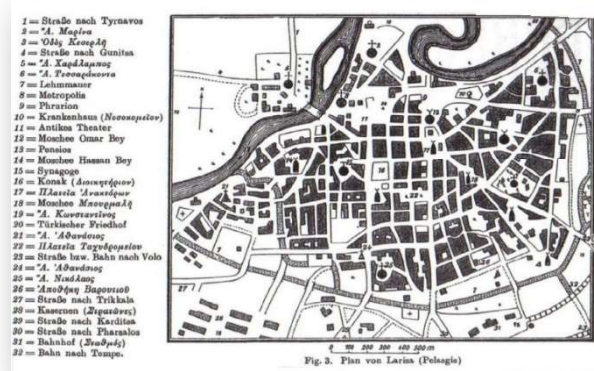
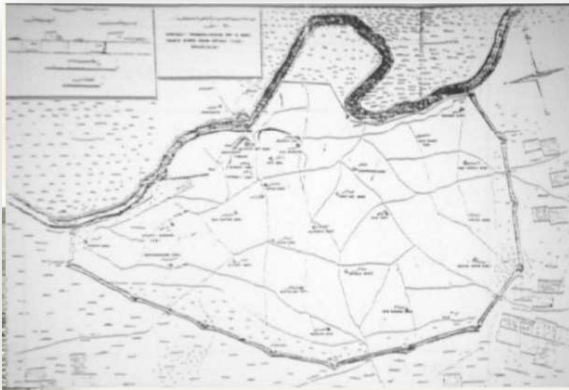
³ Θεμέλια αρχαίου ναού της Αθηνάς Πολιάδος στο Μπεζεστένι

(<https://www.eleftheria.gr/%CE%BB%CE%AC%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B1/item/314424.html>)

⁴ Το θέμα Ελλάδος ήταν στρατιωτική-διοικητική περιφέρεια («θέμα») της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στη σημερινή νότια Ελλάδα. Το θέμα περιλάμβανε τμήματα της Στερεάς, της Θεσσαλίας και, μέχρι περίπου το 800, της Πελοποννήσου. Δημιουργήθηκε τον ύστερο 7ο αιώνα και επέζησε μέχρι τον ύστερο 11ο / 12ο αιώνα. wikipedia

Το 1423 μ.Χ., η Λάρισα πέφτει σε Οθωμανική κυριαρχία, αλλάζει όνομα σε Yeni Sehir (Νέα Πόλη) και, λόγω της ιδιαίτερης της θέσης, αποτελεί το στρατιωτικό κέντρο των τουρκικών δυνάμεων. Η κατάληψη της πόλης από τους Οθωμανούς, ανάγκασε μεγάλο μέρος του πληθυσμού της να καταφύγει στα βουνά, ενώ εποικίστηκε σε μεγάλο βαθμό από τουρκικό πληθυσμό και αναπτύχθηκε σε εμπορικό, διαμετακομιστικό και γεωργικό κέντρο, ενώ, από το 1770 μέχρι την απελευθέρωσή της, ήταν έδρα της Διοίκησης Θεσσαλίας.

Η Λάρισα προσαρτάται στην Ελλάδα στις 31 Αυγούστου 1881, οπότε ο στρατηγός Σκαρλάτος Σούτσος απελευθερώνει την πόλη, μετά τη Θεσσαλική Επανάσταση του 1878 και την συμφωνία της Κωνσταντινούπολης του Φεβρουαρίου 1881 (Συνθήκη του Βερολίνου), η οποία όριζε τον Πηνειό ως το βορειότερο φυσικό σύνορο της Ελλάδος. Ως αποτέλεσμα, η πόλη έχασε τα οικονομικά εμπορικά της μέτωπα προς τα βόρεια και ανατολικά, τα βιομηχανικά κέντρα της γύρω περιοχής καταστράφηκαν και ο πληθυσμός μειώθηκε, καθώς ο μισός τουρκικός πληθυσμός έφυγε.⁵ Εκείνη την εποχή, η Λάρισα είχε πληθυσμό 14.821 κατοίκους. Μετά την απελευθέρωση, η Λάρισα έγινε μια σκονισμένη, βρώμικη πόλη με στενούς δρόμους και ατελείωτα προβλήματα (Εικ. 2, 3).

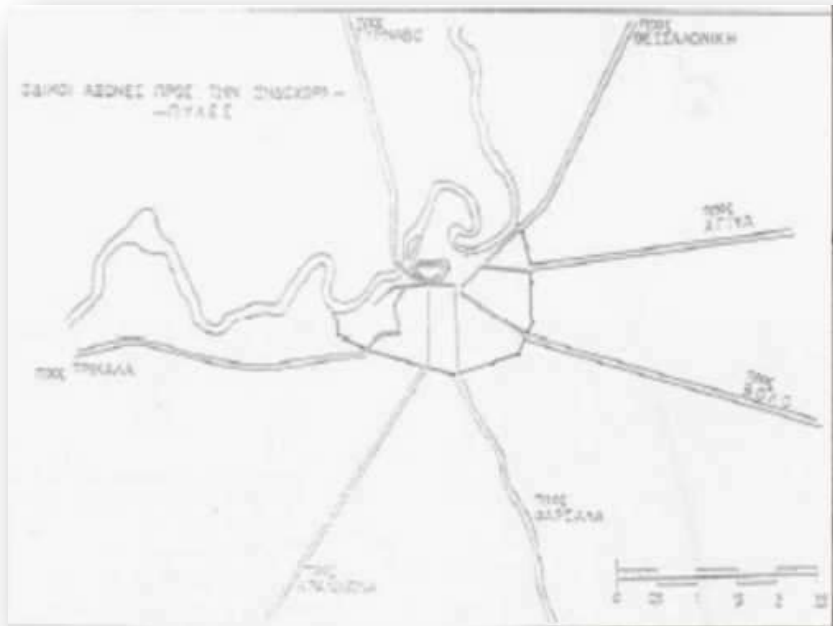
Εικόνα 2. Αριστερά. Πρώτη απόπειρα σχεδιασμού της πόλης από τον Τούρκο Μηχανικό Χαλήλ Μπέη το 1827-28, (Πηγή : Παλλάς, Νότη, "Καταγραφή προβλημάτων και αναβάθμιση των συνοικιών Νότιος Αγ. Αθανάσιος, Αγ. Αχιλλεύς, Αγ. Νικόλαος" ΤΕΕ Κεντρικής και Δυτικής Θεσσαλίας.

Εικόνα 3. Δεξιά. 1888 Λάρισα των αρχών του 20ου αι. (Πηγή : Παλιούγκας Θ., "Η Λάρισα κατά την τουρκοκρατία", 1996.

⁵ Φαρμακίδου, Ε. (1926),

Η Λάρισα, Από των Μυθολογικών χρόνων μέχρι της προσαρτήσεως αυτής εις την Ελλάδα (1881), Καλλιτεχνικά τυπογραφεία Κων. Παρασκευόπουλος, Βόλος.

Τα επόμενα χρόνια, τα κοινωνικά προβλήματα αυξήθηκαν, μαζί με τους προσωρινούς καταυλισμούς, καθώς οι πρόσφυγες γίνονταν όλο και περισσότεροι. Τα σπίτια και τα κτήρια είναι γενικά μονώροφα, από φέρουσα τοιχοποιία, τα περισσότερα από τα οποία είναι χτισμένα από τσατμά, αρκετά από πλιθιά, και ελάχιστα πέτρινα. Η αστική περιοχή περιβάλλεται από μια τάφρο τεσσάρων χιλιομέτρων, όπου είναι η σημερινή οδός «Ηρώων Πολυτεχνείου», είναι αραιά δομημένη, με στενούς δρόμους και μερικά καλντερίμια. Δεν θα υπάρξει σημαντική διαφοροποίηση του αστικού ιστού για αρκετές δεκαετίες (Εικ. 4).

Εικόνα 4. Οδικοί άξονες προς την ενδοχώρα, Πύλες. (Πηγή : Παλιούγκας Θ., "Η Λάρισα κατά την τουρκοκρατία", 1996)

Το πρώτο σχέδιο πόλης καταρτίστηκε το 1882, αμέσως μετά την απελευθέρωση, και παρέμεινε αμετάβλητο μέχρι το 1946, καλύπτοντας μόνο το κέντρο της πόλης (Εικ. 5).

Εικόνα 5. Λάρισα από το μυθολογικών χρόνων έως την προσάρτηση Επαμεινώνδα Γ Φαρμακιδου

Με την είσοδο του 20ου αιώνα, και την μεταφορά των προσφύγων της Ανατολικής Ρωμυλίας (1906) και κυρίως της Μικράς Ασίας το 1922, η πόλη αρχίζει να μεγαλώνει και να επεκτείνεται συνεχώς. Ο ελληνοϊταλικός πόλεμος, η κατοχή και ο εμφύλιος (1940-1951) επιβραδύνουν την μεγέθυνση αυτή, που όμως ξαναρχίζει με μεγαλύτερο ρυθμό στη δεκαετία του '50, με μεγάλη επέκταση, άναρχη και αυθαίρετη δόμηση "εκτός σχεδίου", που στη δεκαετία του '60 καλύπτεται ως ένα βαθμό με τις γνωστές "επεκτάσεις" του σχεδίου πόλης. Οι επεκτάσεις αυτές οδήγησαν στον διπλασιασμό της επιφάνειας της πόλης, ενώ ακολουθούν μια ανάπτυξη κατά μήκος των οδικών αρτηριών, περισσότερο προς Θεσσαλονίκη, Βόλο, Φάρσαλα και λιγότερο προς Τρίκαλα, Καρδίτσα, Κοζάνη. Ουσιαστικά, μέχρι και τη δεκαετία του '70, η πόλη αναπτύχθηκε μέσα στην περιμετρική οχυρωματική τάφρο (σημερινή οδό Ηρώων Πολυτεχνείου).

Ο πληθυσμός της Λάρισας αυξήθηκε τόσο πολύ (1961: 56.010 κάτοικοι, 1971: 72.760 κάτοικοι, 1981: 102.426 κάτοικοι, 1991: 113.426 κάτοικοι, 2001: 162.591 κάτοικοι, 2011: 145.867 κάτοικοι, 2021: 132.487 κάτοικοι)⁶ που η έκταση της πόλης υπερδιπλασιάστηκε, αλλά αυτό συνέβη χωρίς σχεδιασμό, καθώς δεν υπήρχε κανένα οργανωμένο πρόγραμμα πολεοδομικού σχεδιασμού. Η Λάρισα είναι σήμερα η πέμπτη πολυπληθέστερη πόλη στην Ελλάδα, αλλά η οργάνωσή της δεν έχει συγκεκριμένο σχέδιο και η διάταξη των λειτουργιών

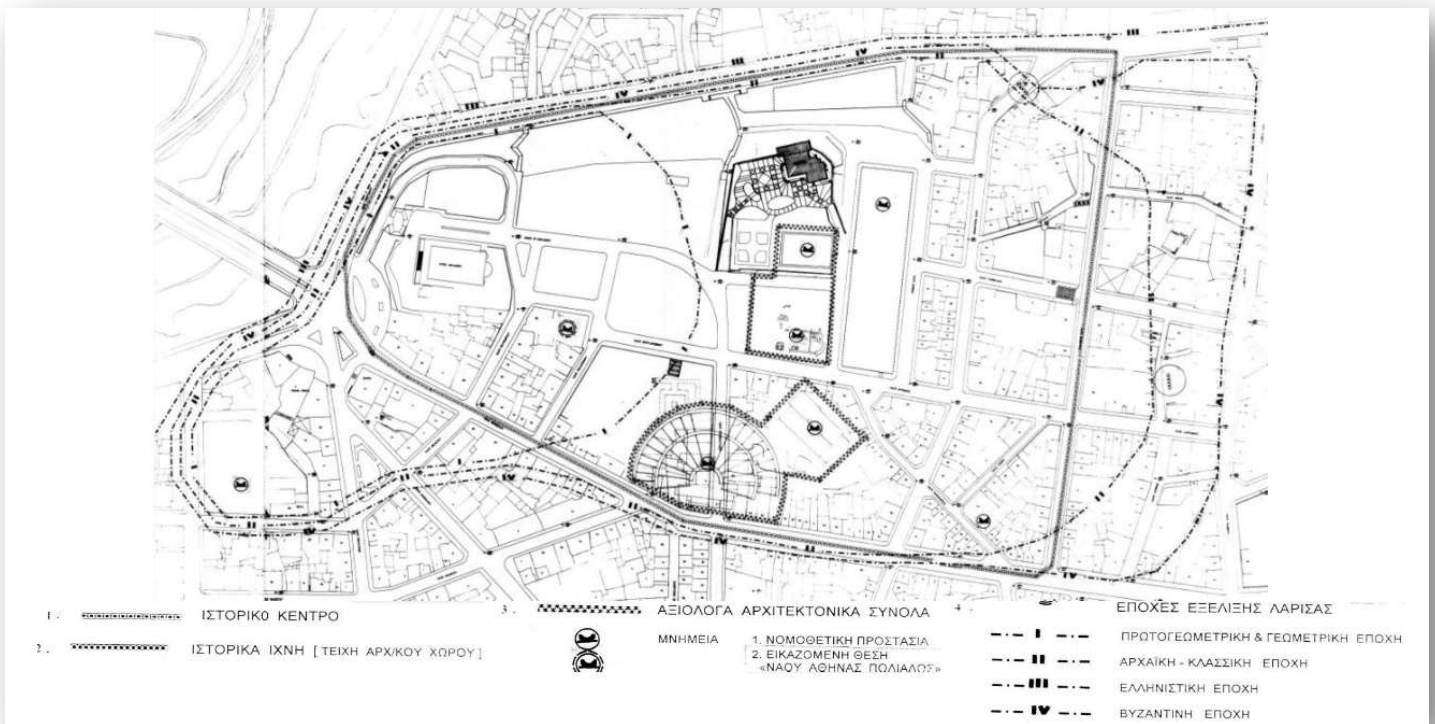
⁶ Πηγή ΕΛΣΤΑΤ

επαναλαμβάνεται στην δομή της παλιάς οργάνωσης της. Το πρώτο σχέδιο πόλης, που εκπονήθηκε το 1882, ακολούθησαν διάφορες επεκτάσεις και τροποποιήσεις αλλά είναι το σχέδιο πόλης που ακολούθησε, κυρίως τυφλά, την οικοδομική διαδικασία, όχι το αντίθετο. Το σχέδιο αναθεωρήθηκε το 1980, και το 1983 εκπονήθηκαν δύο μελέτες αστικού σχεδιασμού, ένα ολοκληρωμένο σχέδιο πόλης και μια αναθεώρηση του υφιστάμενου σχεδίου, στο πλαίσιο ανάπλασης της πόλης, αλλά δεν ανταποκρίνονταν στις πραγματικές ανάγκες και δεν μπορούσε να εφαρμοστεί στις περισσότερες γειτονιές. Το 1989, στο πλαίσιο της Επιχείρησης Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης, η πόλη χωρίστηκε σε ζώνες που περιείχαν 19 πολεοδομικές ενότητες.

Σήμερα η Λάρισα χαρακτηρίζεται μορφολογικά από έλλειψη σχεδιασμού (αστική αρχιτεκτονική και αισθητική), αλλά από κοινωνική άποψη είναι ανθρώπινη, ζωντανή, πολύ λειτουργική και διατηρεί πολλά από τα αστικά χαρακτηριστικά της. Η πόλη διαμορφώθηκε από μια διαδικασία ιδιωτικής πρωτοβουλίας (αντιπαροχή) που βασίστηκε στην διαδοχική αύξηση των συντελεστών δόμησης, με αποτέλεσμα τη μονότονη επανάληψη αστικών μονάδων (διαμερίσματα), χωρίς συγκεκριμένο κεντρικό σχεδιασμό. Η διαδικασία αυτή ήταν πολύ έντονη στις δεκαετίες του 1960 και του 1970, με αποτέλεσμα τα περισσότερα από τα χαμηλά κτήρια να αντικατασταθούν από πολυκατοικίες, ενώ σήμερα έχουν απομείνει ελάχιστα αξιοσημείωτα κτήρια που αριθμούνται στα δάχτυλα των δύο χεριών.

Ολοκληρώνοντας, καταλαβαίνουμε από τα παραπάνω στοιχεία, πως πρόκειται για μία πόλη με διαχρονικό εμπορικό χαρακτήρα, συγκοινωνιακό και διοικητικό ενδιαφέρον, με έντονο αρχαιολογικό και ιστορικό απόθεμα και λαβωμένο πρόσφατο ιστορικό αρχιτεκτονικό παρελθόν, με κεντρικό πυρήνα της πόλης τον λόφο.

Η Ιστορία του λόφου

Εικόνα 6. Όρια προϊστορικών και ιστορικών εκτάσεων της πόλης, (Πηγή : Ιωαννίδης Γ., Μαλέκα Αικ., Μπουρονίκος Ι., Ντεούδης Β., Παρασκευάς Θ., Τσιτώτα Ευρ., «Σύνταξη και καταγραφή γενικών αρχών και στόχων της επικείμενης ανάπλασης του Φρουρίου Λάρισας και της ευρύτερης περιοχής τους», Τ.Ε.Ε., Τμ. Κεντρ.-Δυτ. Θεσσαλίας, Λάρισα).

Η Λάρισα παρουσιάζει μακραίωνη συνεχόμενη κατοίκηση και πλούσια ιστορία. Η αρχαία Λάρισα, όπως και η σημερινή, είναι μια παραποτάμια πόλη, που απλωνόταν στο βορειοανατολικό τμήμα της θεσσαλικής πεδιάδας, κοντά στη δεξιά όχθη κατά την ροή του ποταμού Πηνειού. Η περιοχή του λόφου της ακροπόλεως αποτέλεσε έναν από τους τέσσερις πυρήνες της συνεχούς κατοίκησης της περιοχής, καθώς, ως χωμάτινος λόφος, είτε φυσικός, είτε με ανθρωπογενείς και σταδιακές επιχώσεις, παρείχε την απαραίτητη ασφάλεια, τόσο έναντι των εχθρών της πόλης, όσο και από τις πλημμύρες του Πηνειού ποταμού. Είναι αξιοσημείωτο, πως είναι μια από τις λίγες περιοχές στον Ελλαδικό χώρο, που παρουσιάζουν διαχρονική κατοίκηση από την 6η χιλιετία π.Χ. μέχρι σήμερα.

Υπάρχουν τέσσερις γνωστές αρχαιολογικές θέσεις, μέσα στον ιστό της σύγχρονης πόλης (Εικ.7), και δύο στο χώρο του αεροδρομίου, που έχουν σπαράγματα κατοίκησης από την προϊστορική εποχή . Οι θέσεις αυτές είναι οι εξής:⁷

1. **Μαγούλα οδού Καρδίτσας** : Η αρχαιολογική θέση αυτή βρίσκεται νότια της πόλης. Αφορά μια χαμηλή μαγούλα, από όπου διέρχεται η σημερινή οδός Καρδίτσας, στην οποία βρέθηκαν νεολιθικά αγαλματίδια και κεραμική χαρακτηριστική της αρχαιότερης νεολιθικής περιόδου (6η π.Χ. χιλιετία)

2. **Μαγούλα "Βραστήρας"** : Βρίσκεται κατά μήκος της παλιάς εθνικής οδού, κοντά στην συνοικία «Τούμπα», σημερινό "McDonald's", μεταξύ των οδών Γοργοποτάμου και Θεόπετρας. Είναι μία χαμηλή μαγούλα, με λείψανα της νεότερης νεολιθικής περιόδου, που ισοπεδώθηκε κατά την κατασκευή του αυτοκινητόδρομου.

3. **Μαγούλα "Αβέρωφ"** : Βρίσκεται στην θέση του πρώην ξενοδοχείου Ξενία, σημερινό "Imperial Larissa", κοντά στην παλιά εθνική οδό και τα αρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν κατοίκηση από όλες τις περιόδους της νεολιθικής εποχής και ίσως και της μυκηναϊκής.

4. **Μαγούλα του Φρουρίου** : Σε παλαιότερες έρευνες (αρχές του 20ου αιώνα) βρέθηκαν όστρακα της Νεολιθικής Εποχής και της Εποχής του Χαλκού. Μεταγενέστερες ανασκαφές (δεκαετία του 1970) επιβεβαίωσαν ότι ο νότιος λόφος κατοικείται συνεχώς από την αρχή της εποχής του Χαλκού (αρχές της 3ης χιλιετίας π.Χ.).⁸ Το ότι η κατοίκηση συνεχίστηκε και κατά τη μυκηναϊκή περίοδο αποδεικνύεται από ένα μυκηναϊκό νεκροταφείο που ανακαλύφθηκε στην περιοχή του παλιού νοσοκομείου, στην οδό Γεωργιάδου. Ο λόφος αυτός ήταν η ακρόπολη της Λάρισας κατά την κλασική περίοδο.

⁷Θ. Αξενίδης, «Η Πελασγία Λάρισα και η αρχαία Θεσσαλία», Αθήνα , τεύχος Α', 1947.

⁸ Άτλας προϊστορικών οικισμών της Ανατ. Θεσσαλικής πεδιάδας Γαλλής Κ, σελ 136-138 Φρούριο η λόφος του Αγίου Αχιλλείου Α-ΤΑΕ 291.

Εικόνα 7. Οι τέσσερις γνωστές Προϊστορικές θέσεις στην πόλη της Λάρισας και ο ποταμός Πηνειός με ανοιχτό χρώμα η φυσική του κοίτη και με σκούρο η κατασκευασμένη ανακουφιστική κοίτη αρχών του 1930 (Ίδια επεξεργασία εικόνας στην δορυφορική λήψη της Google Earth).

Γνωρίζουμε από τα προϊστορικά χρόνια ότι οι Θεσσαλοί προήλθαν από την Ήπειρο και εγκαταστάθηκαν στα πεδινά της Θεσσαλίας τον 11ο αιώνα π.Χ., οι Μαγνήσιοι από τη Μακεδονία μέχρι το Πήλιο και οι Περραιβοί από τα Αντιχάσια μέχρι την Καμβούνια και την ορεινή περιοχή στον Κάτω Όλυμπο. Αυτές οι θεσσαλικές φυλές, δημιούργησαν έναν ενιαίο πολιτισμό από τον 9ο αιώνα π.Χ. μετά από διάφορες εσωτερικές μετακινήσεις. Κατά την πρώιμη γεωμετρική περίοδο, οι κατοικίες ήταν διάσπαρτες κοντά σε κοπάδια οικόσιτων ζώων, οπότε δεν υπήρχε χώρος για συλλογική διαβίωση. Για το λόγο αυτό, δεν έχουν βρεθεί οικισμοί της Πρώιμης Γεωμετρικής Περιόδου στην περιοχή της Λάρισας. Ωστόσο, η ανακάλυψη διάσπαρτων τεφροδόχων αγγείων στο νεκροταφείο, δείχνει ότι η περιοχή ήταν πυκνοκατοικημένη εκείνη την εποχή. Συγκεκριμένα, ένας τάφος της Πρώιμης Γεωμετρικής περιόδου βρέθηκε κοντά στα ερείπια του Β' Αρχαίου Θεάτρου, μαζί με πολλά κεραμικά και σιδερένια κτερίσματα. Ταφές της Πρώιμης Γεωμετρικής περιόδου έχουν επίσης βρεθεί νότια της αρχαίας Ακρόπολης, στις όχθες του Πηνειού ποταμού, και στο κέντρο της σύγχρονης

πόλης. Στην επόμενη περίοδο, τη Γεωμετρική, οι φυλές της Θεσσαλίας είχαν ενιαία πολιτιστική αντίληψη και δημιούργησαν οργανωμένους οικισμούς σε χαμηλούς λόφους. Στη Λάρισα, οι ανασκαφές στην ανατολική παρειά του λόφου αποκάλυψαν μόνιμο οικισμό της Γεωμετρικής περιόδου. Στη θέση αυτή, οι ανασκαφές πραγματοποιήθηκαν σε βάθος 10,40 μέτρων και αποκάλυψαν ένα συνεχές οικιστικό στρώμα, που χρονολογείται από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού έως την Ύστερη Βυζαντινή περίοδο. Οι ανασκαφές απέδειξαν, ότι ο λόφος, ο οποίος κατά την ιστορική περίοδο ταυτιζόταν με αρχαία οχύρωση, αποτέλεσε προάγγελο της μεταγενέστερης τελικής εμφάνισης της πόλης. Όπως δείχνουν οι ανασκαφές, το κύριο προϊστορικό κέντρο όπου αργότερα οργανώθηκε και άνθισε η αρχαία Λάρισα βρισκόταν στους δυτικούς πρόποδες του λόφου, στη θέση του γλυπτού αλόγου (Γλύπτης Μίλτος Παπαστέργιου) στον σημερινό κυκλικό κόμβο. Δεν υπάρχουν τεκμήρια για την τύχη των προϊστορικών γηγενών, που ζούσαν εδώ για χιλιάδες χρόνια, μετά την άφιξη των Θεσσαλών. Ωστόσο, φαίνεται πιθανό ότι φυλετικά πολιτιστικά στοιχεία από αλλού, ιδίως στον τομέα της οικοτεχνίας, συγχωνεύτηκαν με τον πολιτισμό της προϊστορικής περιόδου και δημιούργησαν μια νέα πολιτιστική ταυτότητα.

Οι Θεσσαλοί, οι νέοι κάτοικοι της περιοχής, ήταν ενωμένοι με κοινή καταγωγή, ίδια γλωσσικά στοιχεία, έθιμα, θρησκευτικές πεποιθήσεις και τρόπο ζωής, και τον 9ο αιώνα π.Χ. σχημάτισαν μια οργανωμένη κοινότητα, με χαρακτήρα μικρού χωριού, και όχι με τη μετέπειτα αστική μορφή. Ο οικισμός περιοριζόταν στο λόφο της Ακρόπολης, ένα μέρος που ονομαζόταν "Πόλις" ή "Πτολιέθρον" κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους και δεν επεκτεινόταν στις γύρω πεδινές περιοχές.

Η Ακρόπολη, ήταν αρχικά ένα φρούριο στην περιοχή της Λάρισας, αλλά με την πάροδο του χρόνου έγινε το κέντρο της θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής των ανθρώπων της εποχής αυτής. Εδώ βρίσκονταν οι τάφοι των μυθικών ιδρυτών βασιλέων και οι κατοικίες των τοπικών ηγεμόνων, οι οποίοι συγκέντρωναν την πολιτική, οικονομική και θρησκευτική εξουσία στα χέρια τους, σύμφωνα με τα κριτήρια γεωμετρικών χρόνων. Ειδικά μετά το 6ο π.Χ., όταν η πόλη απέκτησε αποφασιστική πολιτική οργάνωση, ορισμένες λατρείες, που αναπτύχθηκαν εδώ, έγιναν επίσημες, και μεταφέρθηκαν σε ιερά της κάτω πόλης, το λεγόμενο άστυ. Παράλληλα, η πολιτική εξουσία πήρε πιο συγκεκριμένη χωρική έκφραση και μεταφέρθηκε στην αγορά, το διοικητικό κέντρο. Ωστόσο, οι ιστορικές πηγές και τα λίγα αρχαιολογικά ευρήματα, υποστηρίζουν την πιθανότητα η Λάρισα να άρχισε σταδιακά να αποκτά χαρακτήρα πόλης-κράτους, από τον 7ο αιώνα και μετά. Από ένα ασήμαντο χωριό της γεωμετρικής περιόδου, σχηματίστηκε μια κοινότητα, καθώς γειτονικές ομάδες της ίδιας φυλής αναπτύχθηκαν ή εγκαταστάθηκαν και προστατεύονταν.

Εικόνα 8. Λόφος ακροπόλεως Λάρισας (Μαγούλα ακροπόλεως Λάρισας) στην δορυφορική λήψη της Λάρισας (Πηγή: Google Earth, ίδια επξεργασία).

Η Λάρισα, ήταν η πρωτεύουσα του Πελασγικού φυλετικού κράτους και το κέντρο της Θεσσαλικής νομισματικής και πολιτιστικής ένωσης, που υπήρχε από τον 6ο έως τον 5ο αιώνα π.Χ. Η πρόωμη ιστορία της πόλης, και συνεπώς του οχυρωμένου λόφου, δεν έχει τεκμηριωθεί επαρκώς από ανασκαφές και χάνεται στο μυστήριο της θεσσαλικής μυθολογίας και της τοπικής παράδοσης. Ωστόσο, φαίνεται ότι γνώρισε την ίδια κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη με άλλες θεσσαλικές πόλεις.⁹

⁹ Θ. Αξενίδης, «Η Πελασγία Λάρισα και η αρχαία Θεσσαλία», Αθήνα, τεύχος Α', 1947.

Αρχαϊκοί - κλασικοί χρόνοι

Κατά τη διάρκεια ανασκαφών, στην ανατολική παρειά του λόφου "Φρούριο", γνωστού ως Ακρόπολη, ανακαλύφθηκαν σε βάθος 4,10 μ. αρκετά θραύσματα των τοίχων μιας αρχαίας κατοικίας. Στην επίχωση βρέθηκε μεγάλος αριθμός θραυσμάτων μελανόμορφης αττικής κεραμικής. Τα κατάλοιπα κτηρίων της κλασικής περιόδου (5ος - 4ος αιώνας π.Χ.) είχαν παρόμοια μορφή, δηλαδή ένα κτήριο από ωμολοπλίνθους, με μεγάλη ποσότητα αττικής ερυθρόμορφης κεραμικής. Στη δεύτερη θέση, 500 μ. νοτιοανατολικά και 500 μ. από την αρχαία ακρόπολη, οι σωστικές ανασκαφές αποκάλυψαν τα κατάλοιπα κατοικιών από ωμολοπλίνθους της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου, τα οποία είχαν την ίδια μορφή με εκείνα ανατολικά της ακρόπολης. Ανασκάφηκε ένας χαλκόςδρομος μήκους 17,50 μ. και πλάτους 6 μ., ο οποίος χρησιμοποιούνταν, χωρίς σημαντικές αλλαγές, για περίπου έξι αιώνες. Στη δυτική πλευρά του αρχαίου δρόμου, διερευνήθηκαν τέσσερις διαδοχικές φάσεις κατασκευής, που χρονολογούνται από τον 6ο αιώνα π.Χ. έως τον 1ο αιώνα μ.Χ..

Αυτά τα αποσπασματικά κτήρια, είναι μέχρι στιγμής τα μόνα στον πυρήνα της πόλης της Λάρισας από την πρώιμη ιστορική περίοδο, δηλαδή την αρχαϊκή και την κλασική περίοδο. Λόγω του αποσπασματικού τους χαρακτήρα, δεν παρέχουν μια σχετικά αξιόπιστη αναπαράσταση της αστικής μορφής. Παρ' όλα αυτά, αυτά τα μέτρια κατάλοιπα παρέχουν ορισμένες χρήσιμες πληροφορίες. Η αρχαϊκή Λάρισα φαίνεται να πήρε την τελική της μορφή με πρόδρομο τον προϊστορικό της πυρήνα. Από ένα ασήμαντο χωριό της γεωμετρικής περιόδου, εξελίχθηκε σε μια πόλη οργανωμένη, σύμφωνα με ένα ακανόνιστο πολεοδομικό σύστημα. Αυτό το σύστημα, που ονομάστηκε Αττικό, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, παρείχε το καλύτερο αμυντικό αποτέλεσμα. Το βόρειο και ανατολικό τμήμα του λόφου της Ακρόπολης ήταν αρκετά απότομο. Από τα δυτικά οριζόταν από τον ποταμό Πηνειό. Ως εκ τούτου, η πόλη αναπτύχθηκε κυρίως στις ομαλές πλαγιές νότια και ανατολικά της Ακρόπολης.¹⁰

Τα αρχαιολογικά στοιχεία, δείχνουν ότι η περιοχή, όπου αναπτύχθηκε η Λάρισα, δεν ήταν εντελώς επίπεδη όπως είναι σήμερα. Τα θεμέλια των κτηρίων από την κλασική και

¹⁰ Θ. Αξενίδης, «Η Πελασγία Λάρισα και η αρχαία Θεσσαλία», Αθήνα, τεύχος Α', 1947.

μεταγενέστερη περίοδο διέφεραν συχνά σε βάθος, σύμφωνα με τις αρχαιολογικές ανασκαφές υποδηλώνοντας έντονες διαφορές στο ύψος από περιοχή σε περιοχή. Ακριβείς μετρήσεις ύψους από τα δυτικά προς τα ανατολικά υποδεικνύουν χωρικές διακυμάνσεις στο ύψος της πόλης. Ο άξονας του κεντρικού δρόμου νότια της αρχαίας Λάρισας, που κινείται περίπου παράλληλα με τη σύγχρονη οδό Ρούσβελτ, έχει υψομετρική διαφορά έως και 2 μέτρα από άλλα κεντρικά σημεία και καταλήγει στον σημερινό οχυρωμένο λόφο.¹¹

Κατά την αρχαϊκή περίοδο, η διαμόρφωση της πόλης πήρε την οριστική της μορφή το κέντρο της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής μεταφέρθηκε στην ελεύθερη ζώνη και η περιοχή του σημερινού λόφου Φρουρίου απέκτησε τον χαρακτήρα της ακρόπολης της Λάρισας.

Μνημεία της αρχαίας Λάρισας στο λόφο του Φρουρίου

Τα μνημεία της αρχαίας Λάρισας είναι γνωστά στους ειδικούς της ιστορίας από έγγραφα και επιγραφές, σήμερα δεν σώζονται λόγω της φυσικής φθοράς με την πάροδο του χρόνου, και των βλαπτικών ενεργειών των επόμενων γενεών. Τα μόνα σωζόμενα μνημεία είναι δύο αρχαία θέατρα (Α' & Β'), τα οποία ρίχνουν φως στην ιστορία και τον ένδοξο πολιτισμό της περιοχής, που είναι γνωστή ως πρωτεύουσα της αρχαίας Θεσσαλίας. Αυτό οφείλεται στη χρήση φθαρτών υλικών, όπως το ακατέργαστο τούβλο (ωμόπλινθος), το ξύλο και το πηλοκονίαμα, που δεν άφηναν πάντα ορατά ίχνη, ενώ η έλλειψη πέτρας στον θεσσαλικό κάμπο ανάγκασε την επαναχρησιμοποίηση οικοδομικών υλικών από παλιά κτήρια. Ωστόσο, αποσπασματικές πληροφορίες από αρχαίες γραπτές πηγές και κυρίως αρχαιολογικά στοιχεία δείχνουν ότι, στα τέλη του 7ου αιώνα π.Χ., η αρχαία Λάρισα πρωτοστατούσε, μεταξύ των άλλων θεσσαλικών πόλεων, και κυριαρχούσε σε μεγάλες εκτάσεις της εύφορης θεσσαλικής πεδιάδας.

¹¹ Συμβολή στην τοπογραφία και αρχαιολογία της Πελασγίδος Λάρισας Θεόδωρος Γ Παλιούγκας.

Α' αρχαίο θέατρο ¹²

Το Α' αρχαίο θέατρο της Λάρισας ¹³, χτίστηκε τον 3ο αιώνα π.Χ. στη νότια πλευρά του αρχαίου οχυρωμένου λόφου, με θέα την πλατεία της αγοράς. Η κατασκευή του συνδέεται με τη λατρεία του θεού Διόνυσου και τη δραστηριότητα της θεσσαλικής κοινότητας στην παρουσίαση θεατρικών έργων, μουσικής και ωδών, καθώς και με τη διεξαγωγή εκκλησιαστικών συνάξεων στην πόλη της Θεσσαλίας, η οποία ονομαζόταν Αγορά. Ως απόδειξη, βρέθηκε ένας μικρός βωμός αφιερωμένος στο θεό Διόνυσο κοντά στο θέατρο, όπου πιστεύεται ότι βρισκόταν ένα ιερό για το θεό Διόνυσο. Τα ονόματα των "συνέδρων", των εκπροσώπων των πόλεων-κρατών που προσχώρησαν στη θεσσαλική συμμαχία ("Κοινόν των Θετταλών"), είναι επίσης χαραγμένα στα μαρμάρινα εδώλια του αρχαίου θεάτρου. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, το θέατρο έγινε αρένα και οι θεσσαλικές θεατρικές παραστάσεις μεταφέρθηκαν στο Β' Αρχαίο Θέατρο.

Εικόνα 9. Αρχαίο θέατρο Λάρισας, ανατολική πάροδος (πηγή Ζουριδάκης Αλεξανδρος).

Η πρώτη αναφορά στο μνημείο γίνεται σε μια επιγραφή, που βρέθηκε στην πόλη και χρονολογείται στο πρώτο μισό του 2ου αιώνα π.Χ. Η επιγραφή αποτελεί δικαστική

¹²<http://www.larissa-theatre.com/>

¹³Τζιαφάλιας Α., "Δεκαπέντε χρόνια ανασκαφών στην Αρχαία Λάρισα" στο Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου.

απόφαση, σχετικά με την κατάσχεση μέρους της περιοχής γύρω από το θέατρο, από ιδιώτες. Δίνει μια ένδειξη για την ημερομηνία κατασκευής του θεάτρου. Αρκετούς αιώνες αφότου το θέατρο έπαψε να χρησιμοποιείται κατά την ύστερη ρωμαϊκή περίοδο, πάρθηκαν αρκετά εδώλια και ο χώρος που καταλάμβανε σταδιακά πληρώθηκε με χώμα. Για να αποκτήσουν οικοδομικά υλικά, οι κάτοικοι ξήλωναν τα μαρμάρινα εδώλια και τα χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή σπιτιών. Έτσι, σε ένα από τα σπίτια της σημερινής οδού Μανωλάκη βρέθηκαν εντοιχισμένα μαρμάρινα εδώλια με επιγραφές.

Το Α' αρχαίο θέατρο στη Λάρισα, που χτίστηκε στο πρώτο μισό του 3ου αιώνα π.Χ., λειτούργησε για περίπου έξι αιώνες, από το τέλος του 3ου αιώνα έως τις αρχές του 4ου αιώνα μ.Χ., όταν οι εργασίες του διακόπηκαν ξαφνικά. Έχει την τυπική δομή ενός ελληνιστικού θεάτρου, αποτελούμενο από τρία βασικά στοιχεία, το κοίλο, την ορχήστρα και τη σκηνή.

Κατά την διάρκεια των εργασιών αποκατάστασης των τελευταίων 30 ετών, το μνημείο προσεγγίζει βαθμιαία την αρχική του μορφή. Πρόκειται για ένα μεγάλο μνημείο, σχεδόν εξ ολοκλήρου κατασκευασμένο από μάρμαρο, με πλούσια διακόσμηση, σπουδαία και ιδιαίτερα μορφολογικά στοιχεία αρχαίας αρχιτεκτονικής.

Στην νοτιοανατολική παρειά του λόφου της ακροπόλεως, διαμορφώθηκε το κοίλο του θεάτρου, δημιουργώντας αναβαθμούς για να τοποθετηθούν τα μαρμάρινα εδώλια. Στο μέσον περίπου του ύψους του κοίλου, τοποθετήθηκε περιμετρικά ένας διάδρομος πλάτους 2,00μ. (διάζωμα) για να μπορεί το κοινό να κινείται άνετα. Μεγάλες πλάκες λευκού μαρμάρου, τοποθετήθηκαν πάνω σε υπερμεγέθεις βάσεις από πωρόλιθο. Έτσι το μνημείο χωριζόταν σε ένα επιθέατρο και ένα κύριο θέατρο. Ένα μέρος του επιθέατρου, βρέθηκε **στα πρώην στρατιωτικά αρτοποιεία και αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας μελέτης**. Στη συμβολή με το διάζωμα κατασκευάστηκε ένας ογκώδης τοίχος αντιστήριξης και η κύρια επιφάνεια του οποίου ήταν επενδυμένη με λευκό μάρμαρο. Η πίσω όψη του κατασκευάστηκε από ογκώδη πωρόλιθο, ενισχυμένος με σφήνες για στατική ευστάθεια. Ο τοίχος αυτός στηρίζεται σε ογκόλιθους από λευκό μάρμαρο. Κατασκευάστηκε για να φιλοξενήσει πολύ μεγαλύτερο κοινό από τις 10-12 σειρές εδωλίων, που εκτιμώνταν ότι είχε το θέατρο, μέχρι το τέλος του 1999. Κατά τη διάρκεια των συνεχιζόμενων ανασκαφών το 2001, ανακαλύφθηκε κοντά στα θεμέλια του πύργου του ρολογιού της πόλης ένα τμήμα του επιθέατρου. Είναι μικρό απόσπασμα από αυτό που απεικονίζουν οι Beguignon και Αξενίδης στα βιβλία τους με ασπρόμαυρες φωτογραφίες της εποχής τους. Ένα πολύ μικρό τμήμα, παραδόξως, αυτό είχε γλιτώσει την ολική καταστροφή και παρέμεινε εκεί, ξεχασμένο

μερικώς επιχωμένο, ως περήφανη υπενθύμιση του μεγαλείου του μνημείου. Αυτή η απροσδόκητη ανακάλυψη βοηθά να κατανοήσουμε το ύψος και το πλάτος της αφίδας καθώς μας δίνει το ψηλότερο σημείο. Είναι 12,00 μ. πάνω από το διάζωμα, δηλαδή 8,00 μ. ψηλότερα από το αντίστοιχο τμήμα του επιθέατρου που βρέθηκε στο στρατιωτικό αρτοποιείο. Ο λόφος στον οποίο βρίσκεται η σημερινή πύλη του νέου ωρολογίου, ήταν τουλάχιστον 4,00 μ. ψηλότερος στην αρχαιότητα. Υπήρχε ένας λόφος στην αυλή του πρώην στρατιωτικού αρτοποιείου, αλλά λογικά ισοπεδώθηκε κατά την κατασκευή του κτηρίου και το επιθέατρο σε αυτή τη θέση καταστράφηκε. Συνεπώς, ο λόφος του θεάτρου ήταν ένας ενιαίος ημικυκλικός λόφος από την οδό Βενιζέλου μέχρι την περιοχή του στρατιωτικού φούρνου. Καλυπτόταν και από τις δύο πλευρές από ισχυρούς τοίχους αντιστήριξης, η δεξιά πλευρά του οποίου ήταν μερικώς αποκαλυμμένη.

Στο σημείο που τέμνονται οι τοίχοι του κυρίως θεάτρου και του επιθέατρου, υπάρχει ένας κατακόρυφος συνδετικός τοίχος μεταξύ τους. Οι αρχιτέκτονες που σχεδίασαν το αρχαίο θέατρο της Λάρισας πήραν πιθανώς αυτή την απόφαση για να τοποθετήσουν σε αυτό το σημείο μια κλίμακα για τους θεατές που ανέβαιναν στο επιθέατρο. Ο χώρος του επιθέατρου προφανώς κάλυπτε ένα τμήμα του σημερινού πάρκου με τα πεύκα, τον πύργο ρολογιού και φυσικά το κτήριο του φούρνου. Το επιθέατρο χωριζόταν με είκοσι κλίμακες ανόδου, είκοσι δύο κερκίδες, δεκαπέντε σειρές εδωλίων. Από απόσταση 45,00 μ., οι θεατές στο ψηλότερο σημείο του αμφιθέατρου μπορούσαν να δουν και να ακούσουν την ορχήστρα, στην οποία διαδραματιζόνταν τα δράματα και οι ρωμαϊκές μονομαχίες. Αυτό, φυσικά, δείχνει την εξαιρετική ακουστική του μνημείου. Το κύριο θέατρο χωρίζεται σε 11 κερκίδες των 25 θέσεων η κάθε μία με 10 σκαλοπάτια. Τα εδώλια είναι τοποθετημένα πάνω σε πλάκες από σχιστόλιθο επιμελώς λαξευμένες στα μέτωπα και στην άνω επιφάνεια. Το άκρο του κυρίως θεάτρου που βλέπει προς το εσωτερικό της ορχήστρας έχει μήκος πάνω από 26,00 μ. Αυτοί οι δόμοι χρησιμοποιήθηκαν επίσης για τη στήριξη των υπερυψωμένων κερκίδων. Στις άνω επιφάνειές τους υπάρχουν σύνδεσμοι με μολυβδοχόηση, για τη στερέωση των τεσσάρων πρώτων σειρών καθισμάτων. Από τα τέλη του 1ου αιώνα μ.Χ., το αρχαίο θέατρο έγινε ρωμαϊκή αρένα, όπου διεξάγονταν μονομαχίες και άλλες παραστάσεις της εποχής, όπως παντομίμες, ακροβάτες, μάγοι και παλαιστής. Στο κοίλο δεν πραγματοποιήθηκαν εργασίες μέχρι τα μέσα του 2ου αιώνα μ.Χ. και πιθανώς αργότερα, με λίγες εξαιρέσεις.

Εικόνα 10. Ο συγγραφέας της παρούσας εργασίας κατά τις εργασίες αποκατάστασης αγωγού Α' αρχαίου θεάτρου Λάρισας
(πηγή <http://www.larissa-theatre.com/>)

Οι πάροδοι με τους αναλημματικούς τοίχους διατηρούνται σε άριστη κατάσταση σε βάθος 4,00 μ. Οι αναλημματικοί τοίχοι είναι κατασκευασμένοι από επιμελημένα σκαλισμένο λευκό μάρμαρο, με κλιμακωτή διαμόρφωση από το χαμηλότερο στο ψηλότερο σημείο. Ο μαρμάρινος διάδρομος δεν είναι απλώς ένας μικρός δρόμος που οδηγεί στο μνημείο, αλλά τμήμα ενός συνόλου στην αρχαιότητα. Η δυτική πάροδος επικοινωνούσε με το Β' αρχαίο θέατρο και οδηγούσε από την ξύλινη γέφυρα του Πηνειού, ακριβώς απέναντι από το σημερινό Τεχνικό Επιμελητήριο, στην κύρια έξοδο από τη Λάρισα προς την Φαλάνη και την Ελασσόνα. Η ανατολική πάροδος οδηγούσε σε έναν μαρμαρόστρωτο δρόμο που ανακαλύφθηκε σε ιδιωτική ιδιοκτησία στη γωνία των οδών Ρούσβελτ και Κύπρου πριν από λίγα χρόνια. Ο σημαντικός αυτός δρόμος ξεκινούσε από το ιερό της σημερινής πλατείας Ταχυδρομείου, περνούσε παράλληλα με τις σημερινές οδούς Ερμού και Πάνος και έστριβε προς την ανατολική πάροδο του θεάτρου, κάπου στην αρχή των οδών Φιλελλήνων και Βενιζέλου. Η απαλλοτρίωση των καταστημάτων που συνορεύουν με την ανατολική πλευρά του θεάτρου είναι επομένως ιδιαίτερα σημαντική.

Ο αναλημματικός τοίχος της αριστερής παρόδου αποκαλύφθηκε σε μήκος 24,75 μ., πλάτος 3,55 μ., ύψος 3,16 μ. και χάνεται κάτω από τα καταστήματα της ανατολικής πλευράς του θεάτρου που εφάπτονται του ανασκαφικού χώρου. Με το πέρας των αναλημματικών τοίχων στα δύο άκρα της ορχήστρας κλείνει και το άνοιγμα του πετάλου του θεάτρου.

Η σκηνή είναι το καλύτερα διατηρημένο τμήμα του μνημείου. Είναι στην ουσία ένα αυτοτελές, μεγαλοπρεπές οικοδόμημα που αποτελείται από τέσσερα δωμάτια με τρεις εισόδους ανάμεσά τους έχοντας συνολικό μήκος 37,5 μ. και ύψος 3,00 μ. Τα δύο μεσαία δωμάτια που επικοινωνούν μεταξύ τους λειτουργούσαν ως χώροι ένδυσης των ηθοποιών και του δραματουργού, ενώ τα δύο ακριανά, που φέρουν είσοδο στη νότια πλευρά τους, λειτουργούσαν ως σκευοθήκες. Με βάση την αρχαιολογική έρευνα η σκηνή έχει τρεις κύριες οικοδομικές φάσεις.

Εικόνα 11. Άποψη του αρχαίου θεάτρου πάνω δεξιά διακρίνονται τα αρτοποιεία (πηγή Ζουριδάκης Αλέξανδρος)

Το θέατρο έχει αναφερθεί από Έλληνες και ξένους ταξιδιώτες, ιστορικούς και αρχαιολόγους που έχουν επισκεφθεί τη Θεσσαλία και τη Λάρισα τα τελευταία χρόνια. Η πρώτη αναφορά έγινε από τον περιηγητή Ussing, ο οποίος επισκέφθηκε την τουρκοκρατούμενη Λάρισα το 1846 και περιέγραψε τις κερκίδες του αρχαίου θεάτρου σε σχετικό έγγραφο που δημοσιεύτηκε το 1957. Απ' ό,τι καταλαβαίνουμε από την περιγραφή του Ussing, τότε πρέπει να ήταν ορατές κάποιες σειρές εδωλίων. Αυτό αναφέρθηκε

αργότερα και από άλλους περιηγητές και ιστορικούς. Ο πιο γνωστός από αυτούς, ο Δρ. Νικόλαος Γεωργιάδης, στο έργο του "Θεσσαλία" δίνει πολύτιμες πληροφορίες για το αρχαίο θέατρο. Ο Δρ. Γεωργιάδης, αναφέρει ότι κατά την πρώτη του επίσκεψη στη Λάρισα το 1860 μπόρεσε να δει μέρος του κοίλου και της σκηνής, όταν επισκέφθηκε τη Λάρισα για δεύτερη φορά το 1875, τα ερείπια είχαν εξαφανιστεί εντελώς και εκτός από μερικά εδώλια του επιθέατρου δεν μπορούσε να δει κανείς σχεδόν τίποτα. Οι ανασκαφές έδειξαν ότι οι εκτεταμένες αποθέσεις στο κοίλωμα αποτελούνταν από σπαράγματα οικιών, πέτρες, ακατέργαστα τούβλα και κεραμίδια. Σύμφωνα με τα αρχεία του Εθνικού Αστεροσκοπείου, ένας μεγάλος σεισμός έπληξε τη Λάρισα το 1868 και τα ερείπια των πλινθόκτιστων σπιτιών προφανώς μεταφέρθηκαν με ιπιήλατα κάρα και απορρίφθηκαν στη θέση των ερειπίων. Όσο υπήρχε το θέατρο, σημειώθηκαν κατά καιρούς συστηματικές κλοπές πέτρινων υλικών, καθώς και κατά την διάρκεια των πολέμων, σε αναζήτηση μολυβιού για την κατασκευή σφαιριδίων των όπλων (σκάγια), κατάστρεφαν τους τώρμους που ένωναν αρχιτεκτονικά τμήματα¹⁴. Τα τελευταία 20 χρόνια, έχουν συλλεχθεί περισσότερα από 400 αρχιτεκτονικά τμήματα από τα πλινθόκτιστα σπιτία που κατεδαφίστηκαν γύρω από το μνημείο. Η μερική αποξήλωση του μνημείου ολοκληρώθηκε μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας το 1881.

Από τις αρχές του 20ου αιώνα άρχισαν να χτίζονται χαμηλές μονώροφες κατοικίες και καταστήματα στη θέση του θεάτρου. Μέχρι το 1950 οι ζημιές που προκλήθηκαν στο θέατρο από την οικοδόμηση ήταν μικρές και ελάχιστα αισθητές, αλλά τη δεκαετία του 1960 άρχισαν να ανεγείρονται νέα κτήρια στη θέση των παλαιών και οι ζημιές έγιναν πολύ σοβαρές. Χτίστηκαν οικοδομές, εγκαταστάθηκαν σπητικές δεξαμενές λυμάτων (βόθροι). Τα παλιά καταστήματα ισόγεια τροποποιήθηκαν, φυτεύοντας κολώνες οπλισμένου σκυροδέματος και μετατράπηκαν σε διώροφα κτήρια με υπόγειο στο πλαίσιο της ανακαίνισης τους. Το μάρμαρο, το οποίο εμφανιζόταν στο υπόγειο, είτε καλύφθηκε με ένα παχύ στρώμα τοιμέντου είτε θρυμματίστηκε με τρυπάνι - αεροσφύρα.

Ζημιές προκλήθηκαν επίσης από το ρολόι της πόλης, το οποίο κατασκευάστηκε το 1952 και κατεδαφίστηκε από την Υπηρεσία Κλασικών Αρχαιοτήτων το 1992. Φαίνεται ότι το επιθέατρο εμπόδιζε στην θεμελίωση του νέου ρολογιού, το οποίο αντικατέστησε το παλαιότερο, γνωστό από μια φωτογραφία που τράβηξε ο Τάκης Γλούπας το 1948, και οι τότε δημοτικές αρχές αποφάσισαν να το κατεδαφίσουν. Ωστόσο, ίσως λόγω της δυσκολίας μεταφοράς των τεράστιων μαρμαρίνων λίθων αποτέθηκαν δίπλα στο ρολόι, σκάφτηκε ένας τεράστιος λάκκος (αποθέτης), στον οποίο ρίχτηκαν περισσότερα από 60 μαρμάρια αρχιτεκτονικά τμήματα. Ο λάκκος ανακαλύφθηκε το 1992 και τα εδώλια συγκεντρώθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο. Παράλληλα, διανοίχτηκε και η οδός Παπαναστασίου (πρώην Ακροπόλεως) που οδηγούσε από την οδό Βενιζέλου στην κορυφή του λόφου του "Φρουρίου".

¹⁴ Προφορική αναφορά Αρχαιολόγος Σ. Κατακούτα.

Η αποκάλυψη του θεάτρου¹⁵

Η ιστορία της ανασκαφής και αποκάλυψης¹⁶ του πρώτου αρχαίου θεάτρου αρχίζει το 1910, όταν ο Απόστολος Αρβανιτόπουλος, τότε διευθυντής του Μουσείου Αρχαιοτήτων, ανακάλυψε μέρος του σκηνικού οικοδομήματος και συνεχίζεται καθ' όλη τη διάρκεια του 20ου αιώνα μέχρι σήμερα. Τα πρώτα σημάδια για την ύπαρξη αρχαίου χώρου στους πρόποδες του λόφου του Φρουρίου εμφανίστηκαν το 1910, αλλά μόλις το 1985 έγιναν τα απαραίτητα βήματα και διατέθηκε χρηματοδότηση για τη διατήρηση αυτού του αξιόλογου θησαυρού ενός αρχαίου πολιτισμού. Εκείνη την εποχή, το "ρολόι" βρισκόταν ακόμα μέσα στο Φρούριο, και για να ανέβει κανείς σε αυτό, έπρεπε να διασχίσει την οδό Παπαναστασίου με αυτοκίνητο. Εκεί ήταν που ξεκίνησε η "αποκάλυψη".

Εικόνα 12. μετά τις κατεδαφίσεις των κτηρίων (πηγή Πουσίας)

Ο Αρχαιολόγος Απόστολος Αρβανιτόπουλος, τότε έφορος θεσσαλικών αρχαιοτήτων, ανέσκαψε μέρος της σκηνής σε ένα μικρό οικόπεδο που αργότερα απαλλοτριώθηκε και περιφράχθηκε. Πρόσφατες ανασκαφές έδειξαν ότι το τμήμα αυτό δεν ήταν το προσκήνιο, όπως πίστευε ο Αρβανιτόπουλος, αλλά η ίδια η σκηνή. Το 1968 ανασκάφηκαν τα θεμέλια ενός κτηρίου στο οικόπεδο της Αικατερίνης και του Ηλία Γκαράνη και ανακαλύφθηκε μέρος του κυρίως θεάτρου. Η τότε Εφορεία Αρχαιοτήτων Βόλου ανέσκαψε τον χώρο και

¹⁵ Τζιαφάλλιας Α., "Δεκαπέντε χρόνια ανασκαφών στην Αρχαία Λάρισα" στο Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου.

¹⁶Τ.Ε.Ε Τμήμα Κεντρικής και Δυτικής Θεσσαλίας, "Αποκάλυψη του αρχαίου Θεάτρου Λάρισας", Λάρισα, 2001.

ανακάλυψε τρεις κερκίδες. Ο χώρος αυτός «αξιοποιήθηκε» το 1970 με άδεια για ένα ελαφρύ διώροφο κτήριο, οπότε τα μαρμάρινα τμήματα του θεάτρου (εδώλια) θάφτηκαν στα θεμέλια.

Το κτήριο κατεδαφίστηκε τον Δεκέμβριο του 1981 μετά από αναγκαστική απαλλοτρίωση και οι αρχαίες κερκίδες του θεάτρου πληγωμένες από χάλυβα και σκυρόδεμα, αποκαταστάθηκαν εν μέρει.

Από το 1977, η Εφορεία αρχαιοτήτων ξεκίνησε συστηματικές εργασίες για να αποκαλυφθεί το μνημείο. Το 1977, ένα μικρό οικόπεδο ανασκάφηκε και απαλλοτριώθηκε ανοίγοντας το δυτικό άκρο της σκηνής. **Το 1982 και το 1983, ανασκάφηκε ο χώρος του πρώην στρατιωτικού αρτοποιείου**, ο οποίος είχε παραδοθεί από το Υπουργείο Άμυνας στο Υπουργείο Πολιτισμού για περαιτέρω ανασκαφή και αποκαλύφθηκε ένα μεγάλο μέρος του κοίλου.

Εικόνα 13. Ο Εφορος κ. Κ. Γαλλής πρωτεργάτης της αποκάλυψης μαζί με τον μεταγενέστερο έφορο κ Α.Τζαφάλια. (Ίδια επεξεργασία με χρήση τεχνητής νοημοσύνης)(Πηγή Αρχείο ΕΦΑΛ).

Το παλαιότερο κτήριο των στρατιωτικών αρτοποιείων, κατασκευασμένο από πέτρα αποκαταστάθηκε μερικώς και χρησιμοποιείται σήμερα ως αποθήκες της αρχαιολογικής υπηρεσίας. Το 1985, το τμήμα της οδού Παπαναστασίου πάνω από την οδό Βενιζέλου

μετατράπηκε σε τάφρο και μόνο ένα μικρό τμήμα του θεάτρου κατά μήκος της οδού ήταν πάνω από το επίπεδο του εδάφους. Όπως φαίνεται στις φωτογραφίες, ο δρόμος έκλεισε και άνοιξε ξανά για την κυκλοφορία μέχρι το 1987, ενώ τα έργα συνεχίστηκαν και στις δύο πλευρές του δρόμου σε διάφορα σημεία όπου είχαν εκδοθεί άδειες απαλλοτρίωσης.

Η πρώτη μεγάλη απαλλοτρίωση ξεκίνησε το 1988 και ολοκληρώθηκε το 1990. Το Υπουργείο Πολιτισμού διέθεσε 400.000.000 δρχ. για την απαλλοτρίωση μιας πενταώροφης πολυκατοικίας και οκτώ άλλων κτηρίων. Τα κτήρια αυτά κατεδαφίστηκαν το 1992.

Το ρολόι της πόλης κατεδαφίστηκε επίσης σύμφωνα με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι μετά την κατεδάφιση των κτηρίων υπήρχαν προβλήματα στατικότητας και υψηλός κίνδυνος κατάρρευσης. Επίσης στον χώρο του μνημείου υπήρχε και ένα εγκαταλελειμμένο κτίσμα της Εκκλησίας. Δυστυχώς, λόγω εσωτερικών προβλημάτων της εκκλησιαστικής διοίκησης στη Λάρισα το 1992, η επικοινωνία μεταξύ της Εφορείας και των εκκλησιαστικών αρχών δεν ήταν εύκολη, παρά τα δεκάδες σημειώματα που αντάλλαξαν μεταξύ τους σχετικά με τη μεταβίβαση του ακινήτου στο Υπουργείο Πολιτισμού για αρχαιολογικούς σκοπούς. Ως εκ τούτου, οι δημοτικές αρχές ανέλαβαν την ευθύνη και κατεδάφισαν το κτίσμα με δικά τους έξοδα.

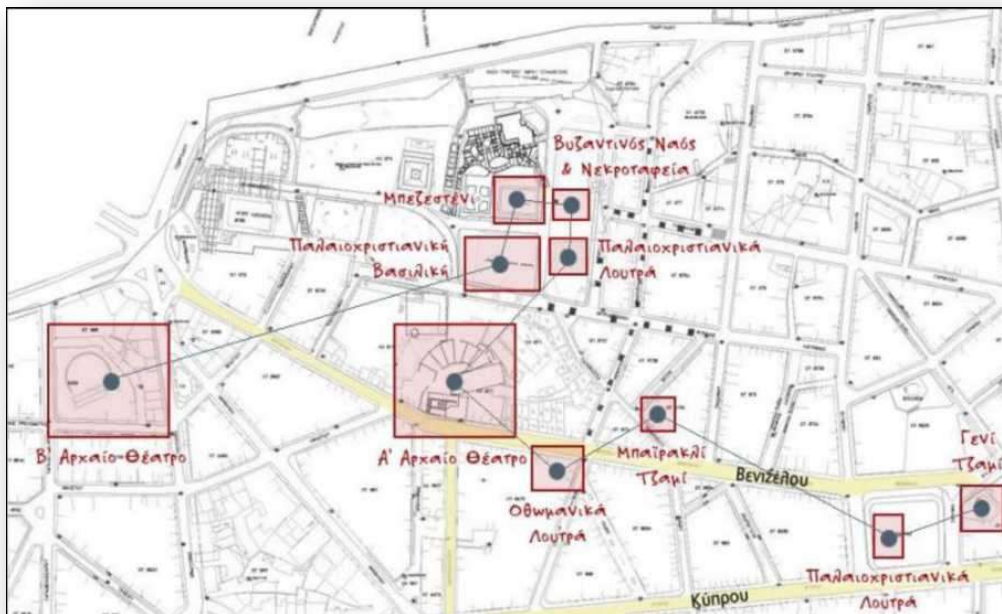
Παλαιοχριστιανική - βυζαντινή περίοδος (3ος - 13ος αι. μ.Χ.)¹⁷

Τα αποτελέσματα της μελέτης των υπολειμμάτων των κτηρίων δείχνουν ότι, η έκταση της παλαιοχριστιανικής πόλης ήταν η ίδια με αυτή της κλασικής και ελληνιστικής περιόδου και ελαφρώς μικρότερη από αυτή της οθωμανικής περιόδου. Τα λείψανα δύο παλαιοχριστιανικών βασιλικών, μιας τρίτης βασιλικής, μιας δεξαμενής και ενός κοσμικού κτηρίου με ψηφιδωτό δάπεδο στην περιοχή του Φρουρίου δείχνουν ότι η πόλη ήταν ακμάζουσα. Το μέγεθός της μειώθηκε σημαντικά με την κατασκευή οχυρώσεων που περιλάμβαναν την περιοχή του Φρουρίου και μια μικρή περιοχή νότια από αυτό. Ήταν ένα ισχυρό φρούριο με τείχη και επάλξεις οχυρωμένες με πύργους. Το μεγαλύτερο τμήμα της οχύρωσης βρίσκεται στην πλατεία της «Νέας Αγοράς» και χρονολογείται από την περίοδο

¹⁷ <https://larissa-culturestories.gr/>

μετά την καταστροφή της πόλης από τους Οστρογότθους το 482 μ.Χ. Η μόνη γραπτή καταγραφή για την οχύρωση ανήκει στον Προκόπιο, ο οποίος γράφει “ Λάρισσαν καὶ Καισάρειαν, πεπονηκότων σφίσιν ὑπεράγαν τῶν ἐρυμάτων, σχεδόν τι ἀτειχίστους εἶναι ξυνέβαινε. βασιλεὺς δὲ Ἰουστινιανὸς ἄμφω τείχη ἰσχυρότατα ποιησάμενος”.

Το σημαντικότερο νέο στοιχείο της περιόδου είναι η εξάπλωση του Χριστιανισμού. Η συμβολή του Αγίου Αχιλλείου (270- 337 μ.Χ.), πιθανότατα του πρώτου επισκόπου, θεωρείται σημαντική για τη διάδοση του χριστιανισμού στη Λάρισα και υπήρξε ιδρυτής αρκετών κοινωφελών ιδρυμάτων στην πόλη, ενώ επιμελήθηκε ο ίδιος τον τάφο του στο λόφο του Φρουρίου.

Εικόνα 14. Χωροθέτηση των μνημείων (Πηγή larisa.culture.gr)

Παλαιοχριστιανική βασιλική¹⁸

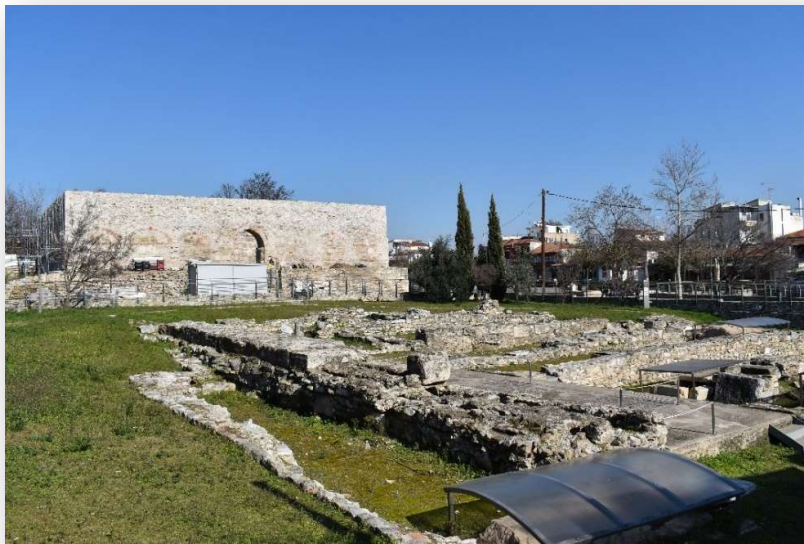
Οι ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν το καλοκαίρι του 1978, αποκάλυψαν τα θεμέλια ενός ναού ρυθμού βασιλικής που χτίστηκε κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο. Κάτω από

¹⁸ <https://larissa-culturestories.gr/>

το ψηφιδωτό δάπεδο της εκκλησίας υπάρχουν λακκοειδείς τάφοι που περιβάλλουν έναν υπέροχο θολωτό τάφο στο ανατολικό τμήμα του βόρειου κλίτους και έναν άλλο τάφο στο κεντρικό τμήμα του κεντρικού κλίτους . Αυτοί οι λακκοειδείς τάφοι χρονολογούνται από την παλαιοχριστιανική περίοδο. Εκείνη την εποχή, συνηθιζόταν οι χριστιανοί να θάβονται κοντά στους τάφους των αγίων. Από της γραφές γνωρίζουμε ότι ο Άγιος Αχιλλεϊος προέβλεψε την ημέρα του θανάτου του και φρόντισε τον τάφο του.

Τα δύο προαναφερθέντα στοιχεία υποδηλώνουν ότι η παλαιοχριστιανική βασιλική χτίστηκε πάνω από τον τάφο του Αγίου Αχιλλεϊου τον 6ο ή 7ο αιώνα μ.Χ. Η παλαιοχριστιανική βασιλική, που βρίσκεται μεταξύ από το Μπεζεστένι και της οδού Μητροπολίτη Αρσενίου, ήταν πιθανώς αφιερωμένη στον Άγιο Αχιλλεϊο κατά τη βυζαντινή περίοδο.

Αφού χτίστηκε το Μπεζεστένι και η περιοχή έγινε εμπορικό κέντρο (τέλη του 15ου και αρχές του 16ου αιώνα), η εκκλησία κατεδαφίστηκε και μεταφέρθηκε στο βορειοδυτικό τμήμα της ακρόπολης, στη σημερινή θέση της πλατείας Αγίου Αχιλλεϊου, όπου παρέμεινε καθ' όλη τη διάρκεια της τουρκικής κατοχής.

Εικόνα 15. Βυζαντινή αγίου Αχιλλεϊου στο βάθος το Μπεζεστένι (πηγή Ζουριδάκης Αλέξανδρος)

Παλαιοχριστιανικά λουτρά¹⁹

Τα παλαιοχριστιανικά λουτρά στην πλατεία που υπήρχε η παλιά αγορά της Τετάρτης (πλατεία Λαμπρούλη), βρίσκονται βορειοανατολικά της βασιλικής του Αγίου Αχιλλείου και είναι πιθανόν μέρος ενός αρχιτεκτονικού συνόλου που σχετίζονται με τη βασιλική. Πρόκειται για ένα λουτρό μικρού μεγέθους, με δύο δωμάτια, που χρονολογείται από τον 6ο αιώνα μ.Χ. Στην πρώτη κατασκευαστική φάση η βασιλική, ήταν ένας μονόχωρος ναός με ημικυκλική αψίδα ιερού, που περιβάλλονταν από στοά. Σύμφωνα με τις ανασκαφές, τυπολογικά βρίσκεται πιθανότατα μεταξύ της τρίκλιτης βασιλικής με τρούλο, με περίστω και χρονολογείται από τον 11ο-12ο αιώνα, αλλά βρίσκεται πάνω σε παλαιοχριστιανική κατασκευή. Τα ερείπια του είναι εγγεγραμμένα στο βόρειο τμήμα της πλατείας.

Βυζαντινά νεκροταφεία

Βυζαντινά νεκροταφεία έχουν ανακαλυφθεί σε διάφορα μέρη της πόλης, όπως στα προάστια, στη συνοικία Ταμπάκις, στην οδό Αεροδρομίου, στην οδό Νικηταρά, στην περιοχή Ιπποκράτη (πέρα μαχαλάς) και στο κέντρο της πόλης. Το νεκροταφείο της εκκλησίας που χρονολογείται στην μεσοβυζαντινή περίοδο ανασκάφηκε στην κορυφή του λόφου του Φρουρίου. Το νεκροταφείο αποτελείται από κιβωτιόσημους και κεραμοσκεπείς καλυβίτες τάφους και δύο καμαροσκεπή οστεοφυλάκια.

Πολυάριθμα ευρήματα αυτής της περιόδου, κάποια από τα οποία αφορούν κοσμικά κτήρια, δείχνουν ότι η Λάρισα ήταν μια ευημερούσα πόλη και ένα σημαντικό καλλιτεχνικό κέντρο κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο.

Οθωμανική περίοδος (14ος - 19ος αι. μ.Χ.)

Η οθωμανική εποχή²⁰ (οθωμανική περίοδος) στη Λάρισα ξεκίνησε στα τέλη του δέκατου τέταρτου αιώνα, όταν η Βυζαντινή Αυτοκρατορία στην Ελλάδα βρισκόταν σε οικονομική και θεσμική παρακμή. Η γεωπολιτική της θέση, ήταν ένας από τους λόγους για τη μακρά και ταραχώδη ιστορία της πόλης. Αφού άκμασε σαν αγροτικό και διοικητικό κέντρο κατά την κλασική και ελληνιστική περίοδο, η πόλη αναπτύχθηκε τόσο πληθυσμιακά όσο οικονομικά. Αυτά τα χαρακτηριστικά οδηγούν κατά τη ρωμαϊκή περίοδο σε φάσεις εμφύλιων συγκρούσεων και καταστροφών. Η εποχή της ειρήνης έληξε ήδη από τον 5ο αιώνα μ.Χ. με τις βαρβαρικές επιδρομές που κατέκλυσαν τον θεσσαλικό κάμπο. Μεταξύ

¹⁹ <https://larissa-culturestories.gr/>

²⁰ Παλιούγκας Θεόδωρος, «ΗΛάρισα κατά την Τουρκοκρατία (1423-1881)», Τόμος Α΄

αυτών των πολέμων, ιδίως τον 11ο και 12ο αιώνα μ.Χ., η πόλη φαίνεται ότι είχε χρόνο να επουλώσει τις πληγές. Τον 13ο και 14ο αιώνα η πόλη συρρικνώθηκε και μετατράπηκε σε ερείπια, όταν μετακινήθηκαν διαδοχικά Φράγκοι γαιοκτήμονες και ένα αποδυναμωμένο Βυζάντιο. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εμφανίστηκαν για πρώτη φορά οι Τούρκοι, μια άγνωστη μέχρι τότε νομαδική φυλή, στα τέλη του 14ου αιώνα και η τελική κατάκτηση της Λάρισας το 1423 ήταν το τέλος μιας μακράς περιπέτειας. Η κατάκτηση της Θεσσαλίας το 1423 σηματοδότησε την αρχή του οθωμανικού διοικητικού συστήματος και ακολούθησε η κατάκτηση της Θεσσαλίας το 1424. Από τη στιγμή της κατάκτησης, η Λάρισα έγινε γνωστή ως Yenisehir (Yeni Sehir = Νέα Πόλη), και η ονομασία αυτή δεν εξαφανίστηκε (τουλάχιστον στα επίσημα έγγραφα) μέχρι την ενσωμάτωσή της στην Ελλάδα το 1881.

Λίγες πληροφορίες έχουν διασωθεί για την κατάσταση της πόλης στα τέλη του 14ου και στις αρχές του 15ου αιώνα. Η περιοχή που οροθετείται από τα ερειπωμένα τείχη της πόλης και την ακρόπολη (οχυρωμένος λόφος) παραμένει εγκαταλελειμμένη και ακατοίκητη λόγω των συνεχών επιδρομών. Σύμφωνα με τον Επαμεινώνδα Φαρμακίδη, όταν οι Οθωμανοί εισέβαλαν στη Λάρισα, οι λιγυστοί κάτοικοι της πρώην ακρόπολης (Τρανό Μαχαλά) παραδόθηκαν και παρέμειναν στην πόλη. Μια άλλη ευκαιρία άνοιξε μπροστά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η γεωγραφική έκταση και η πλούσια ενδοχώρα της πόλης ήταν τα σημαντικότερα πλεονεκτήματά της. Ήταν επίσης μια μοναδική ευκαιρία για την πόλη να ξεκινήσει μια περίοδο ανοικοδόμησης μέσα στην ασφάλεια που παρείχε η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Μόλις 20 χρόνια μετά την οθωμανική κατάκτηση, οι Οθωμανοί ανέφεραν επαρκή βιομηχανική και εμπορική δραστηριότητα, ώστε η πόλη να κατατάσσεται πρώτη στη Θεσσαλία από άποψη παραγωγής και φορολογικών εσόδων. Τον 15ο αιώνα η πόλη είχε 12 συνοικίες, 11 μουσουλμανικές και μία χριστιανική. Είναι αδύνατο (εύκολο σε μεταγενέστερες περιόδους) να σημειωθούν αυτές οι συνοικίες με ακρίβεια σε χάρτη. Στοιχεία από μεταγενέστερους αιώνες δείχνουν ότι υπήρχαν πυκνοί οικισμοί στο κέντρο της πόλης και αραιοί οικισμοί στην περιφέρεια των τειχών. Η περιοχή γύρω από την αγορά είναι ακατοίκητη στο κέντρο καθώς και στα νότια και ανατολικά, αλλά παραμένουν ίχνη παλαιότερων οικισμών.

Μπεζεστένι

Μπεζεστένι < τουρκική bezesten/bedesten < περσική (bazistan) < αραβική bez (ύφασμα, κέντημα) + περσική κατάληξη -istan

Ακριβώς δίπλα στην βασιλική του Αγίου Αχιλλείου, στο λόφο του Φρουρίου, βρίσκεται η σκεπαστή αγορά (Μπεζεστένι) του 15ου αιώνα, το σημαντικότερο οθωμανικό κτήριο στη Λάρισα. Το Μπεζεστένι (αγορά υφασμάτων) είναι ένας πολύ σημαντικός θεσμός στην οθωμανική πόλη και ένα κτήριο που χαρακτηρίζει τον πρώτο αιώνα της τουρκοκρατίας. Η λέξη προέρχεται από το αραβικό bez, που σημαίνει ύφασμα, λινό, που χρησιμοποιείται

επίσης για κεντήματα και ακριβά αντικείμενα. Από τότε, για τρεις σχεδόν αιώνες, το Μπεζεστένι ήταν το σημαντικότερο τμήμα της αγοράς, το κέντρο της οικονομικής δραστηριότητας, όπου οργανώθηκε το εμπορικό τμήμα της πόλης γύρω από το παζάρι και όπου υπήρχαν πολυάριθμες εξειδικευμένες οικοτεχνίες.

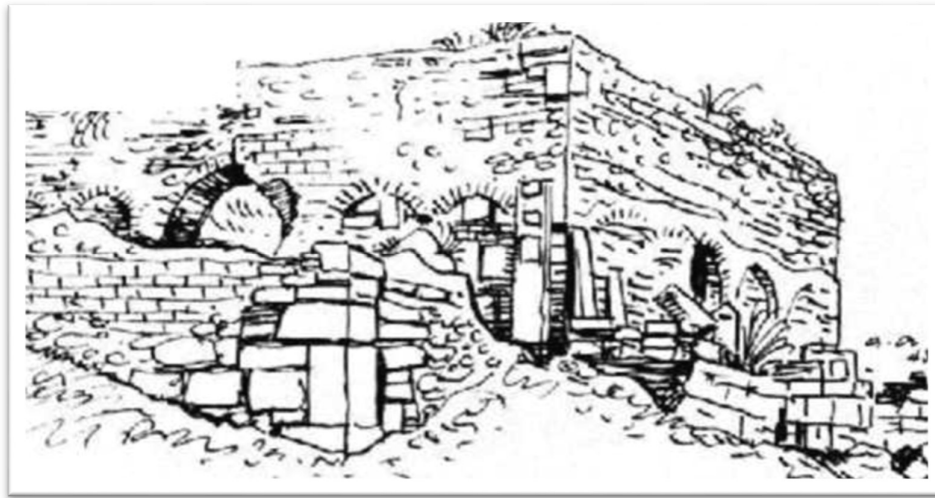
Ο Ενλίγα Celebi (1668), είναι ο πρώτος περιηγητής που κάνει λόγο για το κτήριο, τη στιβαρότητα της κατασκευής του και την ασφάλεια που προσέφερε στους εμπόρους και τα εμπορεύματα τους:

«...Στην καρδιά της πόλης μέσα στην αγορά και στο παζάρι, βρίσκεται ένα μπεζεστένι, ίδιο φρούριο, με πετρόχτιστο θόλο και τέσσερις σιδερένιες πόρτες, που λες κι είναι το καταφύγιο της πόλης και τ' άπαρτο κάστρο της. Εκεί μέσα υπάρχουν πλούσιοι έμποροι, που πουλάνε πολύτιμα πράγματα. Υπάρχουνε, ακόμα, 21 εμπορικά μαγαζιά. Όλα τους είναι σκεπασμένα με κεραμίδια. “Σαν κοντεύει να νυχτώσει κρουνέ τα τύμπανα μέσα στην πόλη κι οι φύλακες, μαζί με τους αρματολούς, σφάλουνε όλες τούτες τις πόρτες κι αρχινάνε τη φύλαξή τους”. Τα μαγαζιά βρίσκονται σε ένα μέρος γύρω από το μπεζεστένι, κι είναι μια αγορά και παζάρι πιο σίγουρο και από κάστρο με πραιμάτειες που αξίζουνε χιλιάδες φορές πιότερο από το θησαυρό της Αιγύπτου...».

Τα Μπεζεστένια, χτίστηκαν κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με σχεδιασμό και αρχιτεκτονικό ύφος των Ισλαμικών τζαμιών. Ήταν σημαντικά κτήρια και οι οθωμανικές πόλεις χωρίζονταν σε αυτές με Μπεζεστένι και σε αυτές χωρίς Μπεζεστένι. Εκεί πωλούνταν πολύτιμα αντικείμενα της εποχής, φυλάσσονταν έγγραφα και περιουσιακά στοιχεία, ελέγχονταν η ποιότητα των εμπορευμάτων και καθοριζόταν η συναλλαγματική ισοτιμία του νομίσματος. Τα κτήρια που στέγαζαν αυτές τις αγορές ήταν θολωτά. Τα Μπεζεστένια εμφανίστηκαν στην Ελλάδα κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Έγγραφα της εποχής εκείνης δείχνουν ότι υπήρχαν Μπεζεστένια σε αρκετές πόλεις. Συγκεκριμένα, υπήρχαν στη Λάρισα, τις Σέρρες, τη Θεσσαλονίκη, τα Γιαννιτσά, τη Βέροια, τα Γιάννενα, τη Χαλκίδα, το Ηράκλειο και τη Ρόδο.

Το Μπεζεστένι είναι ίσως το παλαιότερο κτήριο της πόλης. Σήμερα, το κτήριο είναι ένα ορθογώνιο 30 x 20 μέτρων με εσωτερική επιφάνεια 445 τετραγωνικών μέτρων, από το οποίο έχουν απομείνει μόνο τέσσερις πέτρινοι τοίχοι πάχους έως 1,6 μέτρων και ύψους περίπου 6,5 μέτρων. Διαθέτει τέσσερις πόρτες, τρεις πύλες και μια μικρή πόρτα στη βόρεια πλευρά. Η οροφή του αποτελούνταν από έξι θόλους που ήταν χτισμένοι από τούβλα και στηρίζονταν με διπλές καμάρες σε δύο μεγάλους πέτρινους πεσσούς. Το εξωτερικό του κτηρίου ήταν καλυμμένο με πλάκες μολύβδου για να αντιστέκεται στην υγρασία και ήταν χτισμένο στο υψηλότερο σημείο του λόφου. Όπως όλα τα μεγάλα οθωμανικά κτήρια, ιδίως τα τζαμιά και άλλα, χτίστηκαν χρησιμοποιώντας αρχιτεκτονικά μέλη παλαιότερων

περιόδων από μεγάλες ορθογώνιες πέτρες και μερικούς κίονες.

Εικόνα 16. Το Μπεζεστένι, Σκίτσο του Αγήνορα Λοσεριάδη, 1943

Όπως ήταν σύνηθες στην επίσημη αρχιτεκτονική της εποχής της πρώιμης τουρκικής κατοχής, η τοιχοδομία ακολουθεί το πλινθοπερίκλειστο σύστημα κατασκευής, δηλαδή περιέχει σε σημαντικό ποσοστό επεξεργασμένους λίθινους δόμους, όπου περιμετρικά πλαισιώνεται από πλίνθους, σε αρκετά μεγάλες στρώσεις και αρκετά κεραμοπλαστικά κοσμήματα. Όμοιού τρόπου κατασκευής συναντάμε και στο μοναδικό «σωζόμενο» (αποτόπωμα σε γειτονικό κτίσμα) παλιό τζαμί της Λάρισας, το Μπαϊρακλί, στη νοτιοανατολική πλευρά του λόφου, επί της οδού Παπαφλέσσα και Όσσης που βρισκόταν στο κέντρο της αγοράς. Εικ.17

Εικόνα 17. «αποτόπωμα» Μπαϊρακλί τζαμί (Πηγή Ζουριδάκης Αλέξανδρος)

Στο ανώτερο τμήμα από το Μπεζεστένι, ακριβώς κάτω από την ανωδομή, είναι ορατά τα υπολείμματα της κρηπιδωτής ζώνης που κάποτε πρέπει να περιέκλειε ολόκληρο το κτήριο. Στο κέντρο της βόρειας πλευράς, υπάρχει ένας κλειστός ορθογώνιος χώρος, πλάτους 3,55 μέτρων, ο οποίος δεν οδηγεί στο εσωτερικό του κτηρίου, αλλά μόνο προς τα έξω μέσω μιας μικρής χαμηλής πόρτας. Θεωρείται ότι ο χώρος αυτός χρησιμοποιήθηκε ως θησαυροφυλάκιο για την αποθήκευση της περιουσίας των πλούσιων μουσουλμάνων και ως αρχαιοφυλάκιο της πόλης. Για το λόγο αυτό, υπάρχουν ενδείξεις για την παρουσία ειδικών φρουρών και αυστηρής ασφάλειας που καθιστούσαν το χώρο απόρθητο φρούριο. Σήμερα, ο εξωτερικός χώρος του μνημείου περιβάλλεται από ένα ταπεινωμένο επίπεδο και η επικοινωνία παρέχεται από μια μικρή σκάλα, που έχει κατασκευαστεί μπροστά από τη νότια είσοδο που βλέπει προς την πόλη.

Το 1781, η Λάρισα χτυπήθηκε από ισχυρό σεισμό. Μαζί με άλλα κτήρια κατέρρευσε και οι τρούλοι από το Μπεζεστένι. Λίγα χρόνια αργότερα ξέσπασε πυρκαγιά και η καταστροφή ολοκληρώθηκε. Ένας χάρτης επι τουρκοκρατίας του 1880 δείχνει το κτήριο ως αποθήκη πυρίτιδας. Η καταστροφή που προκάλεσαν ο σεισμός και η πυρκαγιά προκάλεσαν εν μέρει την απώλεια του αρχικού σκοπού του. Ωστόσο, συνέχισε να χρησιμοποιείται λόγω της οχυρωμένης θέσης του στην κορυφή της ακρόπολης της Λάρισας. Εκείνη την εποχή, οι δύο από τις τρεις εναπομείνουσες πύλες «χτίστηκαν» για να γίνει το φρούριο πιο ασφαλές και σε φωτογραφική μαρτυρία προστέθηκαν στην στέψη του προμαχώνες. Η ονομασία "Φρούριο" που φέρει σήμερα το κτήριο προέρχεται επίσης από αυτή την περίοδο. Χρόνια αργότερα, η Θεσσαλία απελευθερώθηκε, το ίδιο και η Λάρισα. Τα ελληνικά στρατεύματα υψώνουν την ελληνική σημαία στο Μπεζεστένι. Είναι ενδιαφέρον ότι σήμερα έχει ξεχαστεί ότι το 1910 το Μπεζεστένι χρησιμοποιήθηκε ως αγορά.

Μόλις το 1976, η Αρχαιολογική Υπηρεσία έδειξε την ανάλογη προσοχή σε αυτό. Περιελάβανε την απομάκρυνση των επιχρωματώσεων και την πλήρη στήριξη της τοιχοποιίας του καθώς μόνο αυτό σώζεται. Το "θησαυροφυλάκιο" αποκαταστάθηκε εξωτερικά, ενώ κατασκευάστηκε ένα τοίχιο ύψους 1,5 μέτρου για να ενισχύσει τα θεμέλια στην ανατολική όψη. Τέλος, η ανώτερη επιφάνεια του τοίχου καλύφθηκε κατά τόπους με ένα λεπτό στρώμα τοιμέντου. Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών ενίσχυσης, το κτήριο χρησιμοποιήθηκε ως αποθήκη και ως εργαστήριο κεραμικής και ψηφιδωτού της 7^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Σήμερα έχουν αρχίσει οι εργασίες για την αποκατάσταση την επανάχρηση και το άνοιγμα αυτού του ιστορικού κτηρίου και τη σύνδεσή του με άλλους ιστορικούς χώρους.

Οθωμανικό λουτρό (χαμάμ)²¹

Στο κέντρο της αγοράς, μπροστά από το δρόμο που οδηγεί στο Μπεζεστένι, υπήρχαν δύο χαμάμ, ένα μεγάλο και ένα μικρό (κιουτσούκ χαμάμ), και πίσω από την αγορά, κοντά στον Πηνειό άλλα δύο. Το μικρό χαμάμ κατεδαφίστηκε και στη θέση του βρίσκεται τώρα το ξενοδοχείο «Divani Palace».

Το μεγάλο χαμάμ σώζεται, αλλά είναι χωρισμένο σε διαφορετικούς εμπορικούς χώρους, και ο θόλος του είναι ευδιάκριτος από την οδό Βενιζέλου. Γνωρίζουμε από πηγές ότι στα τέλη του 19ου αιώνα το λουτρό ανήκε στον « Σεϊντ Γιαχγιά Χαμεβή Καντρή». Το Μεγάλο Λουτρό είναι ένα μακρύ στενό κτήριο, με δύο θόλους και ακολουθεί τη βασική μορφή της διάταξης των μνημειακών οθωμανικών δημόσιων λουτρών, με δωμάτια διατεταγμένα γραμμικά κατά μήκος ενός άξονα ανατολής προς δύση. Έχει διατηρηθεί ένα τμήμα του πρώην οθωμανικού δημόσιου λουτρού με δύο θόλους. Το κτήριο παρουσιάζει αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον τόσο για τα μορφολογικά του στοιχεία όσο και για το σύστημα λειτουργίας του. Χρονολογείται από τον 18ο αιώνα, αλλά η αρχική φάση κατασκευής του χρονολογείται από τον 16ο αιώνα. Δεν είναι γνωστό πότε ακριβώς σταμάτησε η λειτουργία του λουτρού. Ωστόσο, ήδη μετά την απελευθέρωση του 1881, οι εσωτερικοί χώροι χωρίστηκαν σε μικρά καταστήματα και εργαστήρια. Η αλλαγή του σκοπού λειτουργίας συνοδεύτηκε από μια σειρά αδέξιων επισκευών και προσθηκών για νέες ανάγκες και το μνημείο άρχισε να υποβαθμίζεται.

Σήμερα, ολόκληρο το συγκρότημα των λουτρών έχει ενσωματωθεί σε ένα νέο εμπορικό κατάστημα. Τα αποδυτήρια του λουτρού βρίσκονται πλέον στο ίδιο κτήριο με τα καταστήματα στην οδό Ελ. Βενιζέλου. Ένας μεγάλος τετράγωνος χώρος που καλύπτεται από έναν ημισφαιρικό θόλο, το μέγεθος του οποίου (διάμετρος 13 μ.) είναι μεγαλύτερο από ολόκληρο το συγκρότημα, αντανακλώντας τον ιδιαίτερα σημαντικό κοινωνικό ρόλο αυτού του χώρου.

²¹ Παλιούγκας Θεόδωρος, «*ΗΛάρια κατά την Τουρκοκρατία (1423-1881)*», Τόμος Α΄

Εικόνα 18. Οθωμανικό λουτρό (Χαμάμ) σήμερα έχει μετατραπεί σε χώρο νυχτερινής διασκέδασης (Πηγή Ζουριδάκης Αλέξανδρος)

Τα χαμάμ, όπως τα λουτρά της Θεσσαλονίκης (Λουτρά Παράδεισος), που χτίστηκαν από τον Μουράτ Β' το 1444, ήταν από τις πρώτες εγκαταστάσεις που ανέγειραν οι Οθωμανοί μετά την κατάκτηση της πόλης. Σήμερα, 76 χαμάμ οθωμανικά λουτρά έχουν επιβιώσει στην Ελλάδα. Η ακριβής χρονολόγησή τους είναι προβληματική, καθώς η έλλειψη επιγραφών και σε πολλές περιπτώσεις η ετοιμόρροπη κατάστασή τους περιπλέκουν περαιτέρω την έρευνα.

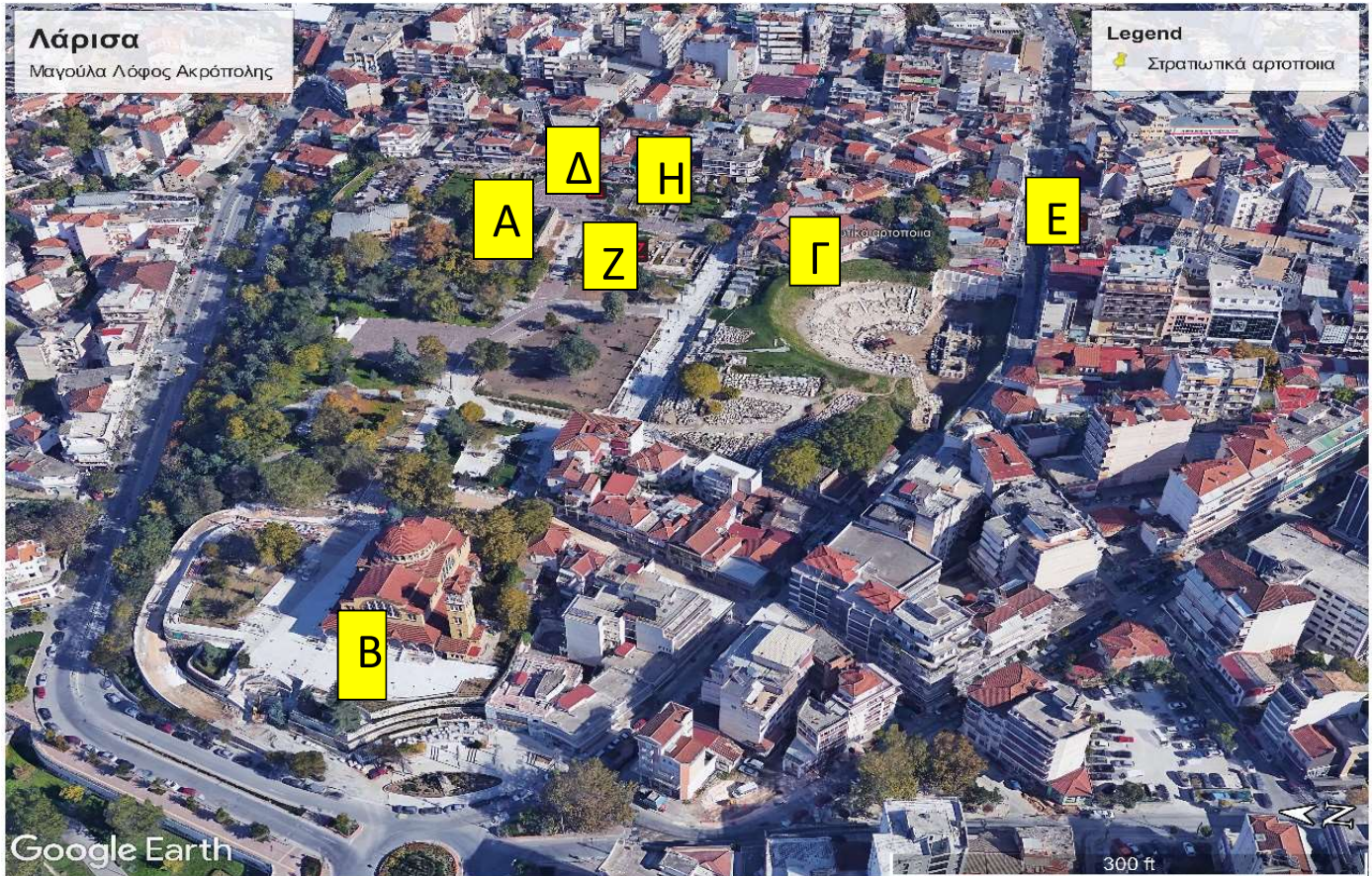
Σύμφωνα με το Κοράνι, η πλύση είναι η απομάκρυνση των αμαρτιών από την ψυχή και ήταν μια τυπική διαδικασία στον ισλαμικό κόσμο. Επιπλέον, λόγω της κατάστασης υδροδότησης και των οικονομικών συνθηκών της εποχής, υπήρχαν λίγες ευκαιρίες για την κατασκευή ιδιωτικών λουτρών. Τα κτήρια λουτρών ήταν είτε μόνο φυλετικά, είτε αποτελούνταν από δύο τμήματα, με το ανδρικό τμήμα να είναι ψηλότερο σε μέγεθος και διακόσμηση. Τα δημόσια λουτρά χρησιμοποιούνταν ως σημεία αναφοράς για τον εορτασμό των σημαντικότερων τελετών, επετείων και σημαντικών γεγονότων στη ζωή των ανθρώπων.

Η αγορά της «Τετάρτης»

Από το 1779, η αγορά γινόταν δύο φορές την εβδομάδα, Δευτέρα και Τετάρτη. Αργότερα, οι Δευτέρες καταργήθηκαν και η αγορά άρχισε να διεξάγεται κάθε Τετάρτη στην περιοχή του Φρουρίου (στην περιοχή της σημερινής πλατείας Δημάρχου Λαμπρούλη), όπου ο λόφος έγινε το κοινωνικό και εμπορικό κέντρο της πόλης και ένα ισχυρό ορόσημο. Το παράδοξο να ανοίγουν τα καταστήματα της Λάρισας τη Δευτέρα και την Τετάρτη και να κλείνουν την Τρίτη και την Πέμπτη οφείλεται και στο γεγονός ότι η παράδοση αυτή συνεχίστηκε για πολλά χρόνια ως "Τετάρτη" (λόγω του ότι γινόταν εκείνη την ημέρα). Η σύνδεση αυτή συνεχίστηκε μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του περασμένου αιώνα, οπότε και εξελίχθηκε μέχρι να αντικατασταθεί από άλλες αγορές. Δύο υπαίθριες αγορές πραγματοποιούνται εβδομαδιαίως στην οχυρωμένη γειτονιά, δομημένες έτσι ώστε να συγκεντρώνουν τα προϊόντα της γύρω περιοχής. Η μία βρίσκεται ανατολικά από το Μπεξεστένι και είναι αφιερωμένη στα γεωργικά προϊόντα. Η άλλη βρίσκεται στο δυτικά στα «καζαντζιδικά» στην άκρη του λόφου, και είναι αφιερωμένη στη χειροτεχνία. Υπάρχει επίσης μια αγορά ζώων δύο φορές την εβδομάδα στις όχθες του ποταμού Πηνειού, δυτικά της πόλης.

Το μεγαλύτερο εμπορικό γεγονός μεταφέρεται στην όχθη του Πηνειού ποταμού, όπου γινόταν η μεγάλη ζωαγορά, η οποία αποτελούσε σημείο αναφοράς της οικονομικής δραστηριότητας στην κεντρική Ελλάδα, κάτω από τον Άγιο Αχίλλειο μέχρι την περιοχή όπου σήμερα βρίσκεται το στάδιο Αλκαζάρ. Η επιδείνωση των καιρικών συνθηκών επέβαλε την ανάπτυξη εμπορικών δραστηριοτήτων παράλληλα με τη Ζωαγορά, με αποτέλεσμα οι όχθες του Πηνειού ποταμού να γίνουν τόπος συνάντησης χιλιάδων πολιτών και χώρος οικονομικών συναλλαγών. Στην ακμή του, το παζάρι της Λάρισας γινόταν για 15 ημέρες στα τέλη Σεπτεμβρίου και προσέλκυε το ενδιαφέρον με ιππικούς αγώνες που καθώς και αναβάτες από όλη τη Θεσσαλία, ακολουθώντας τους αρχαίους ιππικούς αγώνες που η Λάρισα καυχιόταν για αιώνες.²²

²² Ερευνητική εργασία η εξέλιξη του λόφου του Φρουρίου στην Λάρισα Ανθή Μάτσκα 2012.

Εικόνα 19. Γενική άποψη με τα χαρακτηριστικά μνημεία του Λόφου ίδια επεξεργασία (Πηγή Google earth)

- A Μπεζεστένι
- B Αγ.Αχιλλεως
- Γ Στρ. Αρτοποιεία (Αρχ. Θέατρο)
- Δ Υπαιθρια Παζάρια
- Ε Λουτρό Χαμάμ
- Z Βασιλική Αγίου Αχιλλείου
- Η Λουτρά

Το ρολόι της πόλης δίπλα στα στρατιωτικά αρτοποιεία²³

Τέσσερις κατασκευές έχουν τεκμηριωθεί κατά τη διάρκεια των 350 ετών κατά τα οποία λέγεται ότι υπήρχαν ρολόγια στη Λάρισα. Το πρώτο χρονολογείται πριν από το 1668 και ήταν κατασκευασμένο από ξύλο, το δεύτερο χρονολογείται από το 1820 με 1830 περίπου και ήταν κατασκευασμένο από λίθους (εικόνα 20&21). Το τρίτο κατά σειρά το 1924 και χρονολογείται από το 1924 έως το 1941 (εικόνα 22&23). Το δεύτερο και το τρίτο μοιράζονται κοινά μορφολογικά στοιχεία αλλά διαφέρουν σημαντικά στην κατασκευή του πύργου και στο ότι το τρίτο ρολόι έχει επίσης δείκτες. Το Τέταρτο και τελευταίο ρολόι της πόλης είναι του 1952 με 1992 (εικόνα 24&25&26). Κατασκευασμένο από σκυρόδεμα και καθαιρέθηκε για να δείξει μέρος της ιστορίας της Λάρισας της κλασικής περιόδου.

Το Παλιό τουρκικό ρολόι στη Λάρισα με καμπάνες.

Η πρώτη αναφορά σε ρολόι στη Λάρισα χρονολογείται το 1668. Ο Τούρκος περιηγητής Evliya Celebi αναφέρει ότι: «...δίπλα στο Saat τζαμί (τζαμί του Ωρολογίου) σε ένα ψηλό κτήριο, βρίσκεται ένα ρολόι με καμπάνα, που ο χτύπος της ακούγεται μια μέρα δρόμο μακριά...».

Τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα η ακριβής ημερομηνία είναι άγνωστη, οι τούρκοι έχτισαν έναν ψηλό πέτρινο πύργο με εξαγωνική βάση στην ίδια περίπου θέση με τον παλαιότερο ξύλινο πύργο. Στον άξονα του πύργου στηριζόταν ένα κωνικός μεταλλικός πύργος (σκούφος). Σύμφωνα με τον ιστορικό της Λάρισας Επαμεινώνδα Φαρμακίδη, στη βάση του ρολογιού υπάρχει τουρκική επιγραφή που αναφέρει ότι το ρολόι επισκευάστηκε το 1836 με έξοδα του Σεΐτ Ταχίρ Εφέντη. Πολλοί Έλληνες και ξένοι που επισκέφθηκαν τη Λάρισα τον 19ο αιώνα ανέφεραν την ύπαρξη αυτού του ρολογιού.

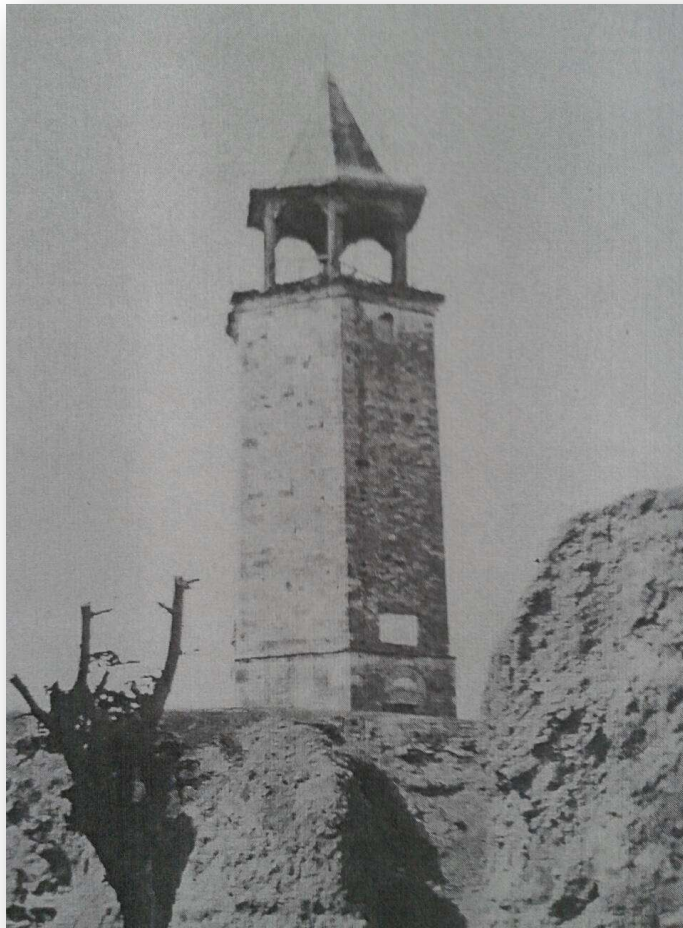
Το 1923, επί Δημαρχίας Δημητρίου Παπαγεωργίου (1922-1924), το δημοτικό συμβούλιο ενέκρινε δάνειο 45.000 δραχμών "για την κατασκευήν και ανύψωσιν του παλαιού κτηρίου του παλαιού ρολογιού της πόλεως". Σύμφωνα με τον Επαμεινώνδα Φαρμακίδη, εκτός από τον δήμο, την κατασκευή χρηματοδότησε και ο λαρισαίος έμπορος Ηλίας Κολέσκας.

Δυστυχώς η ζωή του ρολογιού ήταν σύντομη, διήρκεσε λιγότερο από 20 χρόνια και κατεδαφίστηκε μετά τον πόλεμο, όταν ένας σεισμός την 1η Μαρτίου 1941 κατέστρεψε ολοσχερώς τον πύργο και μέρος του κορμού. Ωστόσο, τα υπολείμματα της θεμελίωσης επέζησαν και ανακαλύφθηκαν το 1992, όταν ανασκάφηκε τμήμα του αρχαίου θεάτρου.

Ο καταστροφικός σεισμός άφησε τη Λάρισα χωρίς ρολόι για 10 χρόνια μαζί με μια σειρά θλιβερών γεγονότων όπως η κατοχή, η πείνα, ο εμφύλιος. Επί δημαρχίας Δημητρίου Καραθάνου (1951-1954) τέθηκε το ζήτημα ανέγερσης νέου. Κατά τη συνεδρίαση του

²³ Νικόλαος Παπαθεδώρου Ιχνηλατώντας την Παλιά πόλη -Γ 2016

Δημοτικού Συμβουλίου της 5ης Νοεμβρίου 1951, συζητήθηκε μεταξύ άλλων θεμάτων και το ζήτημα της «...κατασκευής Ωρολογίου της πόλεως, το οποίον είχε κρημνισθεί από τον σεισμόν». Η μελέτη του ανατέθηκε στον πολιτικό μηχανικό Νικόλαο Βασ. Μίχο. Έτσι το 1952, δίπλα από τα θεμέλια του πύργου του παλιού, υψώθηκε το νέο λευκό ψηλόλιγνο ρολόι. Κατασκευαστικά είχε τετράγωνη βάση και κάθε πλευρά του είχε μήκος περίπου τρία μέτρα, ενώ το ύψος του έφθανε τα 18,5 μέτρα και ήταν από οπλισμένο σκυρόδεμα. Οι περισσότεροι το θυμόμαστε στοργικά, φωτογραφηθήκαμε δίπλα του, ανεβήκαμε και παίξαμε στα σκαλιά της βάσης του και ακούσαμε τους δυνατούς χτύπους του «Καραθάνου», όπως είχε εντοπωθεί στη σκέψη και στη συνείδηση κάθε Λαρισαίου το όνομά του. Έζησε σαράντα χρόνια. Τον Σεπτέμβριο του 1992 κατεδαφίσθηκε αναγκαστικά. Είχε ξεκινήσει η διαδικασία αποκάλυψης του αρχαίου θεάτρου και η παρουσία του στην περιοχή του επιθεάτρου προδιέγραψε την τύχη του. Από τότε το ρολόι, το σύμβολο αυτό της Λάρισας για 450 χρόνια, όσα βέβαια εντόπισε η ιστορική έρευνα, σίγησε...”

Εικόνα 20. Πέτρινο οθωμανικό ρολόι με μεταλλικό πύργο στην στέψη 1900 (Πηγή φωτοθήκη Λάρισας)

Εικόνα 21. Η βάση από Πέτρινο ρολόι με μεταλλικό πύργο στην στέψη κατά την διάρκεια αποκάλυψης του αρχαίου θεάτρου.(Πηγή φωτοθήκη Λάρισας)

Εικόνα 22. Το εξαγωνικό ρολόι της Λάρισας 1922 (Πηγή φωτοθήκη Λάρισας).

Εικόνα 23. Το εξαγωνικό ρολόι της Λάρισας 1922 (Πηγή φωτοθήκη Λάρισας).

Εικόνα 24. Το τελευταίο ρολόι της πόλης κατά την φάση της κατασκευής (Πηγή φωτοθήκη Λάρισας).

Εικόνα 25. Θέαση από το πάρκο στο λόφο (Πηγή φωτοθήκη Λάρισας).

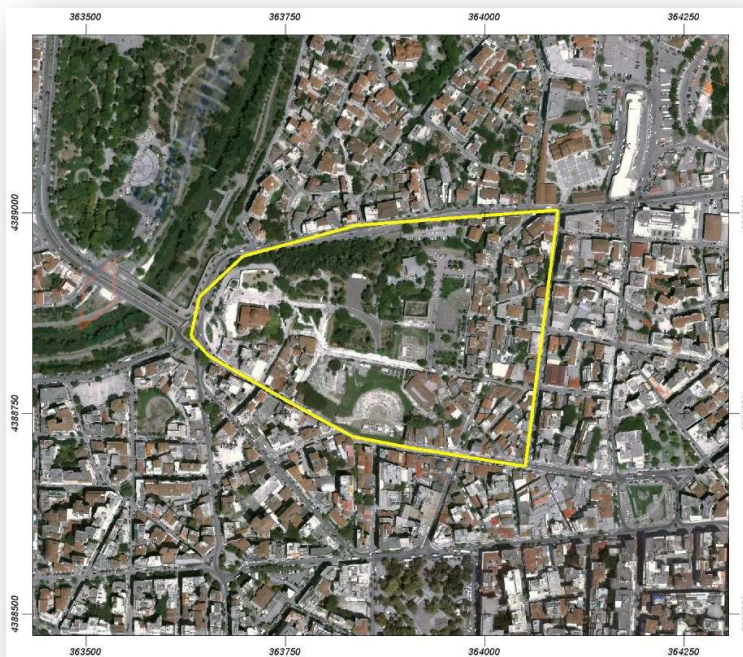
Εικόνα 26. Το τελευταίο ρολόι της πόλης με τον μητροπολιτικό ναό του Αγίου Αχιλλείου (Πηγή φωτοθήκη Λάρισας).

Εικόνα 27. Σημερινή άποψη από τις κλιμακες που οδηγούσαν στο παλιό ρολόι. (Πηγή Ζουριδάκης Αλέξανδρος).

Εικόνα 29 Λόφος ακροπόλεως αριστερά τα στρατιωτικά αρτοποιεία δεξιά η παλιά θέση του ρολογιού ίδια επεξεργασία (Πηγή Google earth).

Εικόνα 30. Ο λόφος της ακροπόλεως την Λάρισας με την διαχρονική κατοίκηση από αεροφωτογραφία (Πηγή κτηματικής υπηρεσίας) .

Το κτήριο των παλιών φυλακών «πυριτιδαποθήκη»

Εικόνα 31. Φωτογραφία 1987 αρχείο (Πηγή 7η ΕΒΑ Πυριτιδαποθήκη)

Αντιπαβολή με τα στρατιωτικά αρτοποιεία όμοιας εποχής

Ένα κτήριο ίδιας εποχής με το προγενέστερο λιθόκτιστο των αρτοποιείων στην πόλη της Λάρισσας που αναλύεται στην εργασία είναι η πυριτιδαποθήκη του 18ου αιώνα, γνωστή και ως παλιές φυλακές. Βρίσκεται επί της οδού Ιουστινιανού και συγκεκριμένα στον αύλειο χώρο του σχολικού συγκροτήματος του 5ου Γυμνασίου Λυκείου της πόλης. Πρόκειται για λιθόκτιστο επίμηκες κτίσμα αποτελούμενο από τρεις καμαροσκεπαστές αίθουσες. Το κτίσμα αποτελεί ίσως το μοναδικό δείγμα πυριτιδαποθήκης με διδυμη αίθουσα και χρονολογείται γύρω στο 1830.

Το ισόγειο κτήριο διαστάσεων 17, 5μ. Χ 20 μ. είναι κατασκευασμένο με εξαιρετικά παχύς τοίχους σε διπλή σειρά πάχους ο καθένας 1,30 μ. Ανάμεσά τους παρεμβάλλεται περιμετρικός διάδρομος πλάτους 80 εκ. στις πλευρές μήκους 20 μ και 1.90 μ στην πρόσοψη και στην πίσω πλευρά. Εσωτερικά το κτήριο κατά το μήκος του χωρίζεται με τοίχο σε δύο θολωτούς χώρους. Οι δύο θολωτές αίθουσες είναι διαστάσεων 4,65 μ Χ 11,80 μ και 4,40 μ Χ 1,80 μ αντίστοιχα. Το κτήριο φέρει ξύλινη δίρριχτη στέγη με μια μικρή απότμηση βόρεια, και η κεντρική είσοδος της πρόσοψης η μοναδική είσοδος στο κτήριο έχει πλάτος 1,10 μ. Στην εξωτερική περιμετρική τοιχοποιία υπάρχουν συνολικά δώδεκα ανοίγματα, τέσσερα στην πρόσοψη, τέσσερα στην πίσω όψη, και από δύο σε κάθε εγκάρσια πλευρά.

Εικόνα 31. σημερινή άποψη Πυριτιδαποθήκη (Πηγή Ζουριδάκης Αλέξανδρος)

Στρατιωτικά αρτοποιεία στην Ελλάδα στις αρχές του 1900

Στρατιωτικό αρτοποιείο Αθηνών στην Πλάκα

Εικόνα 32. Δεξιά Στρατιωτικό αρτοποιείο Αθηνών (επεξεργασία με τεχνητή νοημοσύνη)(Πηγή βιβλίο Δ. Γρ. Καμπούρογλου, *Αι Παλαιαί Αθήναι*, Αθήνα 1922)

Το στρατιωτικό αρτοποιείο της Αθήνας λειτούργησε την περίοδο 1890-1935, με την κατασκευή φούρνων που προσκολλήθηκαν στο Φετιχιέ τζαμί, το οποίο μετατράπηκε σε αλευραποθήκη. Το Φετιχιέ τζαμί («Τζαμί του Πορθητή»), είχε οικοδομηθεί σε λείψανα τρίκλιτης μεσοβυζαντινής βασιλικής, στο β' μισό του 17ου αι., στο βόρειο άκρο της άλλοτε Ρωμαϊκής Αγοράς. Επί Τουρκοκρατίας, ήταν κοινώς γνωστό ως "το τζαμί του Σταροπάζαρου", λόγω της θέσης του μέσα στο παζάρι των σιτηρών στο χώρο της Ρωμαϊκής Αγοράς. Μετά την απελευθέρωση της πόλης από τους Τούρκους, το Τζαμί γνώρισε διάφορες χρήσεις, όπως στρατιωτική φυλακή του φρουραρχείου της πόλης, στρατώνας, ενώ το 1824 λειτούργησε ως σχολείο της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου. Η τελευταία του χρήση, αυτή του στρατιωτικού αρτοποιείου που ήταν και η μακροβιότερη από τις μεταγενέστερες, διατηρήθηκε έως και το

1935 οπότε και απελευθερώθηκε από τα προσκτίσματα του αρτοποιείου. Από το 1950 το Φετιχέ Τζαμί λειτουργούσε ως αποθήκη των αρχαιολογικών ευρημάτων των ανασκαφών νοτίως της Ακροπόλεως. Σήμερα το μνημείο έχει αποκατασταθεί και χρησιμοποιείται για πολιτιστικούς σκοπούς.²⁴

Εικόνα 33. Αριστερά Στρατιωτικό αρτοποιείο Αθηνών (επεξεργασία με τεχνητή νοημοσύνη) (Πηγή ψηφιακό αρχείο της ΕΡΤ)

²⁴ Μαρία Δανυήλ, ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΑΡΤΟΠΟΙΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (ΠΛΑΚΑ), στο Βακαλοπούλου Μ., Δανυήλ Μ., Λαμπρόπουλος Χ., Φασουράκης Η. (επιμ.), 2017, Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής (www.vidarchives.gr/reports/2019_02_443)

Το Φετιχέ Τζαμί χτίστηκε για να «υποδεχτούν» οι Οθωμανοί της Αθήνας τον πορθητή της Κωνσταντινούπολης. Υπήρξε βυζαντινός ναός, σχολείο, φούρνος και φυλακή.

Δ. Γρ. Καμπούρογλου, *Αι Παλαιαί Αθήναι*, Αθήνα 1922

Α. Ευγγόπουλος, "Τα Βυζαντινά και Τουρκικά Μνημεία των Αθηνών", Ευρετήριο των Μνημείων της Ελλάδος, Αθήνα 1929, Κ. Κουρουνιώτης & Γ. Α. Σωτηρίου

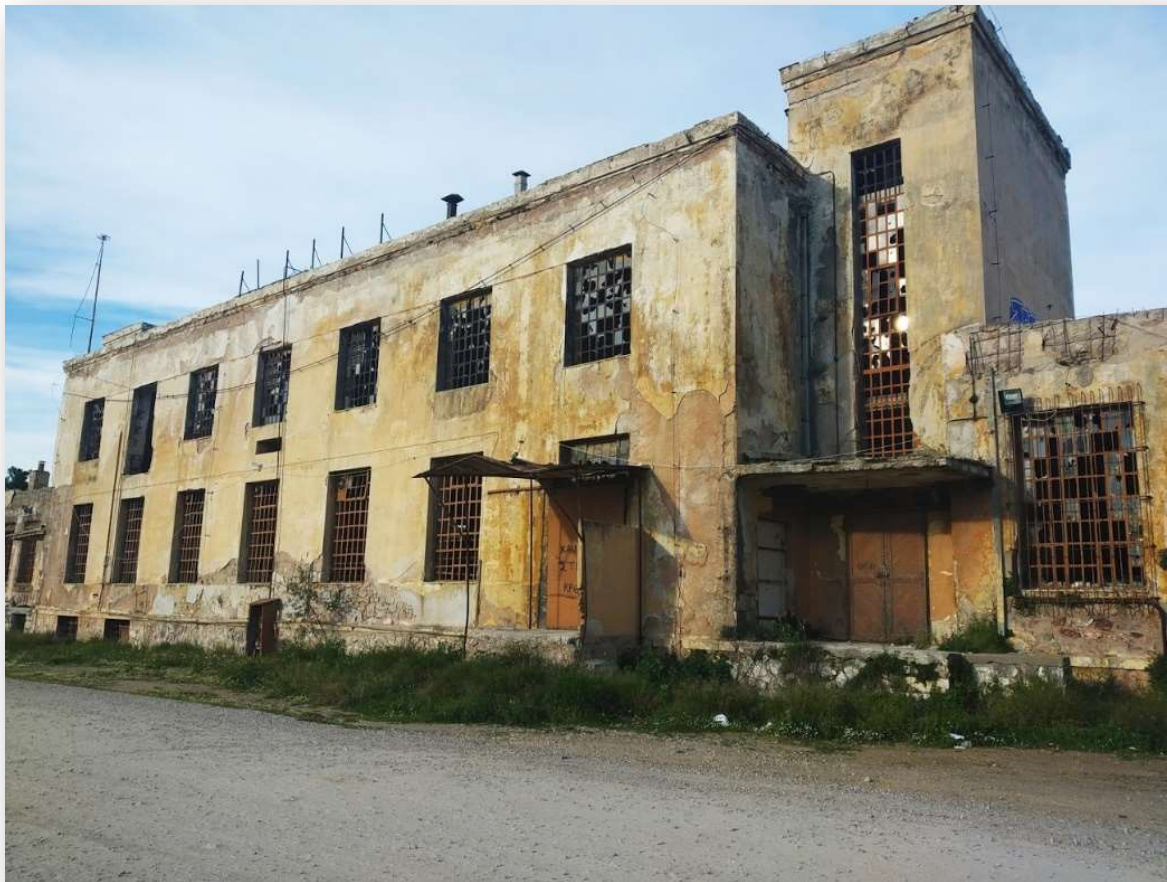

Εικόνα 34. Αεροφωτογραφία Στρατιωτικό Αρτοποιείο Αθηνών(επεξεργασία με τεχνητή νοημοσύνη) (Πηγή βιβλίο Δ. Γρ. Καμπούρογλου, *Αι Παλαιαί Αθήναι*, Αθήνα 1922)

Στρατιωτικό αρτοποιείο στο Γουδί

Το στρατιωτικό αρτοποιείο (αρ. Μητρώου 2) βρίσκεται στον κεντρικό πυρήνα του πάρκου Στρατού στο Γουδί και οριοθετείται από τα κτήρια της Εθνικής Γλυπτοθήκης, την Λ. Κατεχάκη και την οδό Γεωργίου Παπανδρέου, που είναι παράλληλη στον Ιλισσό. Κατασκευάστηκε σε φάσεις την περίοδο 1907-1930. Πρόκειται για ένα τυπικό βιομηχανικό κτήριο μεσοπολεμικής αρχιτεκτονικής. Έχει χαρακτηριστεί διατηρητέο μαζί με άλλα εννέα κτήρια των αρχών του 20ου αιώνα τα οποία βρίσκονται εντός του Μητροπολιτικού Πάρκου. Έχει προταθεί η επανάχρησή του ως «Μουσείου Στρατιωτικής Ιστορίας και Τεχνολογίας», χώρου μόνιμων και περιοδικών εκθέσεων με θέματα που αφορούν στη στρατιωτική ιστορία και τεχνολογία από την αρχαιότητα έως σήμερα. Στην ίδια γεωγραφική ενότητα, υπάρχουν άλλα μικρότερα κτήρια του Συγκροτήματος Εργοστασίων Βάσεως (κτήρια παρασκευής Ασετολίνης και Οξυγόνου και Υποσταθμός Ηλεκτρικού Ρεύματος)²⁵

²⁵ Μαριλένα Βακαλοπούλου, ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΑΡΤΟΠΟΙΕΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ (ΓΟΥΔΗ), στο Βακαλοπούλου Μ., Δανιήλ Μ., Λαμπρόπουλος Χ., Φασουράκης Η. (επιμ.), 2017, Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής (www.vidarchives.gr/reports/2019_03_461).

Εικόνα 35. Στρατιωτικό αρτοποιείο στο Γουδί οψη (Πηγή Μ. Βακαλοπούλου_8/3/2019)

Διπλωματική εργασία Κυριαζή Ασημίνα, Στάμου Αναστασία
https://www.efsyn.gr/nisides/67894_i-ora-tis-dikaiosis-den-tha-argisei-gia-p-goydi
http://library.tee.gr/digital/techr/2003/techr_2003_2_109.pdf
<https://www.tovima.gr/2014/04/03/society/diatiritea-akomi-deka-ktiria-stoy-goydi/>
http://listedmonuments.culture.gr/fek.php?ID_FEKYA=13322

Εικόνα 36. Στρατιωτικό αρτοποιείο στο Γουδί ζυμωτήρια (Πηγή Μ. Βακαλοπούλου_8/3/2019)

Εικόνα 37. Στρατιωτικό αρτοποιείο στο Γουδί φούρνοι (Πηγή Μ. Βακαλοπούλου_8/3/2019)

Τα Στρατιωτικά αρτοποιεία στην Λάρισα

Εικόνα 38. χάρτης πόλεως Λάρισσας (Πηγή φαρμα1880 Η Λάρισα, Τοπογραφική και ιστορική μελέτη | Φαρμακίδης Επαμεινώνδας | εκδόσεις του βιβλιοπωλείου Γνώση)

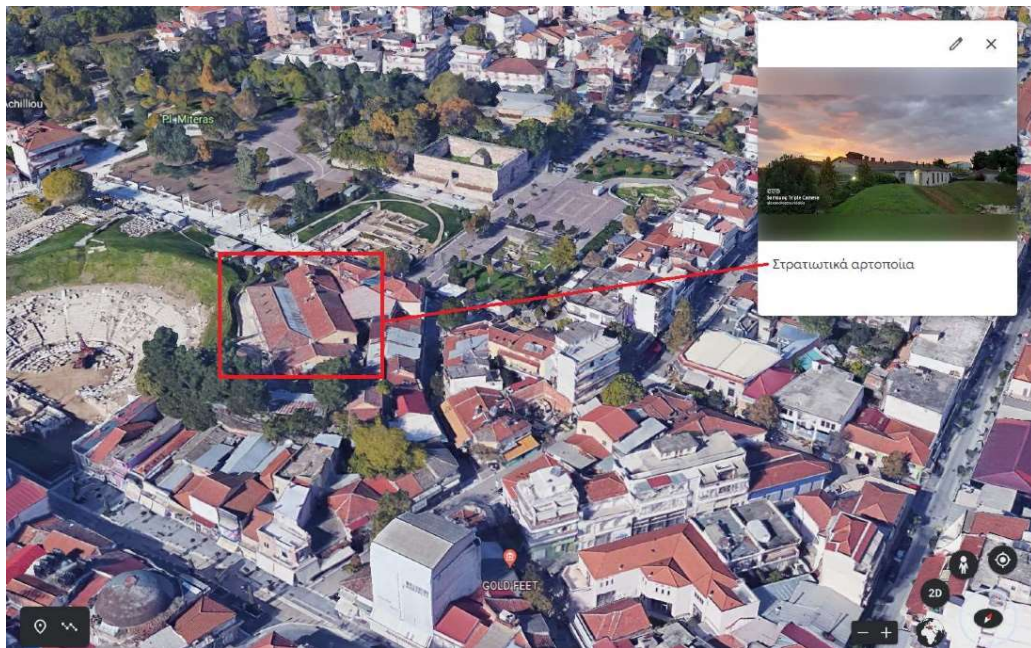
Ιστορικά στοιχεία

Κατά την αναζήτηση πληροφοριών για τα κτήρια των στρατιωτικών αρτοποιείων, μια σημαντική πληροφορία με βάση ιστορική αναφορά στο βιβλίο του Φαρμακίδη²⁶ εμπεριέχονται δύο χάρτες της οθωμανικής Λάρισσας. Το λιθόκτιστο κτήριο στον λόφο της ακρόπολης είναι σημειωμένο στο χάρτη ως **αποθήκες στρατιωτικού υλικού των Οθωμανών** και αποτελεί το παλαιότερο κτίσμα του συγκροτήματος των αρτοποιείων. Η αναζήτηση πληροφοριών για τα μεταγενέστερα κτήρια στην στρατιωτική υπηρεσία έργων που κατασκεύασε τα αρτοποιεία δεν είχε αποτέλεσμα μιας και οι αριθμοί μητρώου που φέρουν τα κτίσματα δεν αντιστοιχούν σε αυτά, σύμφωνα με τον κ. Ιωάννη Κωφό υπάλληλο της διεύθυνσης στρατιωτικών έργων στην 1η Στρατιά Λάρισσας.

²⁶Φαρμακίδης Επαμεινώνδας Γ., «Η Λάρισα, Τοπογραφική και ιστορική μελέτη», Εκδόσεις του βιβλιοπωλείου Γνώση, Λάρισα 2001

Εικόνα 39. Πλατεία Καλλιθέας ή Ακρόπολεως, το κεντρικό τμήμα του Λόφου της πόλης. Καρτ ποστάλ του 1897 δεξιά πάνω διακρίνεται το λιθόκτιστο κτήριο. (Πηγή Από το βιβλίο του Θεοδ. Παλιούγκα «Η Λάρισα κατά την Τουρκοκρατία (1423-1881) Τόμος Β»).

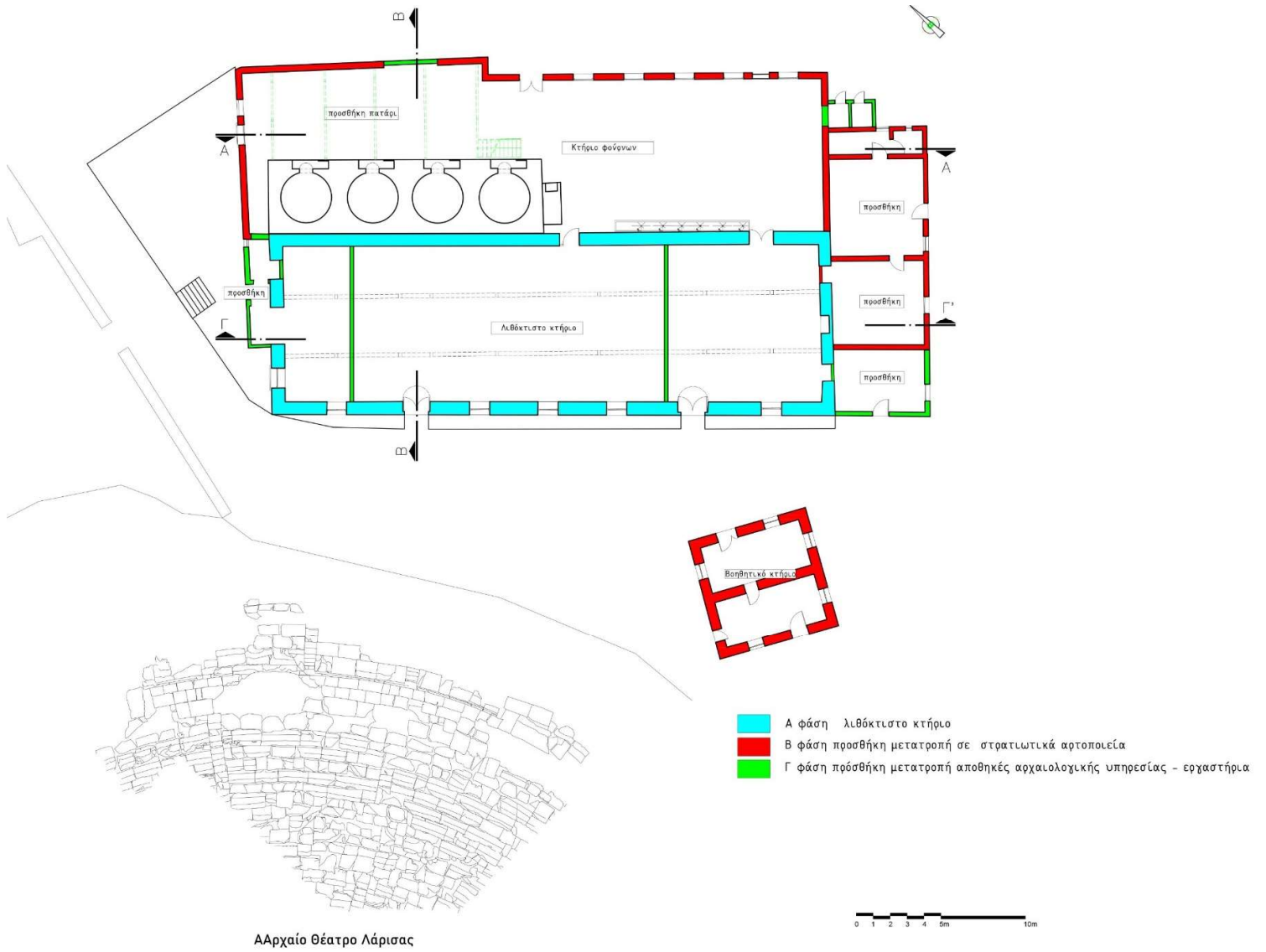
Εικόνα 40. Θέση των στρατιωτικών αρτοποιείων στο λόφο (Πηγή Google earth)

Δομική και τοπογραφική Περιγραφή του συγκροτήματος των αρτοποιείων και η χρήση του σήμερα.

Την δεκαετία του 1980, όπως προαναφέρθηκε στα ιστορικά στοιχεία του Α' αρχαίου θεάτρου, αποκαλύφθηκε ένα μεγάλο τμήμα του κοίλου μέσα στον περιβάλλοντα χώρο των πρώην Στρατιωτικών Αρτοποιείων, τα οποία παραχωρήθηκαν από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας στο ΥΠΠΟ για την συνέχιση των ανασκαφών. Τα κτήρια του συγκροτήματος επισκευάστηκαν και χρησιμοποιούνται έως και σήμερα ως αρχαιολογικές αποθήκες και εργαστήρια συντήρησης.

Το συγκρότημα αποτελείται από το αρχικό λιθόκτιστο κτήριο που είναι και το παλιότερο κτήριο, την μεγάλη προσθήκη από φέρουσα τοιχοποιία οπτόπλινθων, που εφάπτεται στα βορειοανατολικά του αρχικού λιθόκτιστου κτηρίου και τις μεταγενέστερες προσθήκες στα δύο μεγάλα κτήρια από φέρουσα τοιχοποιία οπτόπλινθων την προσθήκη βόρειο-δυτικά του κτηρίου και τις προσθήκες νοτιοανατολικά. Επίσης, νοτιοδυτικά του μεγάλου συγκροτήματος, υπάρχει ένα ακόμα μικρό λιθόκτιστο κτήριο, που σημειώνεται σαν κτήριο-φυλάκιο και ακόμα ένα όμοιου τύπου ανατολικά του κυρίου συγκροτήματος, μεταγενέστερο και δεν αποτυπώθηκε.

Η θέση, του συγκροτήματος των Πρώην Στρατιωτικών Αρτοποιείων, βρίσκεται στο ανώτερο βορειοανατολικό τμήμα του λόφου, στην στέψη του Α αρχαίου θεάτρου Λάρισας, και συγκεκριμένα πάνω από το μικρό σωζόμενο τμήμα του επιθεάτρου καθιστώντας αυτή την γειτνίαση μια ιδιαίτερη χρονική τομή για την πόλη. Το κτίσμα βορειοανατολικά, σε επαφή με το αρχικό λιθόκτιστο κτίσμα, έχει ως φέροντα οργανισμό τοιχοποιίες από συμπαγείς οπτόπλινθους με μεγάλα ανοίγματα και κατασκευάστηκε στις αρχές του 20ου αιώνα, με χρήση, εξ' αρχής, **στρατιωτικού αρτοποιείου**, για την ικανοποίηση των αναγκών του στρατού σε παραγωγή ψωμιού. Πιθανότατα την ίδια εποχή κατασκευάστηκε το μικρό λιθόκτιστο κτήριο του σημερινού φυλακίου στην νοτιοδυτική πλευρά του αρχικού κτίσματος και ανατολικά αντίστοιχα. Οι μεταγενέστερες προσθήκες κατ' έκταση των κυρίως κτηρίων, κατασκευάστηκαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Πρόκειται για μέτριας ποιότητας κατασκευές στις βορειοδυτικές και νοτιοανατολικές όψεις των αρχικών κτηρίων και κατασκευάστηκαν αποκλειστικά για μετατροπή και παροχή βοηθητικών χώρων του υπάρχοντος συγκροτήματος που εξυπηρετεί κάποιες ανάγκες σήμερα.

Εικόνα 41. Κάτοψη του συνόλου των κτηρίων υφιστάμενη κατάσταση φάσεις κατασκευής (Σχέδιο Αλ. Ζουριδάκης)

Εικόνα 42. Διακρίνεται το λιθόκτιστο κτήριο από την οδό Παπαφλέσσα με το ρολόι σε φάση κατασκευής(Πηγή: Θ.Κυριακού)

Εικόνα 43. βόρειο δυτική όψη από drone διακρίνονται δεξιά το λιθόκτιστο και αριστερά το πλινθόκτιστο νεότερό κτήριο των φούρνων. (Πηγή Αλ. Ζουριδακης)

Αρχιτεκτονική ανάλυση και τεκμηρίωση

Στην παρούσα περιγραφή επιχειρείται μία παρουσίαση της υπάρχουσας κτηριακής κατάστασης, η οποία επιδιώκει να δώσει την ολοκληρωμένη εικόνα του συγκροτήματος, να αντληθούν όποια ιστορικά και τεχνικά στοιχεία υπάρχουν, ώστε στην φάση της αποκατάστασης και επανάχρησης του να αξιοποιηθούν προς όφελος της υλικής και άυλης υπόστασης του συγκροτήματος.

Εικόνα 44. Οδός Παπαναστασίου πάνω από το Α αρχαίο θέατρο πριν ξεκινήσει η αποκάλυψη του, ανάμεσα στα δύο κτίσματα διακρίνεται το λιθόκτιστο κτήριο επιχρισμένο (Επεξεργασία με χρήση τεχνητής νοημοσύνης)
(Πηγή. ΕΦΑΛ)

Λιθόκτιστο κτήριο

Πρόκειται για λιθόκτιστο επίμηκες κτίσμα, αποτελούμενο σήμερα από τέσσερις αίθουσες. Έχει κατασκευασθεί με φέρουσα περιμετρική τοιχοποιία από λιθοδομή μέσου πάχους 75 εκ. Φέρει ξύλινη στέγη όπου στηρίζεται στην περιμετρική τοιχοποιία καθώς και έξι ζεύγη από δύο ξύλινα υποστυλώματα όπου μεταξύ τους ενώνονται με «τόξα» κατασκευασμένα από μπαγδατί. Η αρχική τυπολογία του ισόγειου κτίσματος χαρακτηρίζεται από δύο αίθουσες, μία μεγάλη ενιαία ορθογωνικής κάτοψης και μία μικρότερη τετραγωνικής κάτοψης, που εξυπηρετούσαν την αρχική χρήση της αποθήκης υλικού πολέμου. Αυτό γίνεται αντιληπτό

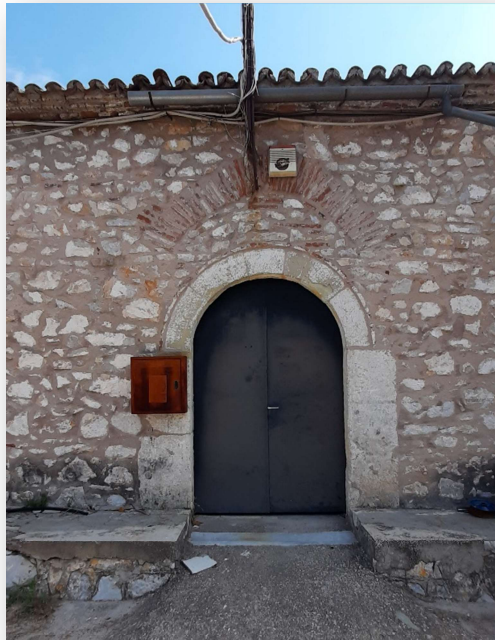
από ίχνη της παλαιότερης εσωτερικής τοιχοποιίας καθώς και από την διάταξη των τοξοστοιχιών. Πιθανόν ο τοίχος που χωρίζει τις δύο αίθουσες σήμερα να κατασκευάστηκε μεταγενέστερα, όταν κατασκευάστηκε το κτήριο του αρτοποιείου. Οι δύο χώροι σήμερα δεν επικοινωνούν μεταξύ τους. Όπως φαίνεται από την αποτύπωση, όταν κατασκευάστηκε μεταγενέστερα το κτήριο των φούρνων, πιθανότατα επιχρίστηκε και το λιθόκτιστο κτήριο, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες εργατών της αρχαιολογικής υπηρεσίας. Στις αρχές του 1990 καθαιρέθηκε αυτό το επίχρισμα και έγινε και αρμολόγηση της τοιχοποιίας.

Όταν τα κτήρια περιήλθαν στο ΥΠΠΟ δημιουργήθηκαν δυο νέες αίθουσες τετραγωνικής κάτοψης στην βορειοδυτική πλευρά του κτηρίου.

Η μια αίθουσα χρησιμοποιείται σήμερα ως αποθηκευτικός χώρος της αρχαιολογίας. Πρόκειται για ενιαίο χώρο και αποτελεί την κεντρική αίθουσα του αρχικού κτηρίου. Ο φωτισμός του γίνεται από τα τρία μεγάλα παράθυρα με ανοιγόμενα φύλλα και φεγγίτη στην νοτιοδυτική του πλευρά. Η κεντρική είσοδος είναι διαμορφωμένη με τοξωτό υπέρθυρο και στο ανώτερο τμήμα υπάρχει διαμορφωμένο και ανακουφιστικό τόξο κατασκευασμένο από πλίνθους. Οι τοιχοποιίες και η οροφή έχουν επίχρισμα από λείο τριπτό ασβεστοκονίαμα.

Η πρόσφατη τοιχοποιία, που διαχωρίζει το χώρο αυτό από τους δυο άλλους χώρους, παραμένει ανεπιχρίστη. Σε αρκετά σημεία της οροφής έχουμε απώλεια κονιάματος και είναι εμφανής η κατασκευή της από μπαγδατί. Οι τοίχοι είναι χρωματισμένοι με βαφή χρώματος ώχρας. Δεν παρατηρούνται ιδιαίτερες ρηγματώσεις στο χώρο, πέραν αυτών των επιχρισμάτων. Στη δεύτερη μεγάλη αίθουσα, υπάρχει πρώην εργαστήριο της αρχαιολογικής υπηρεσίας. Δεν επικοινωνεί εσωτερικά με τους υπόλοιπους χώρους του κτηρίου. Υπάρχει ωστόσο ξύλινη θύρα δίφυλλη, που οδηγεί στο χώρο στη νεότερη κατασκευή των φούρνων. Η κεντρική θύρα είναι όμοια με την προηγούμενη είσοδο.

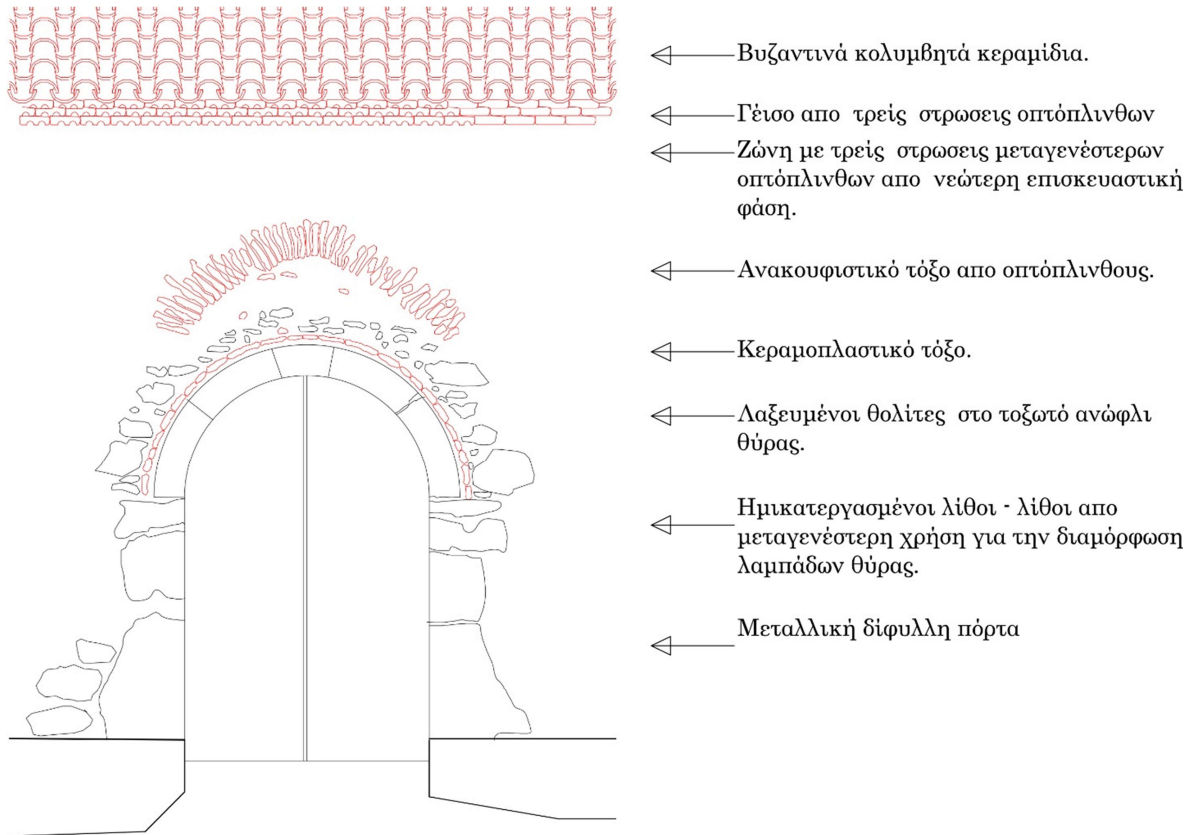
Ο χώρος που βρίσκεται βορειοδυτικά του κτηρίου χρησιμοποιείται ως αποθήκη της αρχαιολογικής υπηρεσίας. Τα νεότερα χωρίσματα παραμένουν χωρίς επίχρισμα. Ο χώρος ανατολικά αποτελεί χώρο γραφείων και φωτίζεται από δύο παράθυρα των όψεων.

Εικόνα 45. βορειοδυτική είσοδος λιθόκτιστου(Πηγή Αλ.Ζουριδάκης)

Εικόνα 46. Βορειοανατολική όψη λιθόκτιστου σημερινή άποψη(Πηγή Αλ.Ζουριδάκης)

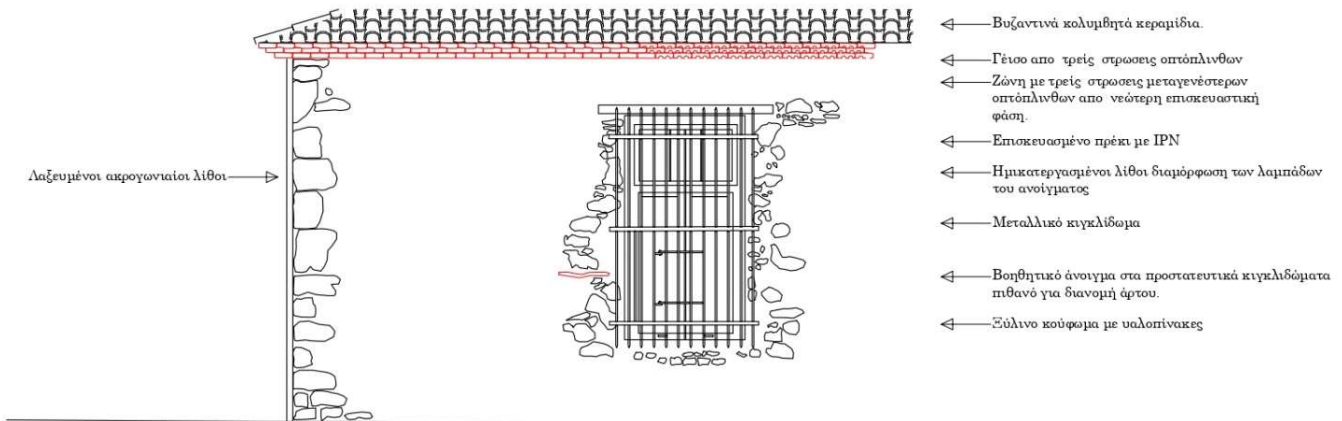

Εικόνα 47. Σχεδιαστική λεπτομέρεια βόρειο δυτικής (Σχέδιο Αλ.Ζουριδάκης)

Εξετάζοντας την όψη του κτηρίου η ανάπτυξη των ανοιγμάτων παρουσιάζει συμμετρική διάταξη. Το πέτρινο ισόγειο κτίσμα, κατασκευασμένο με ημικατεργασμένους λίθους και πλίνθους, έχει μεγάλα ορθογωνικά ξύλινα παράθυρα δύο ανοιγόμενων φύλλων με φεγγίτη, οργανώνονται δεξιά και αριστερά των ανοιγμάτων των δύο εισόδων. Οι δύο εισοδοί φέρουν τοξωτό υπέρθυρο και λαξευτές λίθινες παραστάδες και η αψίδα διαμορφώνεται με λαξευτούς λίθους. Στο ανώτερο τμήμα των εισόδων διακρίνεται κατασκευή ανακουφιστικών τόξων από οπτόπλινθους. Στην στέψη του τοίχου το γείσο διαμορφώνεται με συμπαγείς οπτόπλινθους αλλά και διαιρεμένους εξάοπους σε ένα τμήμα του (πρόκειται για επισκευαστική φάση δυτικά της όψης) βαθμιδωτά τοποθετημένους σε τρεις στρώσεις. Τα υπέρθυρα των παραθύρων στην αρχική κατασκευή ήταν από ξύλο. Έχουν παραμείνει δύο παράθυρα με το αρχικό ξύλινο υπέρθυρο, ενώ τα υπόλοιπα υπέρθυρα των ανοιγμάτων αντικαταστάθηκαν από μεταλλικά IPN. Όλα τα παράθυρα έχουν κάγκελα ασφαλείας ενώ σε δύο από αυτά φέρουν και άνοιγμα πορτάκι στο κάγκελο, το οποίο χρησίμευσε πιθανόν για την επιτόπου διανομή.

Εικόνα 48. Οδός Παπαναστασίου πάνω από το Α αρχαίο θέατρο κατά την διάρκεια αποκάλυψης του, στο βάθος διακρίνεται το λιθόκτιστο κτήριο επιχρισμένο.(Πηγή ΕΦΑΛ)

Εικόνα 48. Σχεδιαστική λεπτομέρεια βόρειου δυτικού ανοίγματος.(Σχέδιο Αλ.Ζουριδάκης)

Η στέγη του κτηρίου αυτού είναι τετράριχη . Η ξύλινη κεραμοσκεπή επικαλύπτεται με κεραμίδια που τοποθετήθηκαν με κονίαμα (κολυμβητά) και είναι φερόμενη από ξύλινα

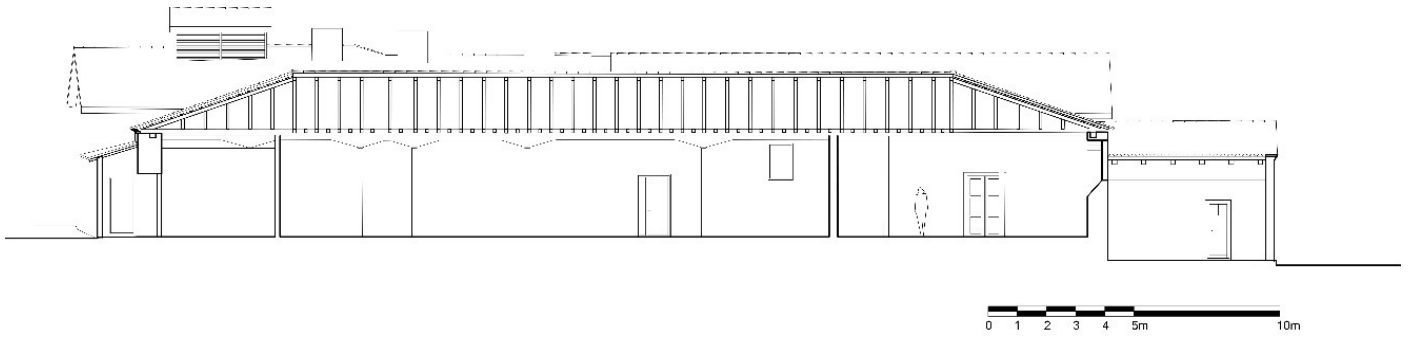
ζευκτά. Στη βορειοανατολική πλευρά της, η επικάλυψη με κεραμίδια αντικαταστάθηκε από λαμαρίνα πιθανόν όταν έγινε η προσθήκη του κτηρίου των φούρνων. Η στέγη του κτηρίου αυτού δεν είναι εμφανής από το εσωτερικό, καθώς είτε είναι επιχρισμένη, είτε φέρει ψευδοροφή. Μόνο σε ένα ορισμένο σημείο της οροφής που είχε καταπέσει το μπαγδατί, είναι ορατό ένα μικρό τμήμα της.

Εικόνα 49. Ανατολική όψη λιθόκτιστου μαζί με την μεταγενέστερη προθήκη(Πηγή Αλ.Ζουριδάκης)

Οι υπόλοιπες όψεις του αρχικού κτηρίου είναι κατά κύριο λόγο μη ορατές, ή είναι αλλοιωμένη η αρχική της μορφή διότι έγιναν προσθήκες. Ένα τμήμα της είναι ορατό στη βορειοδυτική όψη όπου υπάρχει ένα παράθυρο αντίστοιχο της πρόσοψης, ενώ στο σημείο που γειτνιάζει με την προσθήκη υπάρχει ίχνος μεταλλικού υπέρθυρου και παραστάδων από λαξευτούς λίθους, γεγονός που μαρτυρά ότι υπήρχε θύρα στο σημείο αυτό. Στη νοτιοανατολική όψη είναι ορατό μόνο ένα μικρό τμήμα της παλαιάς όψης, αυτό που είναι ορατό πάνω από τη στέγη της προσθήκης.

Η αρμολόγηση των λίθων δεν ήταν επιτυχής, καθότι έγινε πρόχειρα. Φαίνονται τα ίχνη από διακοσμητικούς οπτόπλινθους σε ανακουφιστικό τόξο πάνω από το φεγγίτη.

Εικόνα 50. Τομή του λιθόκτιστου κτηρίου υφιστάμενη κατάσταση.(Σχέδιο Αλ.Ζουριδάκης)

Εικόνα 51. Τοξοστοιχίες του λιθόκτιστου κτηρίου (Πηγή Αλ.Ζουριδάκης)

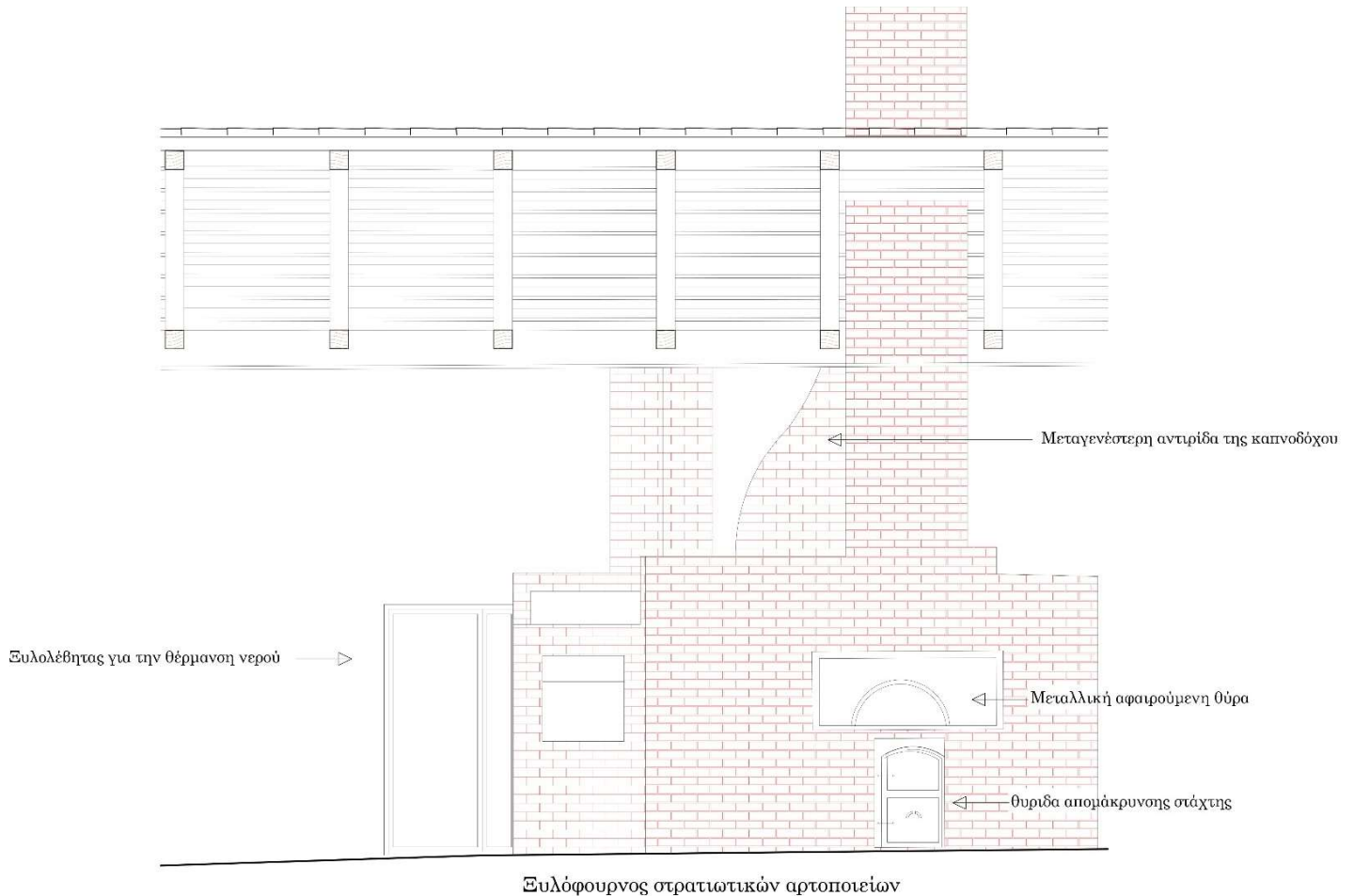
Κτήριο Φούρνων

Το κτήριο των φούρνων είναι η πρώτη προσθήκη που έγινε στο αρχικό λιθόκτιστο κτήριο. Πρόκειται για ισόγειο κτίσμα πλινθόκτιστο με μεγάλο ύψος. Έχει κατασκευασθεί με φέρουσα περιμετρική τοιχοποιία από συμπαγείς οπτόπλινθους μέσου πάχους 35 εκ. και αιωρούμενη ξύλινη στέγη για οροφή. Ο χώρος αυτός διαμορφώθηκε εξ' αρχής για τη χρήση ως χώρου αρτοποιείων του στρατού. **Ήταν από τους πρώτους σε λειτουργία επαγγελματικούς ξυλόφουρνους που λειτούργησαν στη Λάρισα, μετά την προσάρτηση (1881), για την τροφοδοσία του στρατού με ψωμί²⁷.** Σήμερα ο χώρος αυτός χρησιμοποιείται ως αποθηκευτικός από την αρχαιολογία. Οι φούρνοι παραμένουν στην ίδια θέση μάρτυρες της πρότερης χρήσης του κτηρίου. Ο κύριος χώρος των φούρνων περιλαμβάνει τους κλειστούς κλιβάνους, τους φούρνους για το ψήσιμο. Η ογκώδης χτιστή κατασκευή του βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο του κτηρίου στον όμορο τοίχο με το λιθόκτιστο και είναι κατασκευασμένοι με οπτόπλινθους. Το στόμιο των φούρνων, η λεγόμενη μπούκα, διαμορφώνεται με τη βοήθεια δύο σιδερένιων τόξων. Οι καπνοδόχοι είναι κτιστοί με σχήμα ορθογωνικό. Οι δύο από τους τέσσερις φούρνους φέρουν και μια μορφή αντιστήριξης (αντιρίδα) στην καμινάδα (σχέδιο λεπτομέρεια όψης). Στο εσωτερικό του φούρνου, στην βάση διακρίνουμε και μια οπή. Στη θέση του επιστεγάσματος της στέγης, το εσωτερικό, είναι κατασκευασμένο από μπαγδατί. Το δώμα του χώρου των φούρνων έχει τελική επιφάνεια από χώμα (μόνωση του φούρνου) και πιθανότατα μπορεί να χρησιμοποιήθηκε σαν χώρος απόθεσης ωρίμανσης του ζυμαριού.

Εικόνα 52. Βορειοδυτική όψη λιθόκτιστου διακρίνεται η προσθήκη και το κτήριο των φούρνων. (Πηγή Αλ.Ζουριδάκης)

²⁷ Ο άρτος ημών από το σιτάρι στο ψωμί' Λένα Γουργιώτη σελ 24

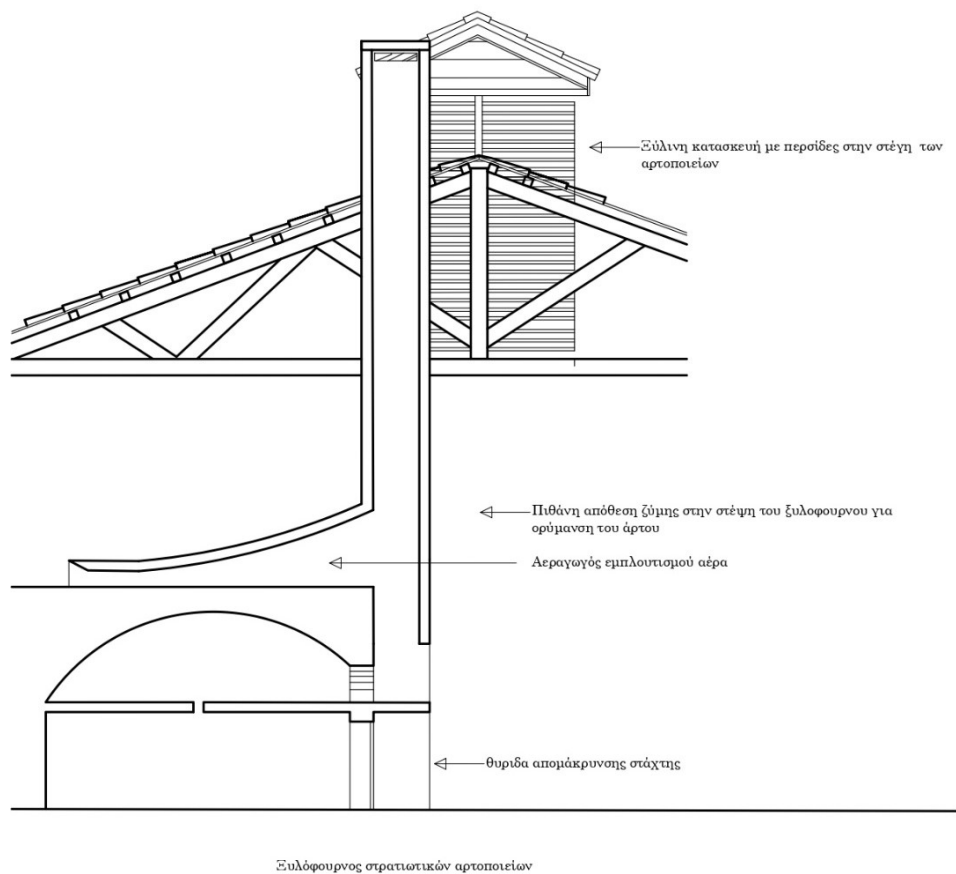
Εικόνα 53. Σχεδιαστική λεπτομέρεια ξυλόφουρνου (Σχέδιο Αλ. Ζουριδακης)

Στο χώρο αυτό υπάρχουν και οι χτιστοί αεραγωγοί των φούρνων πιθανόν για εισαγωγή αέρα στον χώρο καύσης, αλλά δεν υπάρχουν άλλα στοιχεία, και λόγω της στενότητας του χώρου δεν είναι δυνατόν να διερευνηθεί παραπάνω. Βορειοανατολικά των φούρνων υπάρχει ξυλολέβητας θέρμανσης νερού με τις σωληνώσεις να οδηγούν σε μία σειρά από παροχές νερού σε ένα ενιαίο χτιστό νεροχύτη.

Εικόνα 54. Ξυλολέβητας θέρμανσης νερού στο κτήριο των φούρνων (Πηγή Αλ.Ζουριδάκης)

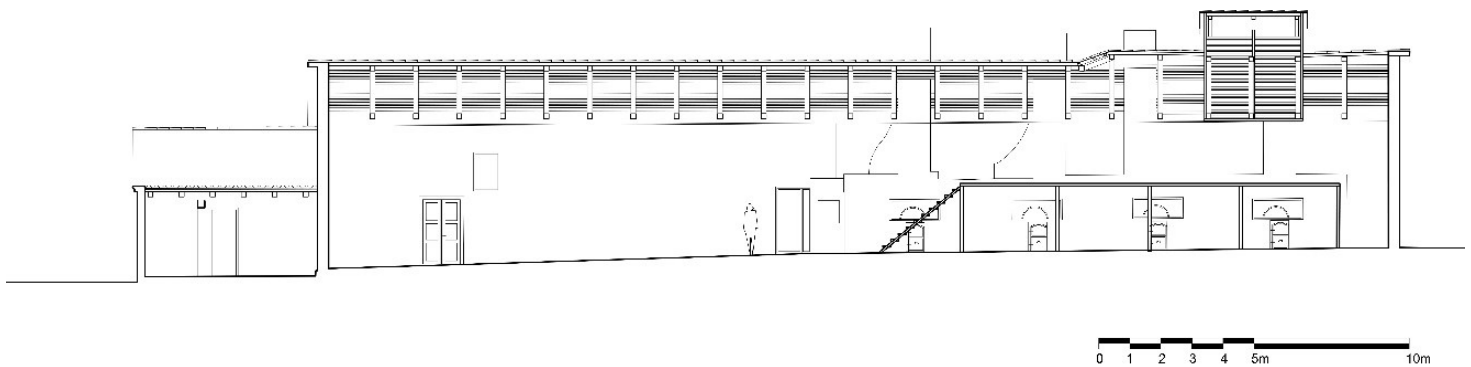
Ολόκληρος ο χώρος του κτηρίου είναι ενιαίος και δε φέρει χωρίσματα. Έχει γίνει μεταγενέστερη προσθήκη μεταλλικού παταριού με δάπεδο από μοριοσανίδα. Οι τοιχοποιίες είναι επιχρισμένες με τελική επιφάνεια λείου τριπτού ασβεστοκονιάματος με πολλές φθορές από τον χρόνο.

Εικόνα 55. Σχεδιαστική λεπτομέρεια τομή φούρνου(Σχέδιο Αλ.Ζουριδάκης)

Η οροφή είναι επίσης επιχρισμένη με τριπτό ασβεστοκονίαμα. Σε πολλά σημεία έχει αποκολληθεί το επίχρισμα από το μπαγδατί και έχει καταπέσει. Στο χώρο που αντιστοιχεί στο πατάρι έχει αποκαλυφθεί η στέγη, η οποία είναι εμφανής στο τμήμα αυτό. Αποτελείται από ξύλινα ζευκτά, δικτύωμα με τεγίδες στηριζόμενες στους αμείβοντες και σανίδωμα επί αυτών στη διεύθυνση της κλίσης της στέγης. Η μορφή του απαντά σε συνηθισμένο είδος ξύλινου ζευκτού για την Ελλάδα, αυτό του 'αναρτημένου ελκυστήρα' έχει δηλαδή αμείβοντες, ελκυστήρα και έναν κεντρικό ορθοστάτη. Οι ορθοστάτες συνδέονται με τις αντηρίδες και τους αμείβοντες χωρίς ορατές συνδέσεις και δεν έρχονται σε επαφή με τον

ελκυστήρα και συνδέεται απλά με ένα μεταλλικό έλασμα που περιβάλλει το πέλμα. Βορειοδυτικά στην θέση του τελευταίου φούρνου διακρίνεται η καμινάδα που βγαίνει μέσα από την στέγη σε μια πρόσθετη κατασκευή που φαίνεται και εξωτερικά ένα επιστέγασμα κλωβός ορθογωνικής διατομής με διρυχτη στέγη και περιμετρικά περσίδες όπου πιθανότατα ήταν σημείο διαφυγής της ζέστης και των υδρατμών από τις εγκαταστάσεις. Το δάπεδο του χώρου δεν έχει κάποια επίστρωση και είναι από σκυρόδεμα βιομηχανικού τύπου. Είναι επικλινές με φορά από την βορειοδυτική (υψηλότερο σημείο) προς την νοτιοανατολική πλευρά του χώρου. Στο κενό αυτό χώρο λογικά ήταν η υπόλοιπη διάρθρωση του αρτοποιείου όπου θα υπήρχε ο χώρος για το αλεύρι (πιθανότατα χρησιμοποιούταν και από το λιθόκτιστο κτήριο και τα ζυμωτήρια). Ο χώρος φωτίζεται από τα πέντε μεγάλα παράθυρα στην βορειοανατολική πλευρά ίδιας μορφής με το λιθόκτιστο κτήριο. Παρόμοιας μορφής ανοίγματα υπάρχουν στην βορειοδυτική και νοτιοανατολική πλευρά. Στην βορειοανατολική πλευρά υπάρχουν επίσης τρία παράθυρα ανοιγόμενα δίφυλλα με ποδιά σε ψηλότερη στάθμη από τα υπόλοιπα. Η διάρθρωση των όψεων του κτηρίου είναι απλής μορφής, με δίριχτη στέγη. Τα αετώματα των δύο όψεων δε φέρουν διάκοσμο παρά μόνο από ένα στρόγγυλης μορφής φεγγίτη. Η στέγη εδράζεται σε περιμετρικό διάζωμα από οπλισμένο σκυρόδεμα που προεξέχει της .

Εικόνα 56. Τομή πλινθόκτιστου κτηρίου φούρνων υφιστάμενη κατάσταση (Σχέδιο Αλ. Ζουριδάκης)

Εικόνα 57. Όψη του φούρνου (Πηγή Αλ.Ζουριδάκης)

Εικόνα 58. Νοτιοανατολική όψη κτηρίου φούρνων (Πηγή Αλ.Ζουριδάκης)

Παθολογία κτηρίου

Όπως παραπάνω αναλύθηκε και αναγνωρίσθηκε κατά την δομική τεκμηρίωση των κτισμάτων, όπως περιγράφεται παραπάνω ,έγινε προσπάθεια να εκτιμηθούν οι κύριες καταγεγραμμένες βλάβες. Η εκτίμηση των βλαβών θα εντοπίσει τα υποκείμενα αίτια της τρωτότητας, τα οποία με τη σειρά τους θα οδηγήσουν στην ανάπτυξη άμεσων μέτρων αποκατάστασης. Η καταγραφή των προβλημάτων και η χαρτογράφηση του κτηρίου έχει πραγματοποιηθεί πριν από τον σεισμό της 3ης Μαρτίου 2021.

Το κτήριο χρησιμοποιείται ως αποθήκη και αντιμετωπίζει προβλήματα που σχετίζονται με τη μη απαραίτητη χρήση του, κυρίως λόγο:

- 1.Φυσική φθορά των υλικών.
- 2.Την σεισμική δραστηριότητα στην περιοχής.

3. Έλλειψη συστηματικής συντήρησης.
4. Μετατροπές με την πάροδο του χρόνου προσαρμόζοντας το στις ανάγκες που πρόκυπταν.

Δομικά προβλήματα

Το λιθόκτιστο κτήριο παρουσιάζει σε ορισμένα σημεία χαλάρωση, ρωγμές μικρού μεγέθους κυρίως σε σημεία στα ανώφλια όπου δεν αντικαταστάθηκαν τα ξύλινα πρέκια. Επίσης η όροφοι παρουσιάζει απώλεια ασβεστοκονιάματος λόγω εισροής υδάτων από την στέγη όπου είναι από τα βασικότερα προβλήματα του κτηρίου.

Στο κτήριο των φούρνων παρατηρούνται βλάβες στην οροφή λόγω εισροής υδάτων από την στέγη. Παρότι έχει μεγάλο ύψος η διαζωματική του τοιχοποιία έχει αποδειχθεί ότι αποκρίνεται καλά σε σεισμικές φορτίσεις. Πρόβλημα αποτελεί το διάζωμα της στέψης του μιας και το οπλισμένο σκυρόδεμα λόγω γήρανσης παρατηρούμε σημεία φουσκώματος λόγω διόγκωσης του οξειδωμένου οπλισμού το οποίο απαιτεί διερεύνηση. Εσωτερικά τα ευάλωτα σημεία είναι οι ψηλοί καπνοδόχοι των φούρνων και αν παρατηρήσουμε ότι δυο από τους τέσσερις φούρνους φέρουν μορφή αντιστήριξης πιθανόν να είχαν προκληθεί βλάβες και στο παρελθόν από σεισμό. Η θεμελίωση και των κτηρίων απαιτεί διερευνητικές τομές.

Αισθητικά προβλήματα

Το κτήριο παρουσιάζει “αισθητικά” προβλήματα κυρίως λόγω των πολλών προσθηκών του και το μέτωπο πρόσβασης του βόρειο δυτικά επι της Μητροπολίτου Αρσενίου μεταγενέστερα ιδιωτικά κτίσματα το εγκιβωτίσανε. Άλλωστε η σημαντικότερη αξία του κτηρίου είναι η ταυτότητα-αρχική χρήση του .

Πρόβλημα ανάδειξης της ιστορικής σημασίας

Με την αισθητική και λειτουργική αποκατάσταση θα αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της αναγνωσιμότητας του . Η παρούσα μελέτη επανάχρησης εστιάζει στην ενοποίηση του λόφου και επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας της πόλης μιας και ο άρτος είναι συνδεδεμένος με το αλεύρι , τα σιτηρά και τον θεσσαλικό κάμπο.

Αναλυτική περιγραφή παθολογίας

Θεμελίωση

Η θεμελίωση των κτηρίων δεν είναι ορατή και απαιτείτε να γίνουν διερευνητικές τομές όπου θα διαπιστωθεί η κατάσταση της.

Τοιχοποιίες

Στο λιθόκτιστο κτήριο διακρίνουμε τις ξυλοδεσιές στα ανώφλια όπου έχουν φθορές με τις συνήθεις μικρό ρωγμές λόγω του υπερκείμενου φορτίου μαζί με την φθορά των ξύλων. Σε αρκετά ανοίγματα έχουν αντικατασταθεί με μεταλλικά στοιχεία διπλού T. Το κτήριο των φούρνων είναι πιο σύγχρονης κατασκευής μεγάλου ύψους διαζωματικής τοιχοποιίας από οπτόπλινθους και διαζώματα οπλισμένου σκυροδέματος. Δεν έχει ιδιαίτερες φθορές και διατηρείται σε καλή κατάσταση. Για τα υπόλοιπα συμπληρωματικά κτίσματα – προσθήκες δεν θα αναλυθούν διότι στη παρούσα εργασία θεωρούμε ότι πρέπει να αφαιρεθούν.

Αρμολογήματα

Στο λιθόκτιστο κτήριο διακρίνουμε ότι έχουν επισκευαστεί οι αρμοί, βέβαια δεν γνωρίζουμε την ακριβή σύσταση του του κονιάματος (σχέση λίθου και κονιάματος).

Ανώφλια ανοιγμάτων

Στο λιθόκτιστο κτήριο όπου έχουν αντικατασταθεί με μεταλλικά στοιχεία δεν έχουμε προβλήματα, κόπωση παρουσιάζουν τα παλαιότερα ξύλινα στοιχεία.

Στο κτήριο των φούρνων όπου είναι όλα μεταλλικά δεν έχουμε κανένα πρόβλημα.

Στέγη επικάλυψη

Στο λιθόκτιστο κτήριο η στέγη παρουσιάζει κύρτωση και στο σημείο που εφάπτεται με το κτήριο των φούρνων έχουμε αντικατάσταση των κεραμιδιών με λαμαρίνα. Στο κτήριο των φούρνων υπάρχουν σημεία που έχει αντικατασταθεί η επικάλυψη. Ο φέρον οργανισμός που είναι από ξύλο διατηρείτε σε καλή κατάσταση.

Στοιχεία όψεων

Η κύρια όψη του κτηρίου έχει νοτιοδυτική κατεύθυνση και είναι κατά το ήμισυ ορατή από την οδό Ελευθερίου Βενιζέλου στο μέσο του Α αρχαίου θεάτρου. Συμμετρική με τρία μεγάλα παράθυρα στο κέντρο και δυο πόρτες αριστερά δεξιά με τοξωτό ανώφλι και αντίστοιχα πάλι δυο μεγάλα παράθυρα. Δεν φέρει ιδιαίτερα διακοσμητικά στοιχεία εκτός από την τριπλή οδοντωτή διακοσμητική ζώνη κατασκευασμένη από κεραμικά στην στέψη του τοίχου. οι υπόλοιπες όψεις είναι καλυμμένες από μεταγενέστερες επεμβάσεις.

Εικόνα 59. Σχέδιο αποκατάστασης (Σχέδιο Αλ. Ζουριδάκης)

Δάπεδα

Στο λιθόκτιστο κτήριο δεν μπορούμε να διακρίνουμε το αυθεντικό δάπεδο μια και έχει επικαλυφθεί. Στο κτήριο των φούρνων το σκυρόδεμα τύπου βιομηχανικό πιθανόν να είναι το αυθεντικό και σώζεται σε καλή κατάσταση.

Περιβάλλον χώρος

Χώρος των στρατιωτικών αρτοποιειών αυτή την στιγμή το μεγαλύτερο μέρος του καλύπτεται με ελαφρού τύπου στέγαστρα όπου χρησιμεύουν για βοηθητικούς χώρους της. Η κατασκευή αυτών είναι από ευτελή υλικά ημικατεργασμένη ξυλεία και λαμαρίνες.

Ιστορικό επεμβάσεων

Οι επεμβάσεις διακρίνονται και από την αποτόπωση του κτηρίου με τις προσθήκες και τη τεκμηρίωση που έγινε και πιο πάνω στην αρχιτεκτονική περιγραφή.

Πρόταση αποκατάστασης

Γενικά για την αποκατάσταση.

Το συγκεκριμένο κέλυφος ιστορικά αποτελείται από τρεις ενότητες μιας και έχουμε και δύο κατασκευές την λίθινη αποθήκη υλικού πολέμου των Οθωμανών και έπειτα την προσθήκη των φούρνων από την ελληνική στρατιωτική υπηρεσία όπου ενοποίησε το σύνολο και τελευταία χρήση από το υπουργείο πολιτισμού και την εφορεία κλασσικών αρχαιοτήτων. Κάθε κατασκευή έχει και το δικό της ιστορικό κομμάτι με κορυφή την χρήση του ως αρτοποιείο όπου σύμφωνα με τη έρευνα αποτελούσε και ο βασικός προμηθευτής άρτου στην Θεσσαλία για τις στρατιωτικές εγκαταστάσεις. Η θέση του ιδιαίτερη σε ένα λόφο κυριολεκτικά κατασκευασμένο από ανθρώπινα χέρια με ένα κομμάτι ιστορίας πλούσιο όπου και σήμερα ακόμα προβληματίζει επιστήμονες για την χρονική σπορά των καλλιεργειών(!) μιας και ο Πηνειός δίπλα από το «οχυρό λόφο» αγκάλιαζε την περιοχή στις περιόδους με έντονες βροχοπτώσεις. Είναι γενικά αντιληπτό στις μέρες πόσο σημαντικό είναι να επαναπροσδιορίσουμε την ταυτότητά μας και σαν πόλη γιατί ο κάμπος και τα σιτηρά του είναι κάτι που χαρακτηρίζει την περιοχή. Η ιδέα της αποκατάστασης βασίζεται στην αφήγηση της ιστορίας του λόφου και την σπουδαιότητα της θέσης για την διαχρονική κατοίκησή του.

Ο κύριος στόχος της πρότασης αποκατάστασης των στρατιωτικών αρτοποιείων δεν είναι μόνο η διατήρηση του κτηρίου ως δείγμα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής, αλλά και η ανασυγκρότηση της πόλης και τον επαναπροσδιορισμό της ταυτότητας της. Πρόκειται δηλαδή για μια γενικότερη ζύμωση μιας νέας αναπτυξιακής διαδικασίας, καθώς το συγκεκριμένο μνημείο συνδυαστικά με την ιστορία του λόφου και αλληλοεπιδρώντας με το μουσείο σιτηρών (Μύλος του παππά) και μελλοντικά με το μουσείο εδαφών (πάρκο ΕΘΙΑΓΕ) μπορεί να προσφέρει αναπτυξιακή δυναμική στην πόλη βάζοντας στο επίκεντρο της διαχρονικές καλλιέργειες του τόπου και μπορεί να αποτελέσει σημαντικό πυρήνα αναβάθμισης, την προσέλκυση τουριστών και δημιουργία προϊόντων με ταυτότητα.

Γενική περιγραφή της επέμβασης

Οι εργασίες αποκατάστασης των κτηρίων περιλαμβάνουν, σε γενικές γραμμές, τα εξής.

α. Αποκατάσταση της στατικής επάρκειας, λαμβάνοντας υπόψη τον στατικό σχεδιασμό και τη στατική ανάλυση και τις ανάγκες της νέας χρήσης.

β. Συντήρηση, αποκατάσταση και ανακατασκευή δομικών και κτηριακών στοιχείων.

γ. Αποκατάσταση φθαρμένων δομικών στοιχείων.

δ. Βελτίωση των ειδικών χαρακτηριστικών του κτηρίου.

ε. Σχεδιασμός του ηλεκτρομηχανολογικού εξοπλισμού.

στ. Σχεδιασμός των μετατροπών που απαιτούνται για τις νέες χρήσεις.

ζ. Σχεδιασμός εσωτερικών χώρων (με πρότυπα αρτοποιεία της εποχής).

η. Διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου για την ενσωμάτωση του παρακείμενου αρχαιολογικού χώρου και την ανάδειξη του κτηρίου, ώστε η κορυφή του λόφου να μετατραπεί σε υπαίθριο διαχρονικό μουσείο.

Προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της παρούσας μελέτης, προτείνονται οι ακόλουθες εργασίες:

Για το λιθόκτιστο κτήριο : καθαρισμός των λιθοδομών με απορροφητικά μέσα, καθαίρεση των εξωτερικών νεότερων αρμολογημάτων καθώς παρατηρούμε εξ ανθίσεις αλάτων από μη συμβατά υλικά που χρησιμοποιήθηκαν, βαθύ αρμολόγημα από συμβατά κονιάματα και εφαρμογή ενεμάτων για ομογενοποίηση της φέρουσας τοιχοποιίας. Η σύνθεση του νέου κονιάματος των αρμών και του πληρωτικού υλικού καθορίζεται μετά από ανάλυση του κονιάματος σε ειδικό εργαστήριο για να εξασφαλιστεί ότι είναι συμβατό με το παλιό. Εάν υπάρχουν εκτεταμένες ρωγμές, αυτές σφραγίζονται με όμοιο λίθο και συμβατό κονίαμα.

Για το νεότερο κτήριο όπου φιλοξένει και τους φούρνους παρά το μεγάλο ύψος του τα διαζώματα του από οπλισμένο σκυρόδεμα στην στέψη και στο μέσο του λειτούργησαν επαρκώς μετά το σεισμό της 3 Μαρτίου 2021. Απαιτείται έλεγχος των οπλισμών των διαζωμάτων, ενίσχυση των καμινάδων μιας και κατά την διάρκεια της αποτύπωσης - τεκμηρίωσής διαπιστώθηκε ότι οι δύο από τους τέσσερις φούρνους στην καμινάδα τους φέρουν κατασκευή ενίσχυσης (αντηρίδας) και είναι και αυτές που άντεξαν στον σεισμό. Ενίσχυση-επισκευή της αιωρούμενης στέγης και αν μέσα από την στατική μελέτη

διαπιστωθεί ότι χρειάζεται ενίσχυση να προβούμε στις απαραίτητες ενέργειες ενίσχυσης.

Για τη θεμελίωση, προτείνεται η τμηματική εκσκαφή περιμετρικά του κτηρίου, εξυγίανση και στεγάνωση. Συντήρηση των κουφωμάτων, των οροφών από μπαγδατί και των ξύλινων πεσσών στο λιθόκτιστο κτήριο. Είναι σημαντικό ότι σώζονται υλικοί μάρτυρες της κατασκευής και καθιστά πιο εύκολη την αποκατάσταση των στοιχείων αυτών.

Γενικές αρχές της πρότασης διακρίνοντας τα υλικά κατασκευής

Υλικό	Παράγοντες παθολογίας	Παθολογία υλικού	Αποκατάσταση υλικού
Λιθοδομή	Χρήση μη συμβατών κονιαμάτων, μακροχρόνια έκθεση στις καιρικές συνθήκες, σημειακές φορτίσεις, έλλειψη ομογενοποίησης τοιχοποιίας Σεισμική καταπόνηση	Ρηγματώσεις, εξανθίσεις αλάτων,	Τοπική ανακατασκευή, επισκευή ρωγμών, βαθύ αρμολόγημα, ενέματα-ομογενοποίηση.
Σίδηρος	Ανώφλια τύπου διπλού T, μεταλλικά κουφώματα Σεισμική καταπόνηση	Κάμψη, διάβρωση οξείδωση	Αντικατάσταση βλαμμένων στοιχείων, απομάκρυνση προϊόντων διάβρωσης, εφαρμογή αναστολέα διάβρωσης, επισκευή στοιχείων κουφωμάτων και υαλοπινάκων.

Εύλινα στοιχεία	Διάβρωση λόγω εισροής υδάτων , προσβολή από ξυλοφάγα έντομα, Κάμψη στοιχείων Σεισμική καταπόνηση.	Παρουσία οπών από ξυλοφάγα, βέλος κάμψης , αποσύνθεση ξύλου.	Αντικατάσταση βλαμμένων στοιχείων , εφαρμογή υλικών εμποτισμού πρόληψης και προστασίας για ξυλοφάγα έντομα, εξασφάλιση στέγης την αποτροπή εισροής όμβριων υδάτων
οπτοπλινθοδομή	Ανθρωπογενείς παρεμβάσεις , παρουσία όμβριων υδάτων , Σεισμική καταπόνηση	Λεκέδες υγρασίας , αποδυνάμωση συνδετικής κονίας , Βρύα λειχήνες	Αποτροπή τρεξιματος όμβριων , εφαρμογή υδροροών
Οπλισμένο σκυρόδεμα	Παρουσία υγρασίας. Σεισμική καταπόνηση	Απώλεια επικάλυψης οπλισμού , οξείδωση οπλισμού.	Έλεγχος ικανότητας ΟΣ,

Αναλυτική περιγραφή των επεμβάσεων

Κατά τη διάρκεια των εργασιών αποκατάστασης πρέπει να πραγματοποιούνται δοκιμαστικές ανασκαφές για να διερευνηθεί σχετικά με τη φέρουσα ικανότητα των τοίχων των κτηρίων. Καταρχήν προτείνεται η διενέργεια διερευνητικής τομής νότια του λιθόκτιστου κτηρίου, προκειμένου να διαπιστωθεί η φέρουσα ικανότητα του θεμελίου. Έπειτα βόρεια του κτηρίου όπου αφορά το νεότερο κτίσμα με τους φούρνους. Παράλληλα απαιτείται και έλεγχος του εδάφους όπου μέσα από την ολοκληρωμένη στατική μελέτη θα αντιμετωπιστεί η κατάσταση του.

Λιθοδομή

α. Καθαρισμός εξωτερικών επιφανειών με χρήση νερού ελεγχόμενης πίεσης (υδροβολή). Απαιτείται σειρά δοκιμών συνεχή μικροσκοπική παρατήρηση της επιφάνειας καθώς και την συμβολή ειδικευμένων συντηρητών όπως και λήψη πληροφοριών από το Τμήμα Λίθου.

β. Αξιολόγηση νεότερων αρμολογημάτων σε βάθος έως 8cm, όπου είναι δυνατόν με χρήση μικροκαμερών ώστε να τεκμηριωθεί η επιφάνεια πάκτωσης. Αφαιρούνται μόνο όσα δεν είναι ανθεκτικά και κρίνονται απαραίτητα από τον επιβλέποντα του έργου. Η αφαίρεση θα πρέπει να γίνεται προσεκτικά για να μην καταστραφεί η τοιχοποιία.

γ. Απομακρύνεται σχολαστικά η σκόνη και τα υπολείμματα κονιάματος από τους αρμούς με απορροφητικά μέσα.

δ. Ενυδάτωση των αρμών και των επιφανειών που πρόκειται να αρμολογηθούν, ώστε το νέο κονίαμα να έχει καλή πρόσφυση και ήπια ξήρανση να αποφευχθούν οι ρηγματώσεις.

ε. Κατασκευάζεται η πρώτη στρώση του νέου αρμού με σύσταση που προέκυψε μετά τα αποτελέσματα της προκαταρκτικής χημικής ανάλυσης του κονιάματος, σύμφωνα με τις οδηγίες του επιβλέποντα και τις δοκιμές που πραγματοποιήθηκαν.

ζ. Εφαρμογή ενεμάτων.

Το ένεμα εφαρμόζεται σταδιακά με τρόπο από κάτω προς τα πάνω χωρίζοντας την τοιχοποιία σε κανάβο και διακόπεται για επανατοποθέτηση όταν παρατηρείται αύξηση της πίεσης του ακροφυσίου του ενέματος (πάνω από 1bar). Η σύνθεση του ενέματος πρέπει να είναι τέτοια ώστε να εξασφαλίζει τη συμβατότητα με τα υπάρχοντα δομικά υλικά και ταυτόχρονα να εξασφαλίζει τη ρευστότητα, τη σταθερότητα και τη διείσδυση. Η σύνθεσή του θα καθορίζεται μετά από δοκιμές επί τόπου σύμφωνα με τις οδηγίες της Επίβλεψης. Σύνηθες να είναι τριμερές αλλά κυκλοφορούν στο εμπόριο πιστοποιημένα ενέματα.

Οι ιδιότητες του ενέματος πρέπει να είναι οι ακόλουθες:

A. Σε υγρή κατάσταση:

α) Να είναι ορθό το ιζώδες του ενέματος ώστε να εφαρμοστεί σε όλα τα κενά και να έχουμε σωστή ομεγενοποίηση της τοιχοποιίας

β) Κατά την διάρκεια μερική αφυδάτωσης στην εφαρμογή να μην μεταβάλλεται η ροή του.

B. Κατά την διάρκεια της πήξης:

α) Να έχει μικρή διατμητική αντοχή για αντίσταση στη βαρύτητα και στις υδραυλικές πιέσεις.

β) Να μην μεταβάλλεται η ομοιογένεια του ενέματος έως την σκλήρυνση του.

γ) Να μην ασκεί μηχανικές τάσεις το ένεμα κατά την διάρκεια της σκλήρυνσής του στην λιθοδομή.

δ) Να αποφευχθεί η συστολή του κατά την αφυδάτωση του.

ε) Η σκλήρυνσή του να μη επηρεάζεται από τη υγρασία της τοιχοποιίας ή την απουσία αέρα.

ζ) Ο χρόνος σκλήρυνσης να είναι εύλογος και αξιόπιστος.

Γ. Μετά τη σκλήρυνση

α) Τα τεχνικά χαρακτηριστικά του (αντοχή) πρέπει να είναι όμοια με το υφιστάμενο κονίαμα.

β) Το μέτρο ελαστικότητας E και ο λόγος Poisson ν πρέπει να είναι συγκρίσιμα με το μέτρο ελαστικότητας των δομικών υλικών τοιχοποιίας.

γ) Πρέπει να υπάρχει σωστή πρόσφυση με τα υπόλοιπα στοιχεία της τοιχοποιίας χωρίς να επηρεάζεται από υγρασία, ξηρασία, σκόνη.

δ) Να παραμένει μηχανικά σταθερό στον χρόνο.

ε) Να μην παρουσιάζει μεταβολές στην δομή του λόγω παρουσίας υγρασίας που είναι σύνηθες.

ζ) Το πορώδες θα πρέπει να είναι τέτοιο ώστε επιτρέπει την κυκλοφορία της υγρασίας.

η) Το υλικό σύνθεσης του προφανώς είναι απαλλαγμένο από διαλυτά άλατα, ώστε να μην έχουμε εμφάνιση εξ ανθίσεων αλάτων.

Αρμολογήματα

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στην τοιχοποιία που επιβάλλεται η αφαίρεση των αρμολογημάτων πρέπει να αφαιρεθεί και να σφραγιστεί με συμβατό κονίαμα. Το κονίαμα θα πρέπει να έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- α) Να είναι αρκετά λεπτό για να διεισδύει στα κενά.
- β) Ελάχιστη διατμητική αντοχή σε εύλογο χρονικό διάστημα για να αντιστέκεται στις δυνάμεις που προσπαθούν να μετακινήσουν το κονίαμα.
- δ) Να αποφεύγεται η συρρίκνωση κατά την ξήρανση για την αποφυγή σχηματισμού μικρορωγατώσεων με αποτέλεσμα μείωση την μηχανικής του αντοχής αλλά και στην μεταβολή της θερμοκρασίας ενδεχόμενο ολικής αποκόλλησης.
- ε) Να αποτρέπεται η απώλεια υγρασίας με την προσθήκη ειδικών προσμικτών.

Τα συνδετικά κονιάματα που προτείνονται για αρμολόγηση, ενέματα συνήθως είναι τριμερή ή τετραμερή περιλαμβάνουν υδραυλική άσβεστο, θειούχο χώμα, ποταμίσιον άμμο και ίνες ανάλογα με τις ανάγκες. Τα υλικά αποκατάστασης θα πρέπει να είναι συμβατά με τη μικροδομή και τις μηχανικές ιδιότητες της υφιστάμενης τοιχοποιίας.

Η ακριβής σύνθεση του κονιάματος θα πρέπει να καθορίζεται από τις αρμόδιο φορέα με βάση τα αποτελέσματα της εργαστηριακής ανάλυσης δειγμάτων του κονιάματος. Σκοπός της δειγματοληψίας είναι ο προσδιορισμός της δομής, της σύνθεσης και της αντοχής του παλαιού δομικού υλικού για το σχεδιασμό και την αξιολόγηση της σύνθεσης του νέου κονιάματος (διαχωρισμός κονιάματος και συνδετικού υλικού, διαλογή αδρανών, διαβάθμιση αδρανών απαλλαγμένα από διαλυτά άλατα, ακριβής προσδιορισμός του πορώδους του κονιάματος.

Το κονίαμα θα εφαρμόζεται σε δύο φάσεις :

Πρώτα γεμίζονται τα κενά με το χέρι και το κονίαμα πιέζεται για να εισχωρήσει όσο το δυνατόν βαθύτερα στην τοιχοποιία. Σε αυτό το στάδιο μπορούν να χρησιμοποιηθούν σακκοδέκτες με ειδικά ακροφύσια ή ειδικές πρέσες κονιάματος.

Χωρίσματα

Προτείνεται η καθαίρεση όλων των μεταγενέστερων προσθηκών όπου έγιναν για τις ανάγκες της εφορείας αρχαιοτήτων εσωτερικές τοιχοποιίες και εξωτερικές προσθήκες. Στα σχέδια αποκατάστασης φαίνεται εμφανώς η αρχική μορφή του κτηρίου καθώς και στη επανάχρηση του θα χρησιμοποιηθούν ελαφριές κατασκευές ώστε να μην νοθεύουν την αρχική του μορφή.

Υπέρθυρα

Όλα τα ανοίγματα του κτηρίου, παραμένουν στις αρχικές τους διαστάσεις, καθώς εξυπηρετούν και προσβάσεις ΑΜΕΑ. Θα αντικατασταθούν τα μεταλλικά κουφώματα όμοια με τα αυθεντικά.

Δάπεδα

Το υφιστάμενο δάπεδο για το λιθόκτιστο κτήριο σήμερα από άοπλο σκυρόδεμα και για το κτήριο που είναι φούρνοι επίσης είναι άοπλο σκυρόδεμα το οποίο παρουσιάζει ανισοσταθμίες και ρηγματώσεις. Στο λιθόκτιστο προτείνεται να κατασκευαστεί ξύλινο δάπεδο και στα αρτοποιεία επισκευαστεί το βιομηχανικό είναι και το αυθεντικό.

Επιχρίσματα χρωματισμοί

Οι εξωτερικές όψεις του λιθόκτιστου κτηρίου θα παραμείνουν ανεπίχριστες, εσωτερικά θα γίνουν διερευνητικές τομές ώστε να αποκαλυφθεί η διαστρωμάτωση με τους αρχικούς χρωματισμούς στο επιχρισμένο εσωτερικό. Το κτήριο των φούρνων θα ακολουθήσει κατόπιν της μουσειογραφικής μελέτης το σύνολο.

Οροφές

Εικόνα 60. Οροφή λιθόκτιστου Κτηρίου τοξοστοιχίες (Πηγή Αλ.Ζουριδάκης)

Οι τετράγωνες ξύλινες κολώνες και οι τοξοστοιχίες κατασκευασμένες από μπαγδατί θα συντηρηθούν. Η οροφή που είναι κατασκευασμένη από τοατμά θα διερευνηθεί για την στατική επάρκεια και θα αποφασισθεί αν θα επισκευαστεί ή θα καθαριρευθεί.

Ομοίως για την οροφή του αρτοποιείου όπου θα διερευνηθεί η κατάσταση του τοατμά όπου σώζεται και θα αποφασιστεί η ολική καθαίρεση ή διατήρηση της και σε σημεία συμπλήρωση - αποκατάσταση.

Εικόνα 61. Οροφή Κτηρίου αρτοποιείου (Πηγή Αλ.Ζουριδάκης)

Ηλεκτρομηχανολογικές εγκαταστάσεις.

Στο κτήριο θα προβλεφθούν οι παρακάτω εγκαταστάσεις:

α)Υδροδότηση από το κεντρικό δίκτυο πόλης. β)Αποχέτευση ακαθάρτων προς τον κεντρικό αγωγό, με την παρεμβολή φρεατίου. γ) Αποχέτευση όμβριων. δ) Τηλεφωνική σύνδεση μέσω υπογείου καλωδίου. ε) Ηλεκτροδότηση, μέσω επίσης υπογείου καλωδίου, ζ) Ενεργητική πυροπροστασία, η) Σύστημα θέρμανσης με fancoil units κλιματισμού-αερισμού η) Εγκατάσταση φωτοβολταϊκών για ενεργειακή επάρκεια.

Περιβάλλον χώρος

Εικόνα 52. Αεροφωτογραφία με πράσινο χρώμα διακρίνονται ελαφριές κατασκευές που τοποθετήσαν για την αναστύλωση του θεάτρου και μπλε κτήρια που προτείνεται να απομακρυνθούν.

Όσο αφορά τον περιβάλλοντα χώρο, προτείνεται να αντιμετωπιστεί συνολικά και να ενοποιηθεί με τους δημόσιους κοινοχρήστους χώρους και με παρεμβάσεις από μια σειρά αντιπροσωπευτικών αντιγράφων από αρχαιότητες μαζί με το Α αρχαίο θέατρο και την Βασιλική του Αγίου Αχιλλείου, το Μπέζεστενι και τα υπόλοιπα μνημεία και νεότερα αξιόλογα κτίσματα του λόφους ένα υπαίθριο διαχρονικό μουσείο όπου θα λειτουργεί συμπληρωματικά με το υφιστάμενο Διαχρονικό μουσείο της πόλης.

Πλησίον των αρτοποιείων στην θέση του παλιού ρολογιού της πόλης, προτείνεται η τοποθέτηση στην αρχική θέση κατασκευής αναπαραγωγής ψηφιακού ολογράμματος όπου με βάση τα ιστορικά στοιχεία που έχουν αναλυθεί στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας θα αναπαράγονται οι μορφές του τις νυχτερινές ώρες συνδέοντας το με την

αρχική του θέση. Όλες οι ελαφρές κατασκευές περιμετρικά των αρτοποιείων θα καθαιρεθούν.

Εικόνα 53. θέση ρολογιού (Πηγή Αλ.Ζουριδάκης)

Πρόταση επανάχρησης

Γενικά:

Πρώτη, κρίσιμη και καθοριστική απόφαση για την επανάχρηση είναι η επιλογή μιας νέας χρήσης συμβατής με την αξία και τον συμβολισμό του ιστορικού κτηρίου, που να απαιτεί τις ελάχιστες δυνατές αρχιτεκτονικές τροποποιήσεις (αναδιατάξεις χώρων ή προσθήκες). Ζητούμενο είναι οι επεμβάσεις στο ιστορικό κέλυφος να μην ξεπερνούν, ποσοτικά και ποιοτικά το όριο θραύσης πέρα από το οποίο η επανάχρηση του δεν θα είχε νόημα, αν ήταν να κερδηθεί μια χρήση αλλά εν τέλει να χαθεί το κτήριο²⁸. Το ζητούμενο της παρούσας μελέτης και επανάχρησης των στρατιωτικών αρτοποιείων είναι ο επαναπροσδιορισμός της ταυτότητας της πόλης όπως και προαναφέρθηκε και η αλληλεπίδραση με τον με τον «Μύλο του Παππά» που βρίσκεται βόρειο ανατολικά του λόφου σε μικρή απόσταση και το μελλοντικό μουσείο εδαφών στο χώρο του σημερινού ΕΘΙΑΓΕ στην συνοικία του Αβέρωφ. Η επανάχρηση του είναι η δημιουργία διαδραστικού μουσείου άρτου μαζί με ένα μουσείο του λόφου. Η αποκωδικοποίηση του παρελθόντος επιτυγχάνεται με την εφαρμογή ερμηνευτικών δράσεων με παράλληλη επανάχρηση ιστορικών κτηρίων, που στην παρούσα περίπτωση μπορούμε να μιλάμε για μια απόλυτα συμβατή χρήση.

Βασικές αρχές ανάδειξης και επανάχρησης

Η ανάδειξη και αξιοποίηση κτηρίων με ιστορικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον είναι επιβεβλημένη, διατηρεί την ιστορικότητα της πόλης, την πολύτιμη μνήμη και στην παρούσα μελέτη αναδεικνύει τους λόγους της διαχρονικής κατοίκησης του καθόλου τυχαίου τόπου (Απανθρακωμένοι σπόροι δημητριακών (σιτάρι και κριθάρι) καθώς και ορισμένων οσπρίων είναι γνωστά στη Θεσσαλία από το τέλος της 7ης χιλ. π.Χ.)²⁹ Η παρέμβαση αποσκοπεί στη διατήρηση της δομικής επάρκειας των κτηρίων, της αρχιτεκτονικής, ιστορικής και καλλιτεχνικής τους αξίας και της βιωσιμότητας της χρήσης τους.

²⁸N. Σαμαράς «Επανάχρηση Ιστορικών κτηρίων» ΑΔΟΑΠ σ.43

²⁹Τρανταλίδου Κ., Γεωργία, Κτηνοτροφία, Κυνήγι, Αλιεία στο: Γ. Α. Παπαθανασόπουλος (επιμ.) 1996, *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, Ίδρυμα Νικολάου Π. Γουλανδρή, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα, 95-102

Η διαδικασία αποκατάστασης και επανάχρησης απαιτεί μια σε βάθος μελέτη της ταυτότητας του κτηρίου και του τόπου όπου χτίστηκε, καθώς και διερεύνηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει το κτήριο και των αλλαγών που θα επιφέρει η νέα του χρήση στο ίδιο το κτήριο καθώς και στον χώρο που δραστηριοποιείται. Όλο το υλικό που θα συγκεντρωθεί θα οδηγήσει σε μια σειρά προτάσεων. Η διαδικασία αυτή απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή στην παρακολούθηση της υλοποίησης και αυτό διότι οι νέες πληροφορίες που προκύπτουν συχνά απαιτούν αναθεώρηση του σχεδιασμού και των μεθόδων εφαρμογής λόγω ότι έρχονται στο φως νέα ιστορικά δεδομένα κατά την διάρκεια των εργασιών. Γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτό ότι στον λόφο του «Φρουρίου» που αφορά η συγκεκριμένη εργασία οποιαδήποτε νέα εκσκαφή πλησίον η και εντός του κτηρίου θα αλλάξει τα δεδομένα. Οφείλουμε να είμαστε προσεκτικοί στην σύνταξη των μελετών και να έχουμε την δυνατότητα να προσαρμόζουμε την μελέτη σε νέα δεδομένα. Συνεπώς ευέλικτες ελαφριές εργασίες σεβόμενοι την ιστορία του κτηρίου αλλά και του εδάφους του με το πλούσιο παρελθόν του.

Η επαναχρησιμοποίηση των κτηρίων θα πρέπει να πραγματοποιείται σύμφωνα με τις σήμερα γενικά αποδεκτές αρχές που απορρέουν από τον Χάρτη της Βενετίας³⁰, καθώς και λαμβάνοντας υπόψη τις ειδικές συνθήκες και τα δεδομένα κάθε περίπτωσης.

Ειδικότερα, οι βασικές αρχές της παρέμβασης είναι οι εξής:

- α.** Η νέα χρήση θα πρέπει να προσπαθεί να επιφέρει τις λιγότερες δυνατές αλλαγές στο παλιό κτήριο και στα δομικά του στοιχεία (όπου είναι δυνατόν) και στον περιβάλλοντα χώρο του, καταβάλλοντας κάθε δυνατή προσπάθεια για τη διατήρηση των αρχικών στοιχείων (διακοσμητικών ή δομικών) στο μέτρο του δυνατού.
- β.** Θα πρέπει να διατηρείται ο ιστορικός χαρακτήρας του κτηρίου και να αποφεύγονται οι αλλοιώσεις των χαρακτηριστικών. Όλες οι ιστορικές φάσεις του κτηρίου θα πρέπει να γίνονται σεβαστές εφόσον έχουν αξιολογηθεί.
- γ.** Κάθε κτήριο αντανακλά τον χαρακτήρα της περιόδου και της χρήσης για την οποία κατασκευάστηκε. Δεν θα πρέπει να γίνονται μετατροπές (π.χ. προσθήκη ή αφαίρεση μορφολογικών στοιχείων ή αλλαγή της εξωτερικής εμφάνισης) που δίνουν μια λανθασμένη εντύπωση της ιστορικής περιόδου ή του αρχιτεκτονικού ύφους.
- δ.** Εάν τα ιστορικά σημαντικά στοιχεία ενός κτηρίου έχουν υποστεί ζημιές, θα πρέπει να επισκευάζονται, αν είναι δυνατόν, αντί να αντικαθίστανται. Εάν υπάρχει σημαντική φθορά και η αντικατάσταση είναι απαραίτητη, τα νέα υλικά θα πρέπει να είναι πλήρως συμβατά - αντιστρεπτά και όσο το δυνατόν πιο όμοια με τα παλιά υλικά, ώστε να διατηρείται η παλιά υφή και η "εικόνα" του κτηρίου.

³⁰ Ο Χάρτης της Βενετίας για την Αποκατάσταση και Συντήρηση Μνημείων και Μνημειακών Συνόλων (ή Χάρτα της Βενετίας) καταρτίστηκε κατά τη διάρκεια του δευτέρου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων, που πραγματοποιήθηκε στη Βενετία στις 25-31 Μαΐου 1964

- ε. Οι εργασίες αποκατάστασης και επισκευής των κτηρίων θα πρέπει να εκτελούνται από εξειδικευμένο επιστημονικό και τεχνικό προσωπικό με βάση επαληθευμένη και κατάλληλη τεκμηρίωση.
- στ. Η προσθήκη υποστυλωμάτων σε παλιές κατασκευές από φέρουσα τοιχοποιία μπορεί να προκαλέσει σοβαρές ζημιές σε περίπτωση σεισμού λόγω της διαφορετικής σεισμικής συμπεριφοράς των δύο διαφορετικών κατασκευών. Ως εκ τούτου, οι στατικές και δυναμικές αναλύσεις θα πρέπει να μοντελοποιούν όλα τα παλιά και τα νέα υλικά όπου είναι δυνατόν. Οι μανδύες οπλισμένου σκυροδέματος συχνά αλλάζουν τα εξωτερικά και εσωτερικά μορφολογικά χαρακτηριστικά των κτηρίων.
- ζ. Εάν είναι απαραίτητος ο καθαρισμός της επιφάνειας, αυτός θα πρέπει να γίνεται με τη χρήση όσο το δυνατόν πιο ήπιων πιστοποιημένων υλικών και μεθόδων.
- η. Όπου είναι απαραίτητες νέες προσθήκες, να διασφαλίζεται ότι δεν καταστρέφουν τον ιστορικό χαρακτήρα του κτηρίου, είναι εύκολα διακριτές από το παλιό κτήριο, μπορούν να αντιστραφούν και δεν αλλοιώνουν τον χαρακτήρα του παλαιού κτηρίου.
- θ. Οι νέοι χώροι που απαιτούνται για νέες χρήσεις θα πρέπει να σέβονται τα αρχικά χαρακτηριστικά και τα δομικά υλικά του ιστορικού κτηρίου.
- ι. Η επιλογή του τύπου των εγκαταστάσεων θα πρέπει να προσαρμόζεται στο χαρακτήρα του κτηρίου και όχι το αντίθετο.
- κ. Αισθητική αναβάθμιση του κτηρίου και του περιβάλλοντός του.
- λ. Βελτίωση (της ταπεινωμένης) ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας.
- μ. Η πλήρης λειτουργική χρήση του κτηρίου και η επανένταξή του στην αστική ζωή.

Ανάλυση της προτεινόμενης χρήσης

Η θεωρητική βάση για την ανάπτυξη και την ανάλυση των προτεινόμενων περιπτώσεων χρήσης βασίστηκε κυρίως στο διδακτικό υλικό του μαθήματος "Επαναχρησιμοποίηση Ιστορικών Κτηρίων"(2016), που διδάσκει ο καθηγητής Νικόλαος Σαμαράς στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού ερευνητικού προγράμματος "Αρχιτεκτονική και Δομική Αποκατάσταση Ιστορικών Κτηρίων και Συνόλων-Α.Δ.Ο.Α.Π.". (Σαμαράς 2016: 43). Σύμφωνα με όσα έχουν αναφερθεί, παραπάνω, συμπεραίνεται πως το κτήριο των πρώην Στρατιωτικών αρτοποιείων που αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας πτυχιακής εργασίας, έχει μεταξύ άλλων (Σαμαράς 2016: 30):

- α)Ιστορική αξία:** καθώς το κτήριο αποτελεί πηγή πληροφοριών για μια ιστορική περίοδο της πόλης, αλλά και φορέα συλλογικής μνήμης.
- β)Καλλιτεχνική αξία:** καθώς το κτήριο, τοπικό δείγμα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής του στρατού και το παλαιότερο χαρακτηριστικό δείγμα επι τουρκοκρατίας με επί

μέρους στοιχεία του να αποτελούν αυθεντικά τεκμήρια της οικοδομικής τέχνης της εποχής του.

γ) Αισθητική αξία: καθώς το κτήριο, με τη διατήρηση των αυθεντικών αρχιτεκτονικών και ιστορικών στοιχείων του, μετά την αποκατάσταση και ανάδειξή του, αλλά και του άμεσου περιβάλλοντός του, θα συμβάλλει στην αισθητική αναβάθμιση της περιοχής. (παράδειγμα πυριτιδαποθήκη παλιές φυλακές σημερινό μουσείο αντίστασης (Ιουστινιανού 42 Λάρισα) όπου συναντάμε κοινά στοιχεία με το παλαιότερο κτίσμα της εργασίας.)

δ) Αξία τοπόσημου: καθώς η σχέση του κτηρίου με το άμεσο και ευρύτερο περιβάλλον του στον ομφαλό της πόλης, με την δυνατή γειτνίαση του αρχαίου θεάτρου και των υπολοίπων μνημείων της πόλης το αναδεικνύουν σε ένα από τα κτήρια, χαρακτηριστικά τοπόσημα της πόλης δένοντας το με την παραγωγή του κάμπου.

ε) Αξία χρήσης : καθώς το κτήριο έχει τις προϋποθέσεις για μια σύγχρονη χρήση, ώστε να εξυπηρετείται ο στόχος της «ένταξης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στην κοινωνική ζωή» με ταυτόχρονη ανάδειξη των σιτηρών και τα παράγωγα του τον άρτο. Όπως ορίζει η Διακήρυξη του Άμστερνταμ για την Ευρωπαϊκή Αρχιτεκτονική Κληρονομιά, 1975, σύμφωνα με την οποία, επίσης: “Η αξιολόγηση για τη διατήρηση των κτηρίων δεν πρέπει να γίνεται με βάση μόνο την πολιτιστική τους αξία αλλά και την αξία χρήσης τους” καθώς “τα κοινωνικά προβλήματα της ολοκληρωμένης διατήρησης μπορούν να τεθούν σωστά μόνο με την ταυτόχρονη αναφορά και στις δυο αυτές κλίμακες αξιών” (Σαμαράς 2016: 31).

Όμως το εγχείρημα της Επανάχρησης των Ιστορικών Κτηρίων αναδεικνύει επίσης την υποχρέωση που πηγάζει από τον ίδια διακήρυξη και απαιτεί ισορροπία ανάμεσα «στις δυο αυτές κλίμακες αξιών» (πολιτιστικής και χρήσης), όσον αφορά την κοινωνική διάσταση της ολοκληρωμένης διατήρησης (Σαμαράς 2016: 44). Η επιλογή, λοιπόν, της νέας χρήσης του «Πρώην στρατιωτικού αρτοποιείου» ως «δια δραστικό μουσείο άρτου και μουσείο του λόφου» γίνεται με κριτήρια αρχιτεκτονικά, πολεοδομικά, κοινωνικά, οικονομικά (Σαμαράς 2016: 44-46), τα οποία είναι :

α. Αρχιτεκτονικά:

Τα τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά του κτηρίου ως δείγμα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής του στρατού των αρχών του 20ου αιώνα παράλληλα με το παλαιότερο πετρόχτιστο κτήριο άρχων του 19^{ου} όπου διατηρούνται τα αυθεντικά στοιχεία στις όψεις εναρμονίζεται με τον περιβάλλοντα χώρο από άποψη κλίμακας. Η τοποθεσία στο κέντρο της πόλης παρέχει άμεση προσβασιμότητα για άτομα με αναπηρία. Η Διασφάλιση της αντοχής του δομικού του συστήματος επιτυγχάνεται μετά από κατάλληλες επιθεωρήσεις και προτεινόμενες επεμβάσεις και ενισχύσεις.

β. Πολεοδομικά:

Η θέση του κτηρίου στο κέντρο του πολεοδομικού ιστού, η γειτνίαση με τις σημαντικότερες αρχαιότητες της πόλης μέσα στον εμπορικό ιστό της πόλης και η εγγύτητα με άλλα σημαντικά κτήρια εξυπηρετήσεις όπως ξενοδοχεία, εστιατόρια κ.α. οι απολύτως συμβατές χρήσεις του άμεσου περιβάλλοντος, δεδομένου ότι η περιοχή έχει χρήσεις κατοικιών που ευνοούν τη συνύπαρξη με την προτεινόμενη χρήση του μουσείου. Ο κυκλοφοριακός φόρτος, χώροι στάθμευσης τουριστικών λεωφορείων και ΙΧ οχημάτων, είναι ένα πρόβλημα του κέντρου της πόλης που πιθανότατα θα αντιμετωπιστεί μαζί με τον ΣΒΑΚ όπου είναι σε εξέλιξη. Το κτήριο βρίσκεται στην πιο κεντρική περιοχή της πόλης και εντοπίζεται πολύ εύκολα .

γ. Κοινωνικά:

Αποτελεί μια πραγματικά καλή ευκαιρία για να επαναπροσδιορίσει την ταυτότητα η πόλη της Λάρισας να αναδείξει την πλούσια ιστορία της να γνωρίσουν οι κάτοικοι τους τον ιστορικό πλούτο και να το εκμεταλλευτεί συνολικά η πόλη, τουριστικά και εμπορικά με περεταίρω προώθηση τοπικών προϊόντων με στόχο την τόνωση της τοπικής οικονομίας μέσα από τον πρωτογενή τομέα.

δ. Οικονομικά:

Η σκοπιμότητα της συμπερίληψης αυτής της χρήσης από την άποψη του σχετικά λογικού κόστους επένδυσης και της δυνατότητας χρηματοδότησης από τα σχετικά ευρωπαϊκά ταμεία το σχετικά μικρό κόστος των αναγκαίων λειτουργικών αλλαγών στο ιστορικό κτήριο η εισροή χρημάτων από τους τουρίστες, λόγω της εισροής χρημάτων από του επισκέπτες που θα έχουν την δυνατότητα να φτιάχνουν ψωμί. Επιπλέον, καθώς το κτήριο θα ανήκει στο Υπουργείο Πολιτισμού, η κυριότητα είναι επίσης σαφής και οι προτάσεις αποκατάστασης μπορούν να υλοποιηθούν στο πλαίσιο της υφιστάμενης προστασίας, της κατάστασης του κτηρίου και της χρήσης γης. Χρηματοδότηση είναι επίσης διαθέσιμη μέσω των προγραμμάτων ΕΣΠΑ.

Η δημιουργία δυο μουσείων

Στο παλαιότερο πέτρινο κτήριο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία ενός ψηφιακού μουσείου του λόφου, όπου η τεχνολογία και η τέχνη συγχωνεύονται, εισάγοντας τους επισκέπτες όλων των ηλικιών στον λόφο και την ιστορία του. Οι επισκέπτες μπορούν να χρησιμοποιήσουν ένα ευρύ φάσμα ηλεκτρονικών συστημάτων ψηφιακής προβολής, συμπεριλαμβανομένων οθονών TFT, οθονών αφής, δίγλωσσων πινάκων με ενσωματωμένες έγχρωμες διαφάνειες με οπίσθιο φωτισμό (Duratrans), και ολογραμμaticές απεικονίσεις από στοιχεία του λόφου που δεν υπάρχουν σήμερα (έχουν συμπεριληφθεί όλα τα στοιχεία στην παρούσα εργασία) καθώς και με την βοήθεια συστημάτων αλληλεπίδρασης κατά την περιήγηση στο μουσείο και τη συμμετοχή σε σχετικές δραστηριότητες. Τα πιο σύγχρονα ψηφιακά μέσα και εφαρμογές αξιοποιούνται με ενδεδειγμένο και πολύ επίπεδο τρόπο.

Μια απλή επίσκεψη μετατρέπεται σε μια βιωματική εμπειρία απόλαυσης και γνώσης. Με τη δημιουργία του Μουσείου στο λόφο, στοχεύουμε στην επανασύνδεση του παρελθόντος, να ενημερώσουμε και να εκπαιδεύσουμε το κοινό για διαφορετικές ιστορικές περιόδους και να ορίσουμε νέα ορόσημα που συμβάλλουν στην εικόνα της πόλης.

Οι στόχοι είναι οι εξής:

- Να δώσουμε την ευκαιρία να κατανοήσουμε την ιδιαίτερη και καθόλου τυχαία θέση της πόλης.
- Να δοθούν απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά με την πόλη και την ιστορία της.
- Να εγείρει νέα ερωτήματα και προβληματισμούς σχετικά με την προέλευση και τη μελλοντική ανάπτυξη της πόλης ώστε να επιστεφθεί η επανασύνδεση με τον πρωτόγεννη της τομέα.
- Παροχή μιας νέας πλατφόρμας για συζήτηση, έκφραση και ανταλλαγή ιδεών.
- Να αποτελέσει χώρο για ερευνητικά έργα και συνεργασίες, συνδέοντας όλα τα σημαντικά μνημεία του λόφου.

Το αποτέλεσμα θα είναι ένα σχετικά μικρό ψηφιακό μουσείο με μεγάλη διαδρομή, με ιστορικούς σταθμούς τοπόσημα του λόφου και ανάλυση με βάση τα ιστορικά στοιχεία. Βασικοί ιστορικοί σταθμοί θα είναι τα Αρχαιολογικά στοιχεία του λόφου με βάση τις πρώτες ανασκαφές που έχουμε στην βάση του λόφου όπου μαρτυρείται η κατοίκηση από την μέση εποχή χαλκού και στην συνέχεια με τις ανθρωπογενείς αποθέσεις έχουμε την δημιουργία του λόφου, με την Ελληνιστική φάση (Α' Αρχαίο θέατρο) Βυζαντινή φάση (Βυζαντινή αγίου Αχιλλείου) Οθωμανική φάση (Μπεζεστένι λουτρά ρολόι) και το σήμερα και φυσικά το ποτάμι ο Πηνειός.

Στο δεύτερο κτίσμα που φέρει και τους στρατιωτικούς φούρνους θα δημιουργηθεί ένα **διαδραστικό μουσείο άρτου** που θα λειτουργεί συμπληρωματικά με το μουσείο

σιτηρών και εφόσον στο μέλλον στην περιοχή του ΕΘΙΑΓΕ γίνει και το μουσείο εδαφών θα υπάρχει μια ολοκληρωμένη ενότητα αφήγησης στην πόλη που αφορά νερό
« Πηνεϊός , χώμα , σιτηρά , αλεύρι, άρτος.»

Βιβλιογραφία

- Φαρμακίδης Επαμεινώνδας Γ., «Η Λάρισα, Τοπογραφική και ιστορική μελέτη», Εκδόσεις του βιβλιοπωλείου Γνώση, Λάρισα 2001.
- Τζιφάλιας Α., "Δεκαπέντε χρόνια ανασκαφών στην Αρχαία Λάρισα" στο Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου: *La Thessalie*", Λυών 1990, 176 κ.ε.
- 7η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, «Λάρισας Το Μπεζεστένι και οι αγορές της Λάρισας από τα αρχαία εως τα νεώτερα χρόνια», Λάρισα, 2001.
- Θ. Αξενίδης, «Η Πελασγίς Λάρισα και η αρχαία Θεσσαλία», Αθήνα , τεύχος Α', 1947
- Ζιάζιας Γ., «Αναζητώντας τη χαμένη Λάρισα», Λάρισα, 1994.
- Παλιούγκας Θεόδωρος, «Η Λάρισα κατά την Τουρκοκρατία (1423-1881)», Τόμος Α' , Εκδόσεις Δήμου Λάρισας, 1996.
- Δήμος Λάρισας, "Λάρισα: Παρελθόν και Μέλλον", Πρακτικά του Α' Ιστορικού - Αρχαιολογικού Συμποσίου (Λάρισα 26-28 Απριλίου 1985), Λάρισα 1985.
- Ν. Σαμαράς «Επανάχρηση Ιστορικών κτηρίων» ΑΔΟΑΠ Σημειώσεις μαθήματος ΠΜΣ «Αρχιτεκτονική και δομοστατική αποκατάσταση συνόλων» Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, 2018.
- Ν. Σαμαράς «Ανάπλαση και αναβίωση Ιστορικών κέντρων» 1 ΤΕΙ Θεσσαλίας 2015.
- «Ο ΑΡΤΟΣ ΗΜΩΝ» - ΑΠΟ ΤΟ ΣΤΑΡΙ ΣΤΟ ΨΩΜΙ Πολιτιστικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ 1992 .
- Σιτάρι Αλεύρι ψωμί παράδοσή και εκσυγχρονισμός Γουργιώτη Λένα 1999 .
- Άτλας προϊστορικών οικισμών της ανατολικής Θεσσαλικής πεδιάδας Γαλλής Κωνσταντίνος 1992.
- Νικόλαος Παπαθεδώρου Ιχνηλατώντας την Παλιά πόλη -Γ 2016.
- Παλιούγκας Θεόδωρος, Η Θεσσαλία στο οδοιπορικό του περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπή (1668), Λάρισα (2001).

Μελέτες

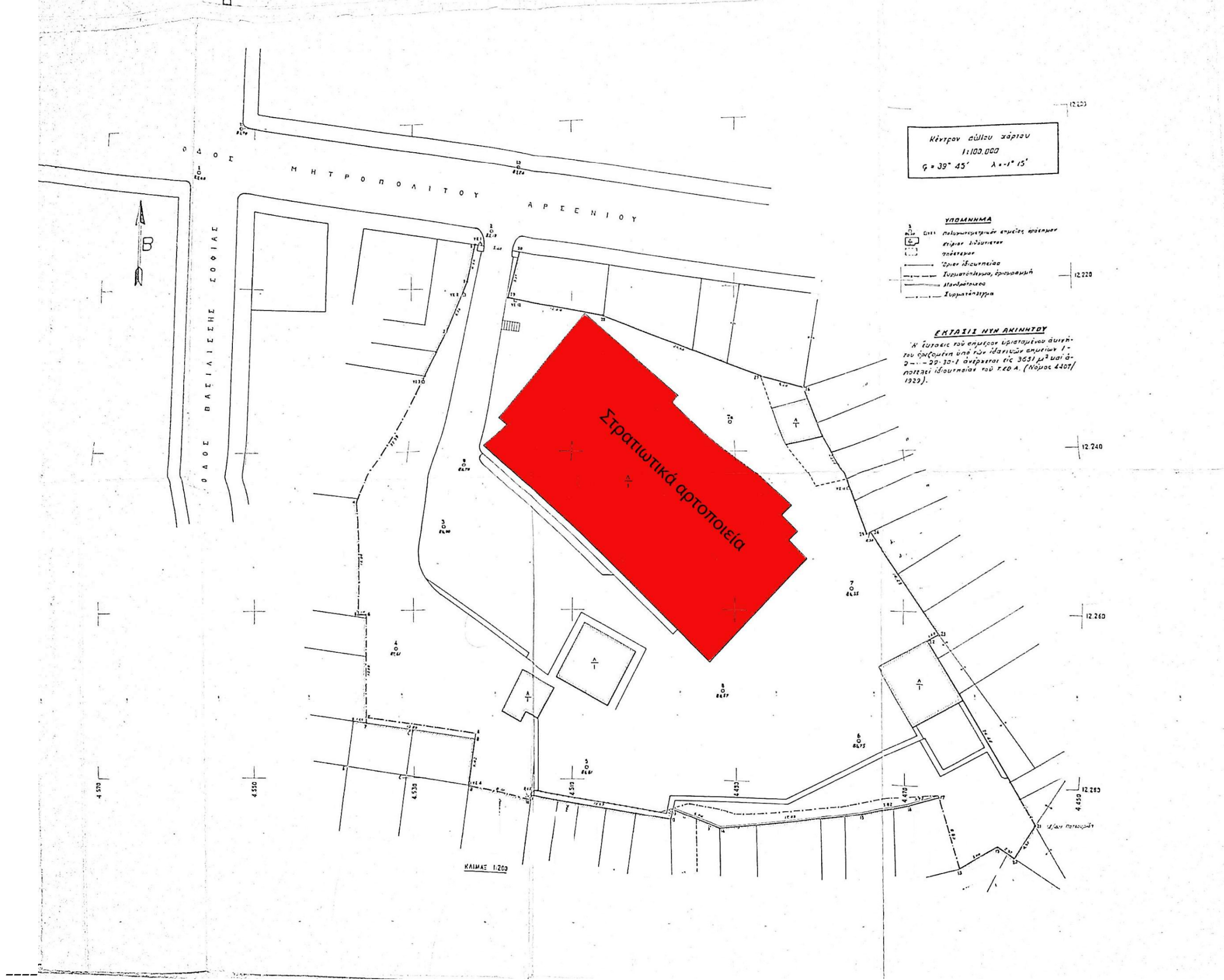
- Ιωαννίδης Γ., Μαλέκα Αικ., Μπουρονίκος Ι., Ντεούδης Β., Παρασκευάς Θ., Τσιτώτα Ευρ., «Σύνταξη και καταγραφή γενικών αρχών και στόχων της επικείμενης ανάπλασης του Φρουρίου Λάρισας και της ευρύτερης περιοχής τους», Τ.Ε.Ε., Τμ. Κεντρο Δυτ. Θεσσαλίας, Λάρισα, 1996.
- Πάλλας Κ., Νότη Π., Παπαδόπουλος Ν., Σταθακοπούλου Ειρ., Λιόκου Ε., Μαυραγάνη Π., «Καταγραφή προβλημάτων και πρόταση αναβάθμισης των συνοικιών: Νότιος Αγ. Αθανάσιος-Αγ. Αχίλλειος-Αγ. Νικόλαος», Τ.Ε.Ε. Τμ. Κεντρ. Δυτ. Θεσσαλίας, Λάρισα, 1998.
- Επιστημονική Έκδοση Τ.Ε.Ε., «Τεχνικά Χρονικά», Τόμος 14, Τεύχος 1, Ιανουάριος-Μάρτιος 1994.
- Τ.Ε.Ε, Τμήμα Κεντρικής και Δυτικής Θεσσαλίας, "Αποκάλυψη του αρχαίου Θεάτρου Λάρισας", Λάρισα, 2001.
- Χ. Καλογιάννη, «Διατύπωση προτάσεων για τη μελέτη και κατασκευή του Συμβόλου της πόλης σε αντικατάσταση του παλιού ρολογιού», Τ.Ε.Ε, Τμήμα Κεντρικής και Δυτικής Θεσσαλίας, 1998.

- Δήμος Λαρισαίων, Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών, «Βιοκλιματική Ανάπλαση τμήματος ιστορικό κέντρου Λάρισας», Έκθεση τεκμηρίωσης του ολοκληρωμένου και λειτουργικού χαρακτήρα της παρέμβασης, 2012.
- Ιακωβάκης Κ., Κακκάβα Ε., Λαγός Κ., Μπασδάνης Β., Νικολαΐδου Μ., Παρασκευάς Ν., «Διερεύνηση και καθορισμός θέσεων στάθμευσης στο Δήμο Λάρισας», Τ.Ε.Ε, Τμήμα Κεντρικής και Δυτικής Θεσσαλίας, Λάρισα, 2004.
- Αρχαίο Θέατρο Λάρισας | Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού | Επιστημονική Επιτροπή ISBN 978-618-81544-0-7 . _
- Λάρισα _Σύνταξη και καταγραφή γενικών αρχών και στόχων της επικείμενης ανάπλασης του Φρουρίου Λάρισας και της ευρύτερης περιοχής τους Ιωαννίδης, Μαλέκα, Μπουρονίκος, Ντεούδης, Παρασκευάς, Τσιτώτα | Τ.Ε.Ε.
- Ερευνητική Διπλωματική Εργασία: Η εξέλιξη του λόφου του Φρουρίου στη Λάρισα | Φοιτήτρια Ανθή Μάτσκα | Επιβλέπων Καθηγητής: Νομικός Μιχαήλ | Ιούνιος 2012 | Σχολή Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ.
- Λόφος του Φρουρίου στη Λάρισα: Επεμβάσεις στο Δημόσιο χώρο-Ενεργοποίηση της Περιοχής | Φοιτητές: Ηλιόπουλος Εμμανουήλ, Κούρτη Μαρία | Επιβλέποντες: Παπαδόπουλος Σπύρος, φιλιππιτζής Δημήτρης | Οκτώβριος 2009 | Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
- Συμβολή στην τοπογραφία και αρχαιολογία της Πελασγίδος Λάρισας Παλιούγκας, Θεόδωρος 2018.
- Παπαθεοδώρου Νικόλαος, Το ρολόι της Λάρισας. Ιστορική διαδρομή, εφ. "Ελευθερία", Λάρισα, φύλλο της 17ης Σεπτεμβρίου 2014.
- Καλογιάννης Βάσος, Η χρυσή Βίβλος του Δήμου Λαρίσης. Από την μακραίωνη ιστορία της Θεσσαλικής πρωτεύουσής, Λάρισα (1963) σελ.221. Από τα Πρακτικά της συνεδρίασης του Δημοτικού Συμβουλίου της 27ης Ιανουαρίου 1923.

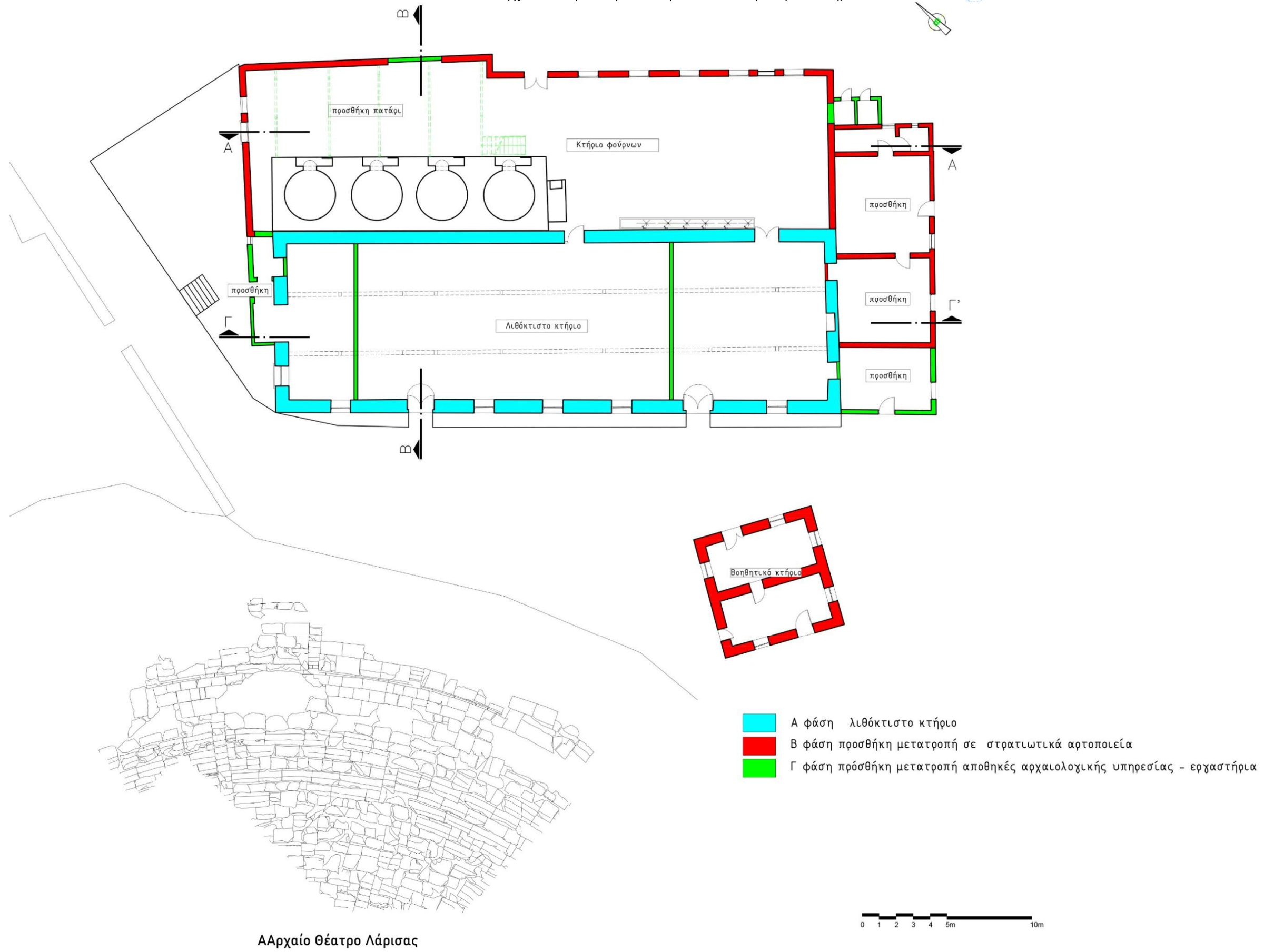
Διαδικτυακές σελίδες

- <https://museumbrotundkunst.de/en/museum>
- <https://mouseio-psomiou.com/>
- <https://breadmuseum.gr/>
- <https://www.ilmb.gr/to-mouseio>
- <https://www.loulismuseum.gr/>
- <https://www.larissa-culturestories.gr/el/mnimeia>

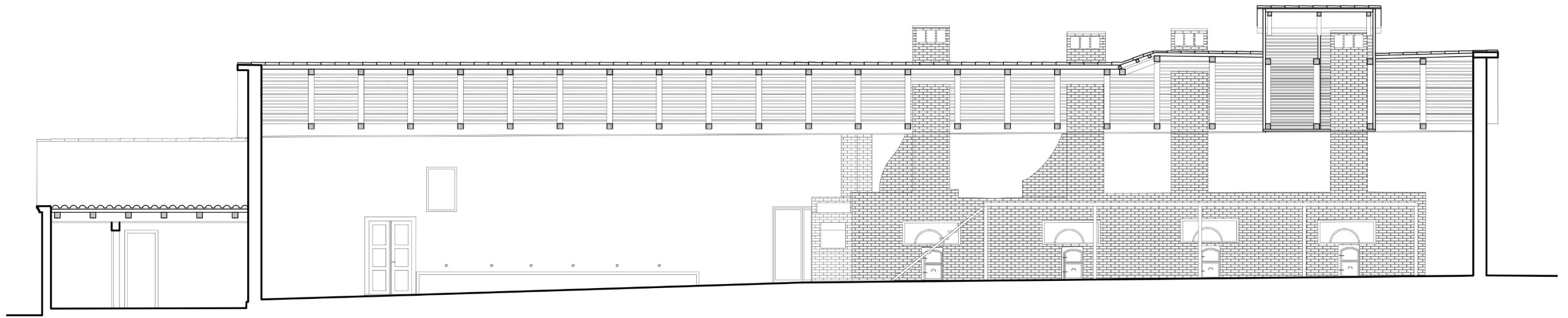
Παράρτημα σχεδίων

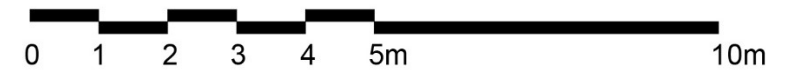
Τοπογραφική αποτύπωση δεκαετία 1970 αρχείο ΕΦΑΛ Λάρισσας

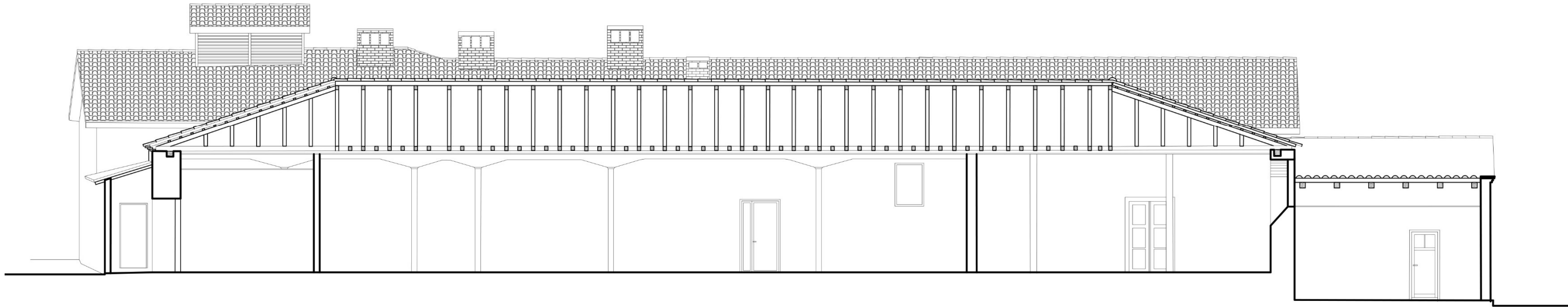

Γενική κάτοψη υφιστάμενη κατάσταση και φάσεις κατασκευής .

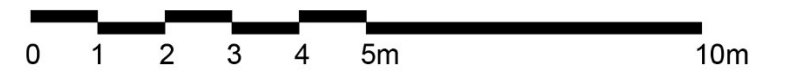

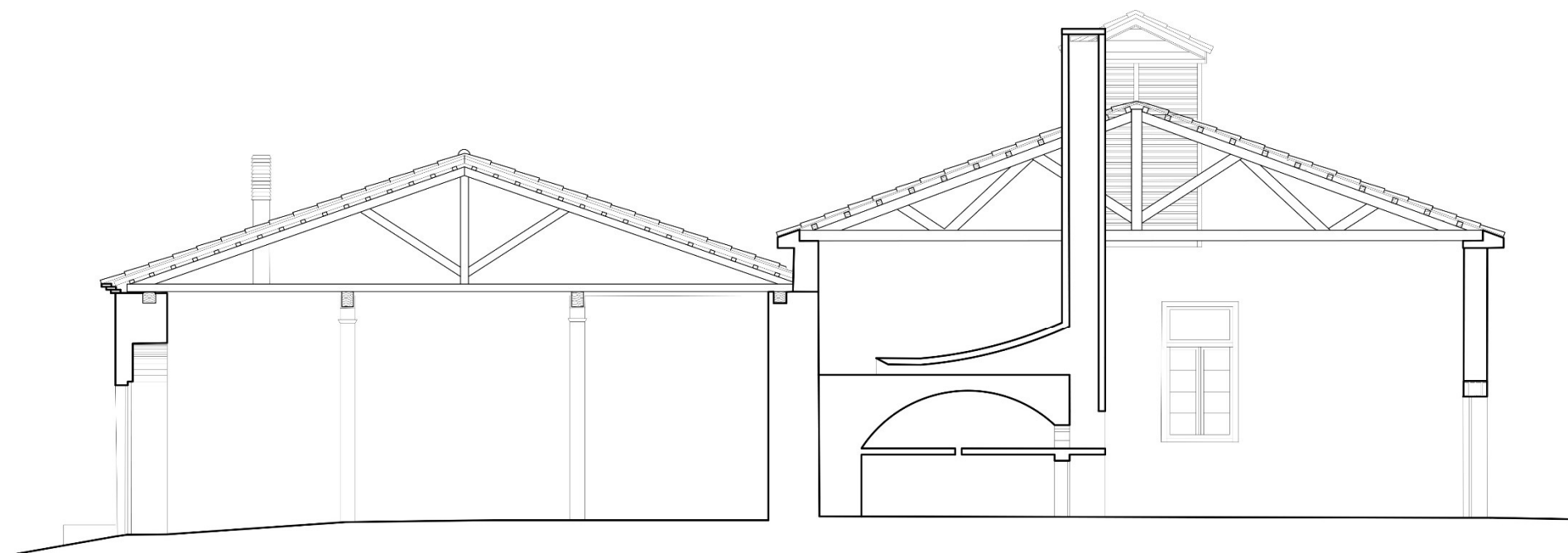
τομή Α-Α'

τομή Γ-Γ'

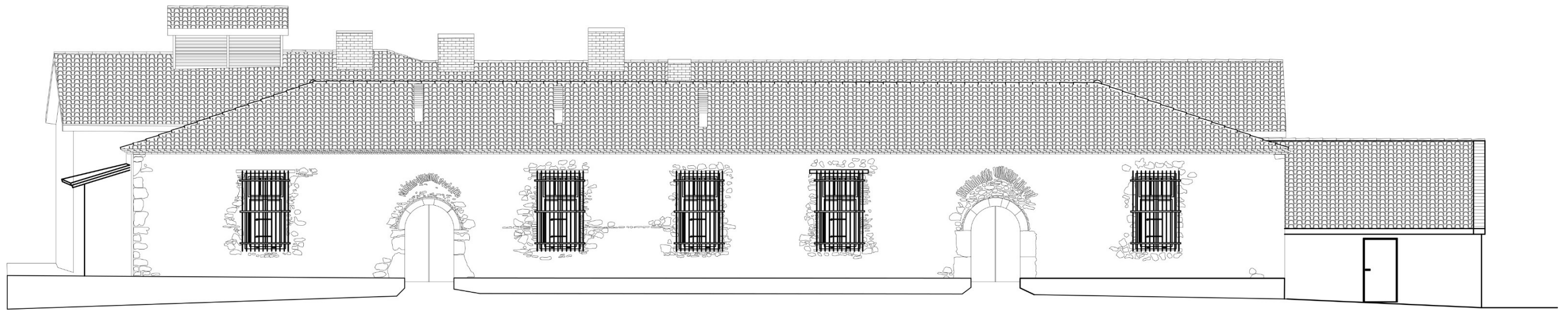

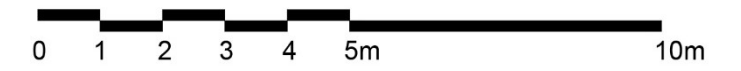
τομή Β-Β'

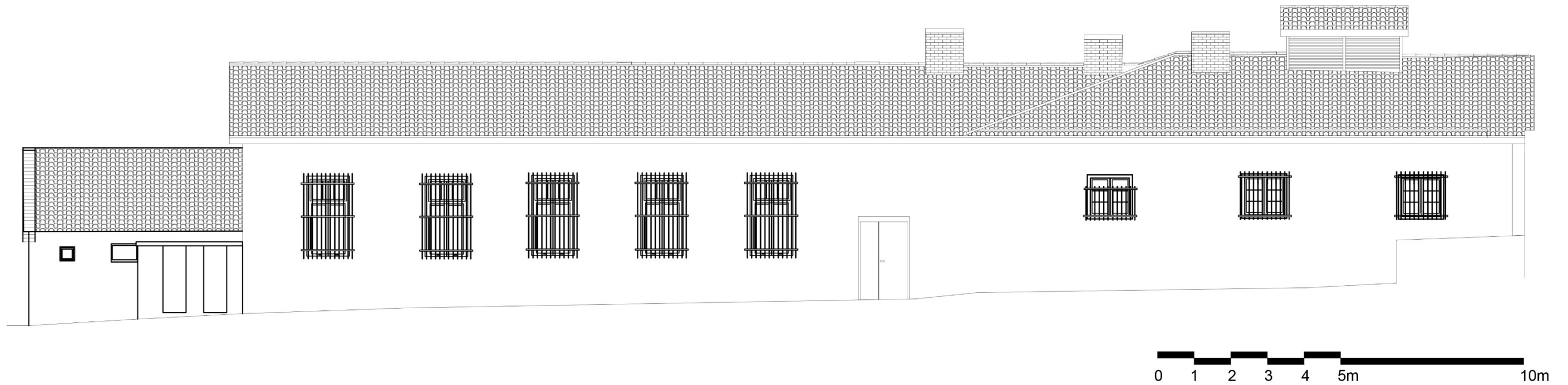

Τομές υφιστάμενη κατάσταση

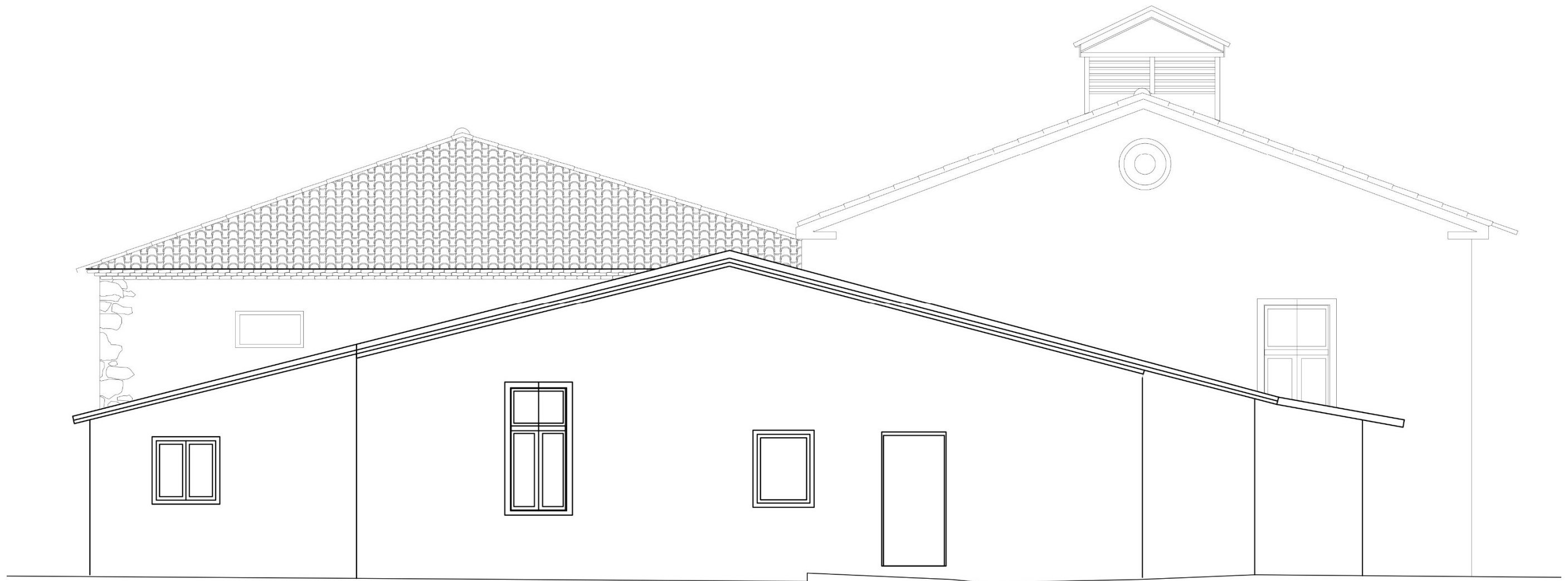

νοτιοδυτική όψη

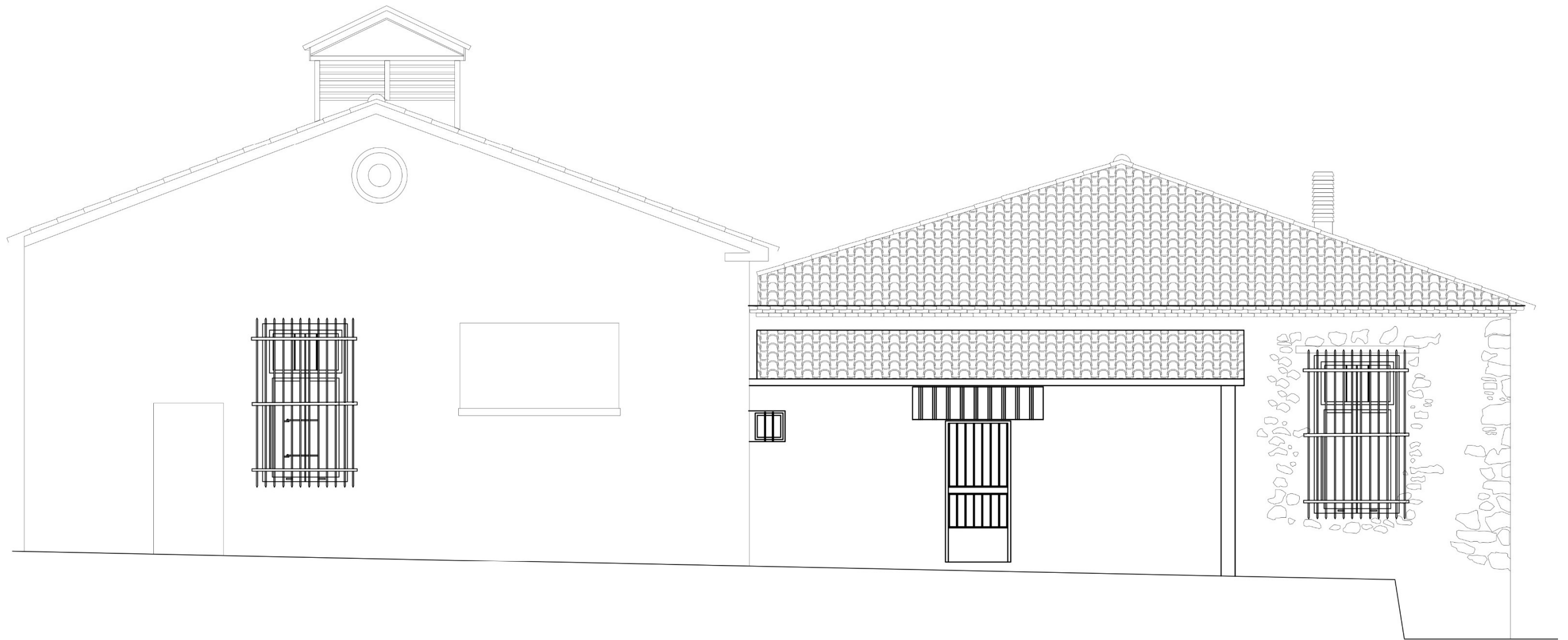

βορειοανατολική όψη

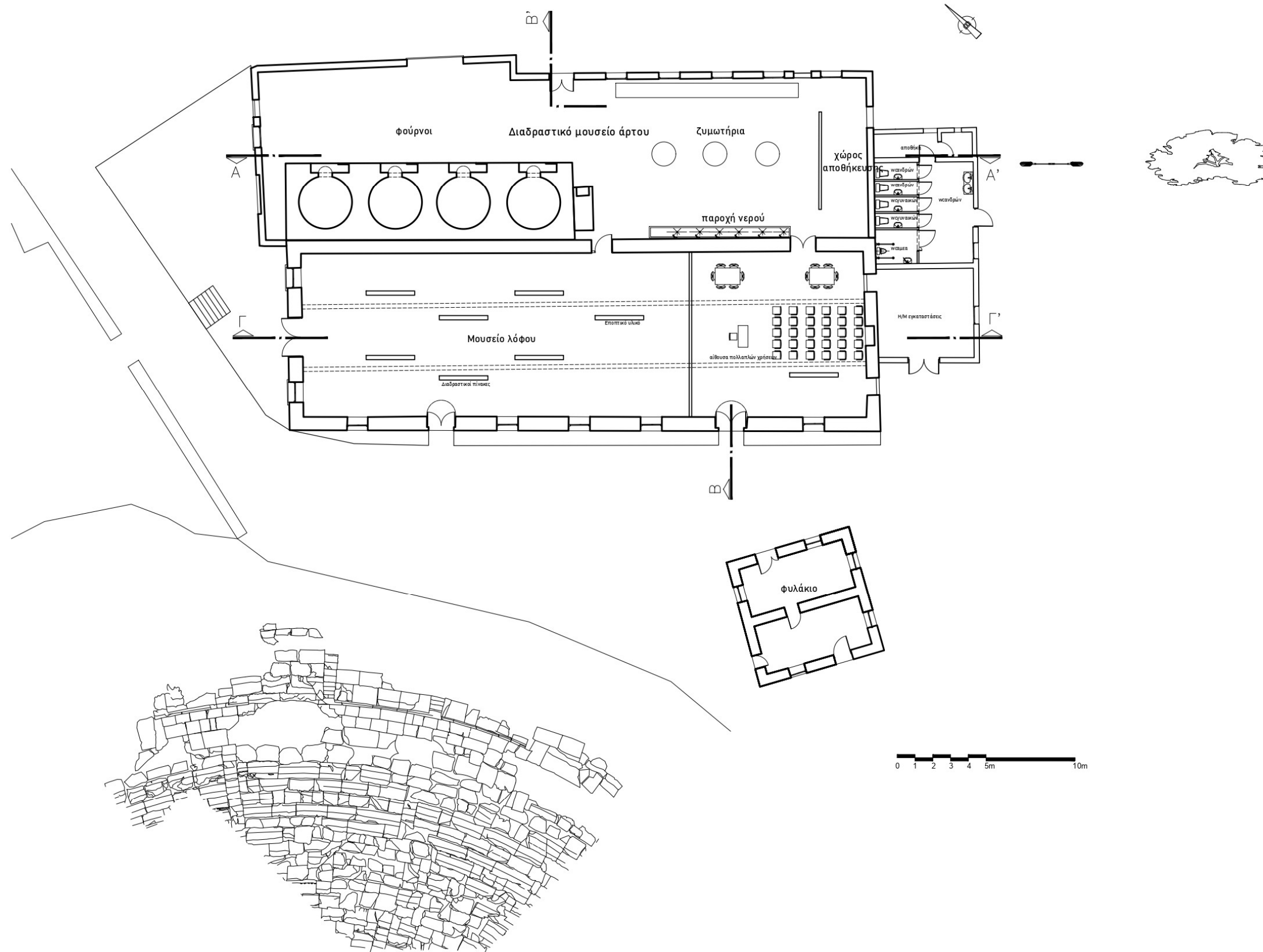

νοτιοανατολική όψη

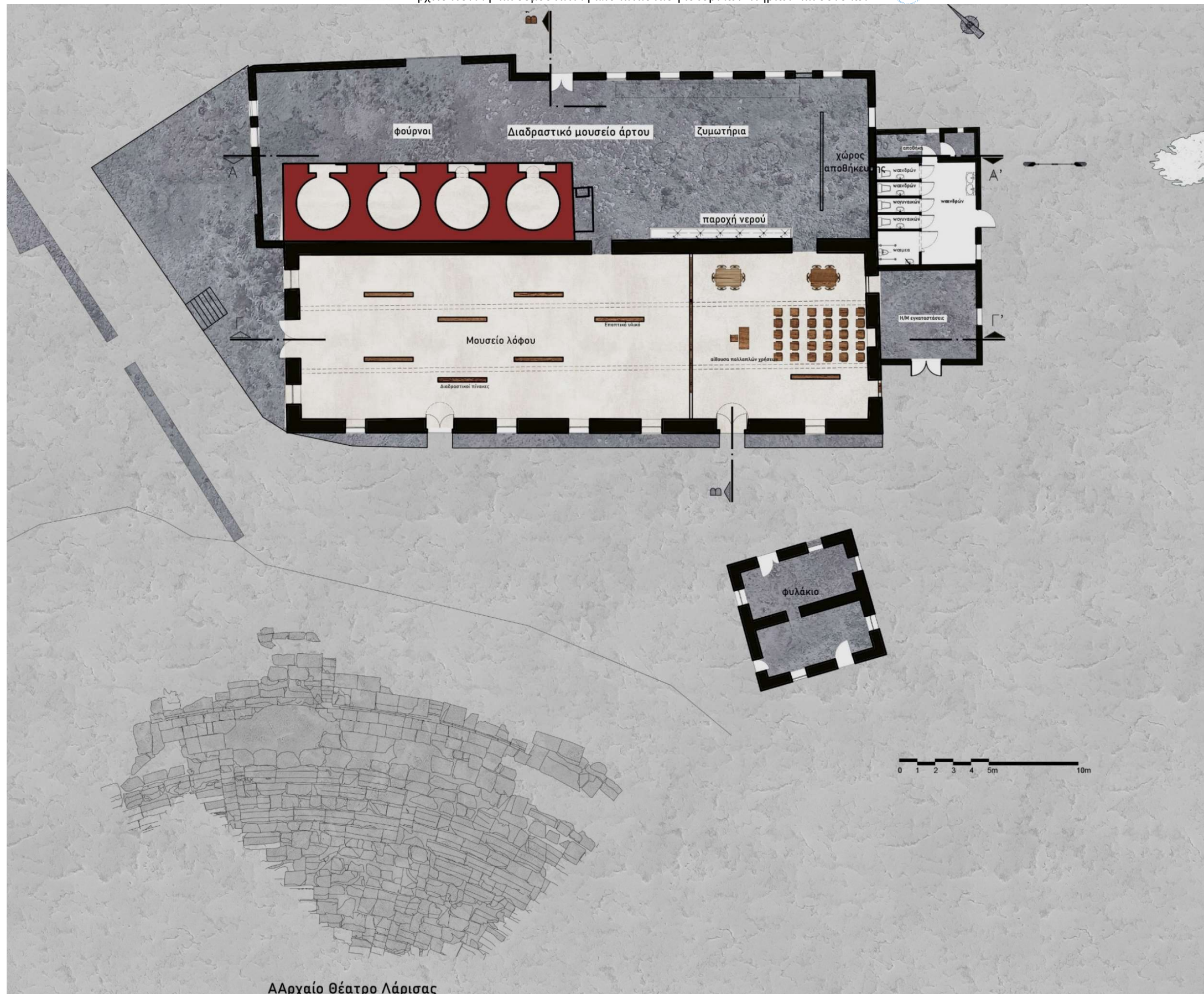

βορειοδυτική όψη

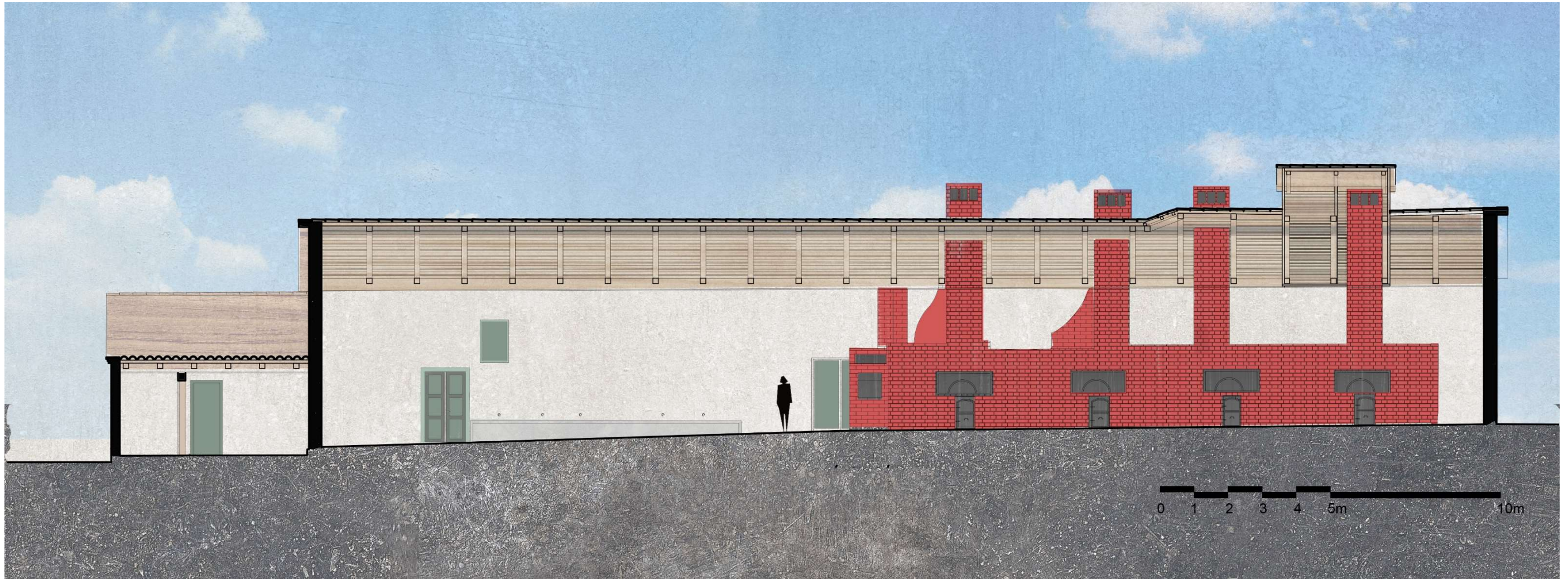

Αρχαίο Θέατρο Λάρισας

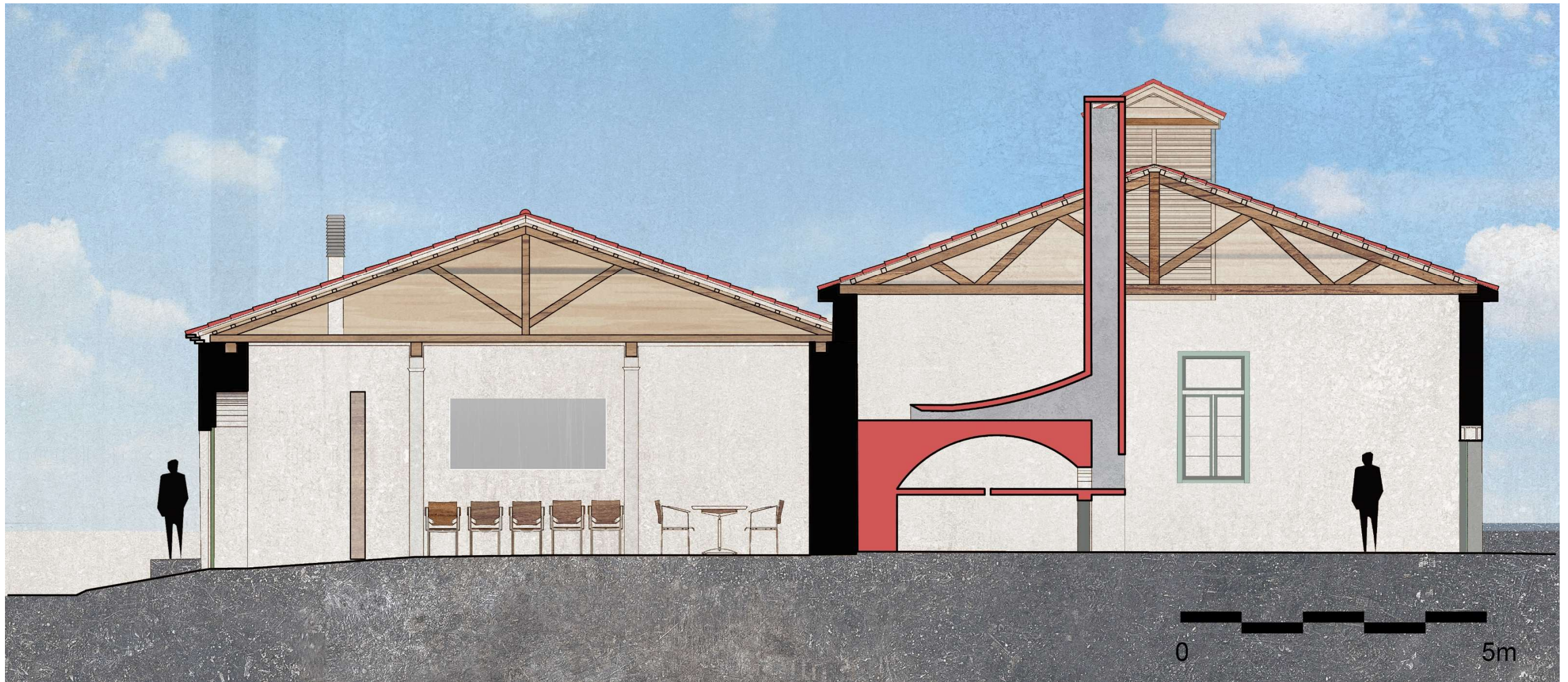
Κάτοψη πρόταση αποκατάστασης μουσείο λόφου - διαδραστικό μουσείο άρτου

Γένικη κάτοψη αποκατάσταση

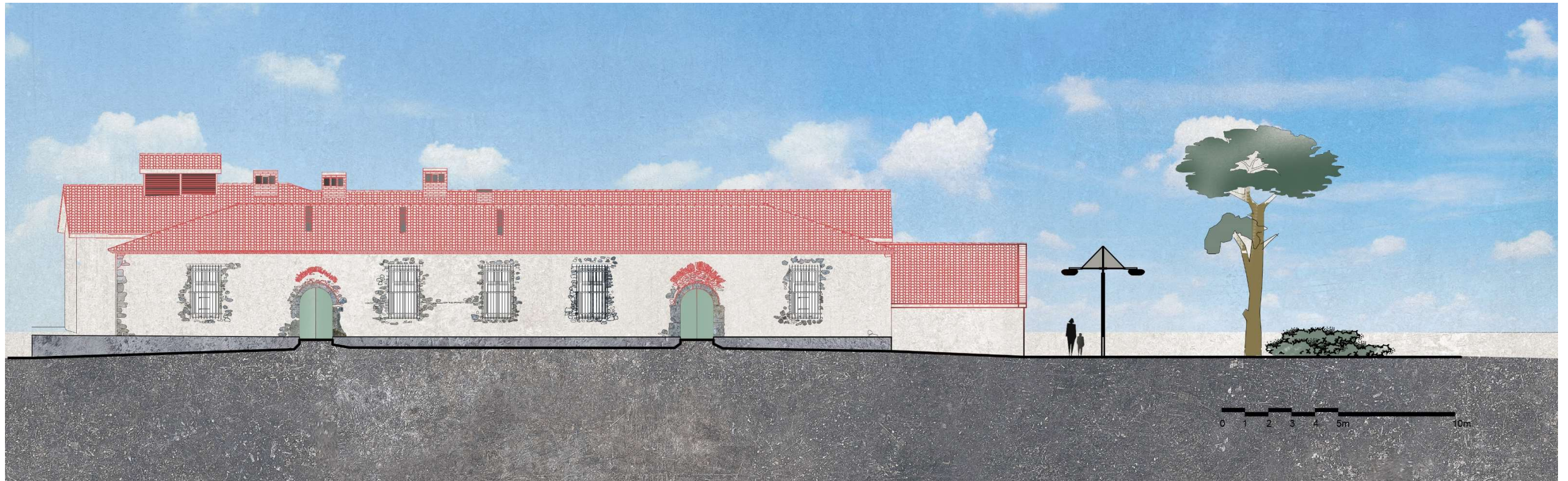
Τομή α-α αποκατάσταση

Τομή β-β αποκατάσταση

Τομή γ-γ αποκατάσταση

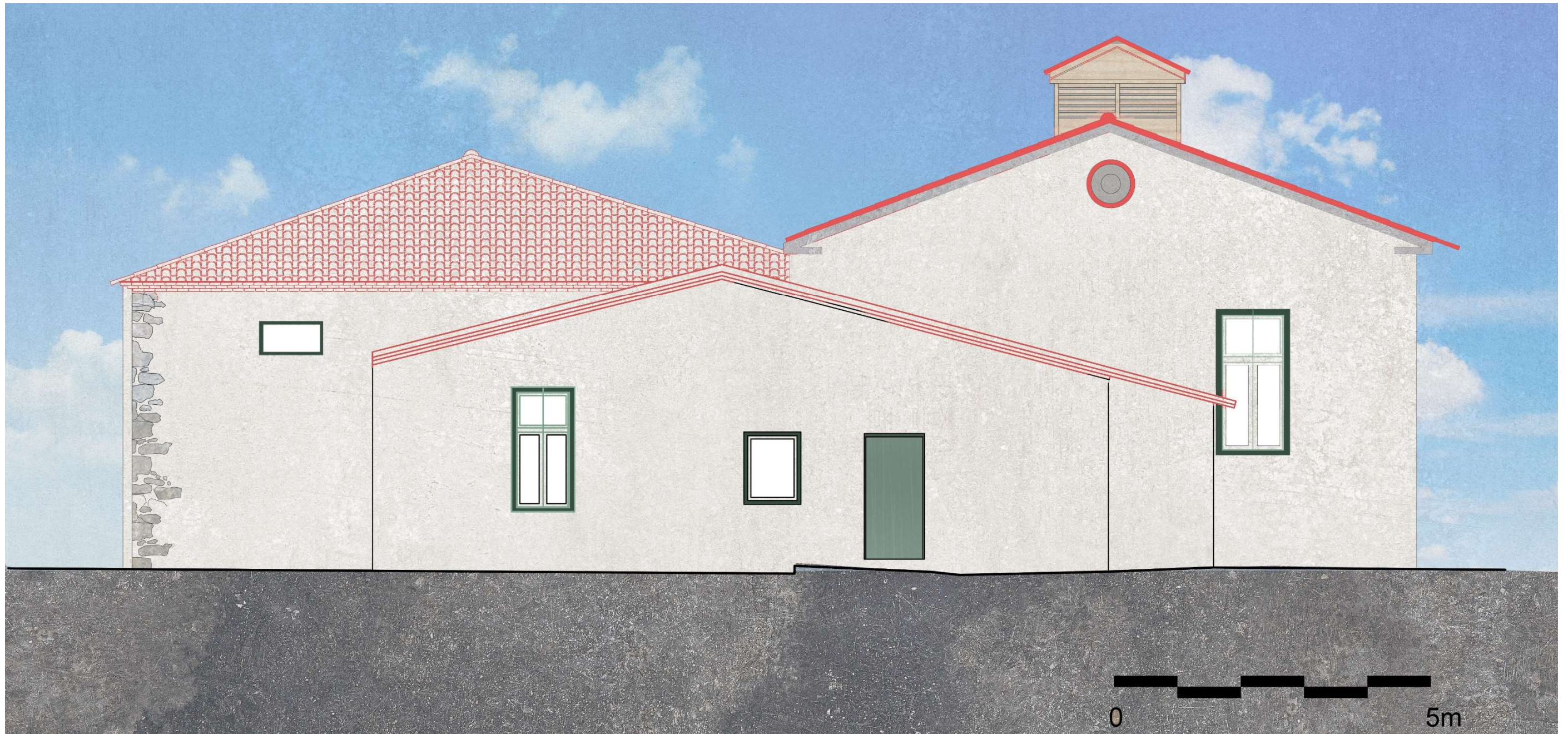
Νοτιοδυτική όψη αποκατάσταση

Βόρειο ανατολική αποκατάσταση

Βόρειο δυτική αποκατάσταση

Νότιο ανατολική αποκατάσταση

Τομή αποκατάσταση ολόγραμμα ρολογιού της πόλης.